

UNIVERZITA PARDUBICE FAKULTA
FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2023

Tereza Skořepová

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Proměna krajiny ve světle Josefského a Stablního katastru
(na příkladu Hradce Králové)

Tereza Skořepová

Bakalářská práce 2023

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Tereza Skořepová**
Osobní číslo: **H19034**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Spisová a archivní služba**
Téma práce: **Proměna krajiny ve světle Josefského a Stablního katastru (na příkladu Hradce Králové)**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Na úvod bude obecně pojednáno o základních pramenech této práce – Josefském a Stablním katastru. Následně bude pozornost věnována správní a historické situaci města Hradec Králové, včetně problematiky pevností na přelomu 18. a 19. století. Následovat bude analýza zachycené historické situace a změn, které je možné odečíst ze současné mapy lokality. Při závěrečném hodnocení bude pozornost věnována nejenom změnám kulturní krajiny, ale i aspektu vojenského vidění krajiny a prvků v ní.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Prameny:

Národní archiv ČR, Josefský katastr, kart. č. 299, inv. č. 642

Stabilní katastr pro Hradec Králové (dostupné on-line)

Literatura:

Archivy, člověk a krajina. Proměny krajiny a životního prostředí a archivních dokumentech, Praha 2016.

Radek BLÁHA, *Archeologický výzkum dolní městské hradby v Hradci Králové v roce 2002*, in: Zpravodaj muzea v Hradci Králové, 29, 2003, s. 216-230.

Radek BLÁHA – Jiří SIGL, *Sošedctví archeologických nálezů o počátcích města Hradec Králové*, Hradec Králové 2014.

Radek BLÁHA a kol., *Hradec Králové*, Praha 2017.

Jan BUMBA, *České katastry od 11. do 21. století*, Praha 2007.

Aleš DOUBRAVA, *Hradec Králové v obrazech tří století*, Hradec Králové 1971.

Ivan HONL – Alois KUBÍČEK, *Bývalá pevnost Hradec Králové*, Praha 1934.

Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, Praha 2011.

Otakar JAROŠ, *Hradec Králové: pevnostní systém 18. století: katalog k výstavě „Hradecká pevnost“*, Hradec Králové 1968.

Vladimír, KUPKA, *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2010.

Marie MACKOVÁ, *Josefský katastr: obraz krajiny tvořený slovem*, in: *Archivy, člověk, krajina. Proměny krajiny a životního prostředí v archivních dokumentech*, Praha 2016, s. 164-170.

Lenka MATUŠÍKOVÁ, *Josefský katastr 1785-1875, úvod k archivnímu inventáři*, Praha 1989.

Město Hradec Králové: 775 let, Hradec Králové 2000.

Pavel PANOCH, *Hradec Králové: průvodce po architektonických památkách od středověku do současnosti*, Praha 2015.

Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny*, díl I., Praha 1947.

Eva SEMOTANOVÁ a kol., *Hradec Králové. Historický atlas měst České republiky*, svazek 5, Praha 1998.

Eva SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*, Praha 2001.

Jiří SLAVÍK, *Královéhradecká pevnost*, Hradec Králové 2015.

Václav V. TOMEK, *Z dějin Hradce Králové*, Hradec Králové 1997.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. března 2021**
Termín odevzdání bakalářské práce: **30. března 2022**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2021

Prohlašuji:

Práci s názvem Proměna krajiny ve světle Josefského a Stablního katastru

(na příkladu Hradce Králové) jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 16. 2. 2023

Tereza Skořepová v. r.

Poděkování

Ráda bych poděkovala doc. PhDr. Marii Mackové, Ph.D. za její odborné vedení a trpělivost při psaní této práce. Současně děkuji své rodině a přátelům za jejich podporu.

Anotace

Na úvod bude obecně pojednáno o základních pramenech této práce – Josefském a Stablním katastru. Následně bude pozornost věnována správní a historické situaci města Hradec Králové, včetně problematiky pevností na přelomu 18. a 19. století. Následovat bude analýza zachycené historické situace a změn, které je možné odečíst ze současné mapy lokality. Při závěrečném hodnocení bude pozornost věnována nejenom změnám kulturní krajiny, ale i aspektu vojenského vidění krajiny a prvků v ní.

Klíčová slova

Historie, Hradec Králové, Josefský katastr, krajina, pevnost, Stablní katastr

Title

Landscape transformation in the light of the Josef and Stable cadastre (on the example of Hradec Králové)

Annotation

At the beginning, the basic sources of this work will be generally discussed - the Josef and Stable cadastre. Subsequently, attention will be paid to the administrative and historical situation of the city of Hradec Králové, including the issue of fortresses at the turn of the 18th and 19th centuries. This will be followed by an analysis of the captured historical situation and changes that can be read from the current map of the location. During the final evaluation, attention will be paid not only to changes in the cultural landscape, but also to the aspect of the military vision of the landscape and its elements.

Keywords

History, Hradec Králové, Josef cadastre, landscape, fortress, Stable cadaste

Obsah

Úvod.....	11
1 Metodologie.....	12
2 Definice základních pojmů.....	14
2.1 Historická geografie	14
2.2 Katastr	16
3 Představení použitých pramenů.....	18
3.1 Josefský katastr	18
Tereziánsko-Josefínský katastr	20
3.2 Stabilní katastr.....	21
3.2.1 Jednotlivé etapy katastru	22
4 Hradec Králové „Salonem republiky“	26
4.1 Správní otázka města.....	26
4.2 Historie města.....	27
4.2.1 Výčet badatelů a archeologů věnující se historii města	27
4.2.2 Pravěk až starověk.....	29
4.2.3 Středověk.....	29
4.2.4 Novověk	33
4.2.5 Moderní doba	36
5 Porovnání josefského a stabilního katastru se současnou podobou krajiny	45
5.1 Stavba pevnosti a její dopady na proměnu Hradce Králové (v 18. století).....	45
5.2 Stručný popis Královehradecké pevnosti v druhé polovině 18. století.....	47
5.3 Popis krajiny Hradce Králové dle údajů z Josefského katastru	49
5.4 Stav Hradce Králové dle Stabilního katastru (z 19. století) v porovnání s dnešním stavem.....	52

5.5	Likvidace pevnosti a potřeba nového uspořádání města na přelomu 19. a 20. století	55
5.5.1	Střípky minulosti v moderním městě	56
6	Závěr	62
	Seznam pramenů	65
	Seznam literatury	65
	Seznam internetových zdrojů	67
	Abstract	71
	Příloha č. 1	72
	Příloha č. 2	73
	Příloha č. 3	74
	Příloha č. 4	75
	Příloha č. 5	77
	Příloha č. 6	78
	Příloha č. 7	79

Úvod

Jako téma pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila Proměnu krajiny Hradce Králové ve světle Josefínského a Stablního katastru na přelomu 18. a 19. století. Toto město jsem si vybrala hlavně z toho důvodu, že jsem se tu narodila a do jisté míry jsem tak obeznámena s historií ale především se strukturou daného města. Což jak věřím, bude velkým přínosem k dokonalému popisu a porovnání města s oběma katastry v praktické části mé práce. Dílo je, jak už jsem naznačila, členěno do více částí. Těmi jsou teoretická část a praktická část, ve které se věnuji samotné analýze krajiny.

V teoretické části nejdříve stručně pohovořím o stěžejní literatuře díla a následně definuji základní pojmy, které bude podstatné znát pro snadnou orientaci v praktické části. Současně tu představím dva základní prameny, se kterými budu později pracovat a na závěr povyprávím o správě a historii města Hradce Králové od prvních zmínek až po dnešní moderní dobu.

V druhé části své práce se budu zabývat rozbořem města Hradce Králové po jeho historicko-architektonické stránce. Pro lepší orientaci jsem tento oddíl rozčlenila do několika celků. Město následně konfrontuji nejprve s Josefínským a poté se Stablním katastrem, přičemž maximální koncentrace bude soustředěna na vojenskou stránku Hradce Králové a její proměnu v 18. a 19. století.

1 Metodologie

Na zpracování teoretické části, konkrétně pak pro vymezení pojmu katastr a pojednání o Josefském a Stablním katastru byla mj. předně použita kniha od Jana Bumby s názvem *České katastry od 11. do 21. století*. Kniha velice dobře vystihuje jak samotný pojem, tak jeho význam v minulosti i v dnešní době. Autor tu mimo jiné záměrně upozorňuje na chyby a nedostatky při tvorbě každého katastru a jejich razantní dopad na jednotlivé skupiny obyvatelstva.

Zvláště je potom věnována pozornost novým technickým prostředkům v oboru zeměměřičství a samotné proměně oboru, která s kontinuální tvorbou jednotlivých katastrů vždy neodmyslitelně souvisela. Nicméně, tuto knihu lze zároveň pokládat za základní literaturu, pro každého, kdo by se rád o celé problematice dozvěděl o něco více.¹ Pro tuto oblast pak byla užita ještě například kniha od Františka Boguszaka z roku 1961,² diplomová práce od Martiny Nedomové³ nebo časopis *Geodetický a kartografický obzor* s příspěvkem Jana Bumby.⁴

Pro shrnutí dějin města Hradce Králové byl brán velký zřetel zejména na publikaci *Hradec Králové*, na které se podílel Radek Bláha a kolektiv autorů. Kniha vyšla v roce 2017 a lze ji tedy považovat za celkem aktuální zdroj. Kniha zachycuje historii Hradce Králové už od jeho prvopočátků až do dnešní moderní éry. Pro některé čtenáře může být navíc příhodné, že detailní popis občas dokresluje obrazové přílohy.⁵

Některé pasáže bakalářské práce bylo potřeba doplnit ještě o dílčí informace, jelikož úplný seznam literatury by byl dosti vyčerpávající a vzhledem k uvedeným zdrojům na konci práce i celkem zbytečný, uvádím zde pouze některé knihy, které měly pro dokreslení celé situace největší význam. Mezi nejdůležitější tak patří monografie *Z dějin Hradce Králové* od V. V. Tomka,⁶ *Svědectví archeologických nálezů o počátcích města Hradec Králové*,⁷ dále od Aleše Doubravy *Hradec Králové v obrazech tří století*⁸ či publikace *Královohradecké obrázky* od Jiřího Maliny.⁹

¹BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1.

²BOGUSZAK, František – CÍSAŘ, Jan. *Vývoj mapového zobrazení území Československé socialistické republiky. Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století*. Praha: Ústřední správa geodézie a kartografie, 1961.

³NEDOMOVÁ, Martina. *Srovnání evidence nemovitostí v etapách jejího vývoje*. Brno, 2010. Diplomová práce. Vysoké učení technické v Brně. Ústav soudního inženýrství.

⁴BUMBA, Jan. Stručná historie katastru v českých zemích. Část II: Stablní katastr. In *Geodetický a kartografický obzor* 40/82, 1994, č. 6, s. 129–130.

⁵BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017. ISBN 978-80-7422-504-8.

⁶TOMEK, Václav Vladivoj. *Z dějin Hradce Králové*. Hradec Králové: Balustráda, 1997. ISBN 80-901906-2-6.

⁷BLÁHA, Radek – SIGL, Jiří. *Svědectví archeologických nálezů o počátcích města Hradce Králové*. V Hradci Králové: Muzeum východních Čech, 2014. ISBN 978-80-87686-02-7.

⁸DOUBRAVA, Aleš. *Hradec Králové v obrazech tří století*. Hradec Králové: Kruh, 1971.

⁹MALINA, Jiří. *Královohradecké obrázky*. Hradec Králové: Jaroslav Hruza, 2005. ISBN 80-903021-1-4.

Jak už bylo řečeno, v druhé části práce se zabývám analýzou proměny krajiny Hradce Králové. Svou pozornost zaměřím zejména na výstavbu a následné zboření hradeb o sto let později.

Pro výzkum byla použita hned řada publikací a článků, konkrétně pak od autora Radka Bláhy, *Archeologický výzkum dolní městské hradby v Hradci Králové v roce 2002*.¹⁰ Průvodce po bojištích a vojenských památkách československé republiky vydalo brožuru s názvem *Bývalá pevnost Hradec Králové* od Ivana Honla a Aloise Kubička.¹¹ Bohatým zdrojem byly monografie od Jiřího Slavíka *Královéhradecká pevnost*¹² a od Otakara Jaroše *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*,¹³ které prezentovaly pevnost nejen po její historické stránce, ale staly se cenným zdrojem informací hlavně při popisu dochovaných částí pevnosti. Několik následujících podkapitol bylo doplněno článkem od Václava Pražáka, *Jak se v ní žilo a co z ní zbylo*.¹⁴

Při líčení struktury města před zbouráním pevnosti jsem pracovala nejdřív se slovním popisem Josefínského katastru a následně s mapami, tj. císařskými povinnými otisky, Stablního katastru uveřejněného na webových stránkách Zeměměřičského úřadu.¹⁵ Při porovnání předešlého a aktuálního stavu krajiny jsem vycházela nejen z online map, ale současně vlastního povědomí.

Samozřejmě nelze opomenout ani internetové stránky města Hradce Králové, kde jsem objevila fotky dokumentující boření Královehradecké pevnosti, či model Hradecké pevnosti zobrazen v příloze č. 1, Muzeem východních Čech, jenž velmi posloužil při představě celkové podoby pevnosti.

¹⁰BLÁHA, Radek. Archeologický výzkum dolní městské hradby v Hradci Králové v roce 2002. In *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 29, 2003, 216-230.

¹¹HONL, Ivan – KUBIČEK, Alois. *Bývalá pevnost Hradec Králové*. Praha: Kruh pro studium čs. dějin vojenských při vědeckém ústavu vojenském, 1934. Průvodce po bojištích a vojenských památkách československé republiky; sešit 10.

¹²SLAVÍK, Jiří. *Královéhradecká pevnost*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2015. ISBN 978-80-87686-09-6.

¹³JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968.

¹⁴PRAŽÁK, Václav. Pevnost Hradec Králové - Jak se v ní žilo a co z ní zbylo. In *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]* -- Roč. 23, č. 3/4 (2013), s. 26-28.

¹⁵Archiv. In *Zeměměřičský úřad*. [online]. [20. 11. 2022].

URL:<<https://ags.cuzk.cz/archiv/>>.

2 Definice základních pojmů

Nejprve specifikuji historickou geografii jako metodu, která byla využita v praktické části této práce. Dále vymezím základní pojmy, které čtenáři umožní co největší pohled do problematiky vzniku a následného vývoje katastrů.

2.1 Historická geografie

Historická geografie patří do tzv. pomocných věd historických. Jedná se o mezioborovou vědní disciplínu, která svým polem bádání zasahuje současně jak do společenských, tak i přírodních věd. Obdobně na tom jsou vědy historická demografie a chronologie.

Jednoduše řečeno, člověk je už od samého počátku svázán se zemí, respektive pomocí času a prostoru. Přirozeně tak dochází ke vzájemnému působení obou stran. Člověk roste a stárne a přetváří krajinu podle svých potřeb a nároků.¹⁶

Ač by se mohlo zdát, že je současný svět jasně rozdělen mezi jednotlivé státy i dnes se můžeme setkat se situací, při které dochází k podmanění si již obydlené země a následným mezikulturním střetům. V krajním případě, může dojít až k násilnému přetvoření a trvalému poznamenaní terénu. V tomto případě mám na mysli třeba výstavbu Berlínské zdi na začátku 60. let 20. století,¹⁷ která zapříčinila rozdělení tisíců rodinných příslušníků a přátel kvůli pár metrům, nebo třeba nebezpečí jaderného záření po jaderné havárii v Černobyli a o několik desítek let později i ve Fukušimě.

Historická geografie umožňuje sledovat změny již v zaniklé krajině a následně ji rekonstruovat. Co se týče vědního uspořádání, nachází se na hranici historiografie a geografie. Podobně tomu tak je i s vědními disciplínami jako jsou archeologie, dějiny osídlení nebo historická demografie.¹⁸

Třebaže jsou první zmínky ohledně historicko-geografického smýšlení historiků, filozofů a geografů patrné už v 16. století, o faktickém zformování historické geografie jako samostatné vědní disciplíny na pomezí sociální geografie a historických disciplín lze hovořit až na konci 19. století v Anglii. Historická geografie se stala v britských vědních kruzích okamžitě

¹⁶SEMOTANOVÁ, Eva, *Historická geografie*, Praha 1998, s. 9.

¹⁷NIGRIN, Tomáš. *Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi*. Praha: Dokořán, 2013, s. 114. ISBN 978-80-7363-573-2.

¹⁸SEMOTANOVÁ, Eva, *Historická geografie*, Praha 1998, s. 9-10.

novým trendem, a proto je možné považovat Anglii za kolébkou jejího vzniku. Odtud se později začala rozvíjet i v Kanadě, Německu či Francii.¹⁹

V tomto okamžiku je na místě zmínit Henryho Clifforda Darbyho, pro náš zájem výraznou osobnost, velšského historického profesora geografie, prezidenta Institutu britských geografů, člena britské akademie a pasováním na rytíře na konci jeho života i Sira Clifforda Darbyho, který se o ustanovení historické geografie za samostatný vědní obor ve třicátých letech 20. století zasadil nejvíce.²⁰

Nadále se historikové a různí badatelé věnovali odbornému studiu proměně krajiny, která je ovlivněna vývojem osídlení v průběhu jednotlivých historických epoch. Díky Darbyho koncipování se povedlo kartografii zařadit mezi metody, kterých historická geografie nadále využívala.²¹

I v českých zemích v druhé polovině 19. století začal tento ještě nedospělý vědní obor, tedy jakési propojení historického procesu a geografického prostředí, nenápadně vstupovat do povědomí českých historiků. Samotným vývojem tohoto oboru, se v českém prostředí zabývali konkrétně dva historici. Těmi byli Leoš Janáček a Dušan Trávníček.²² Dalšími badateli na poli historické geografie v 19. a 20. století byli čeští historici František Palacký nebo August Sedláček.²³

Čeští i zahraniční badatelé dále zkoumali příčiny proměn geografického prostředí, v 70. letech 20. století se pak anglická geografická škola zaměřila především na hlavního aktéra geografických změn, tj. člověka.²⁴

V posledních letech se často diskutuje o narušení vztahu člověka a životního prostředí a jeho celkového zhoršení.²⁵ Uvedení takových změn do původní podoby je nejen velmi složitý proces, ale zároveň dost nákladný a tím pádem téměř nereálný.

O tom se přesvědčila skupina nadšenců ve Švédsku. Ti přes léto roku 2021 pokryli plachtou okolo 40 metrů čtverečných plochy ledovce, aby zabránili jeho dalšímu tání. Aby nedošlo ani k minimálnímu znečištění životního prostředí při samotném testování tohoto experimentu, musela být plachta na vrchol vynesena pouze vlastními silami. Ačkoli se podařilo zachránit 3 a půl až 4 metry tlustou vrstvu sněhu a ledu, celá akce byla extrémně nákladná. Přestože se tedy zpočátku jednalo o celkem elegantní řešení problému tání ledovců

¹⁹SEMOTANOVÁ, Eva, *Historická geografie*, Praha 1998, s. 11-12.

²⁰Williams, Michael. Henry Clifford Darby, 1909–1992. In *Sborník Britské akademie*, roč. 87 (1995), s. 289–306.

²¹SEMOTANOVÁ, Eva, *Historická geografie*, Praha 1998, s. 11-12.

²²Tamtéž, s. 16.

²³Tamtéž, s. 16-17.

²⁴Tamtéž, s. 12-13.

²⁵SEMOTANOVÁ, Eva. *Ekologické tendence v českých zemích z pohledu historika*, Praha 1993, s. 79–88.

způsobeného globálním oteplováním, jen těžko lze vyřešit sponzoring a další předně technické otázky tohoto projektu.²⁶

2.2 Katastr

Výraz katastr, tj. správní nástroj označující stručný přehledný a soustavný soupis a popis práv, věcí a zvláštních vlastností osob, začal být v českých zemích užíván až v 17. století. Do té doby se jednotlivé evidence označovaly zásadně jen jako soupisy.²⁷ V druhé polovině 17. století, vzniká První berní rula, která se stala v podstatě základem, na kterém veškeré ostatní katastry, které později v českých zemích vznikly, stavěly.²⁸

Jakými předchůdci katastru byly úřední knihy, kterými byly zemské desky a urbáře. Desky zemské pro Čechy byly vedeny ve dvou řadách u zemského soudu od druhé poloviny 13. století. Na Moravě desky vznikaly od konce 40. let 14. století a do Slezska se tento trend přenesl až v 15. století. První desky byly nazývány půhonné a používaly se pro zápis žalob, tj. půhonnů, a celých soudních procesů i s konečnými verdikty. Do druhých, trhových, si pouze šlechta směla od 14. století zapisovat svůj majetek a potvrzovat tak svá majetková práva.²⁹ Urbáře neboli knihy úročné, pak byly druhým typem úředních knih a běžně se sem zapisovaly povinnosti a držby poddaných.³⁰

Zatímco v Čechách platila od roku 1654 První berní rula,³¹ na Moravě byly ke stejnému účelu používány Moravské lánové rejstříky. První takový byl vyhotoven pomocí lánové komise mezi lety 1656 až 1657. Bohužel se však nedochoval.³²

Kromě toho, že se jednalo o první soupis poddanského majetku, se berní rula zajímala i o kvalitu berních poddaných. To znamená, že se poprvé setkáváme se situací, kdy jsou poddaní rozděleni na sedláky, zahradníky a chalupníky, a to podle sněmovního usnesení z 21. února 1653.³³

²⁶Clothsheet helps protect Swedish glacier from global warming. *In Reuters*. [online]. [2. 11. 2021].

URL: <Látkový list pomáhá chránit švédský ledovec před globálním oteplováním | Reuters>.

²⁷NEDOMOVÁ, Martina. *Srovnání evidence nemovitostí v etapách jejího vývoje*. Brno, 2010, s. 15. Diplomová práce. Vysoké učení technické v Brně. Ústav soudního inženýrství.

²⁸BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, s. 9. ISBN 978-80-247-2318-1.

²⁹HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, FIALA, Zdeněk, ŠEBÁNEK, Jindřich. *Česká diplomatika do r. 1848*. Praha: Univerzita Karlova, 1971, s. 134.

³⁰*Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Praha: Paseka, 1893, 6. sv., s. 465. ISBN 80-7203-007-8.

³¹BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, s. 23. ISBN 978-80-247-2318-1.

³²MATĚJEK, František. *Lánové rejstříky hradištského kraje z let 1669-1671*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1984, s. 5-16.

³³Lenka MATUŠÍKOVÁ. Hospodářské a sociální poměry na panství Poděbrady po třicetileté válce. In *Středočeský sborník historický 22-23, 1996-1997*, s. 53.

Od druhé poloviny 17. století do roku 1993 byla založena ještě celá řada katastrů. Je potřeba zmínit, že privilegia na tvorbu jakéhokoli katastru byla vždy pouze v rukou hlavy státu. To značí, že soupisy byly vždy tvořeny výhradně na základě nějaké právní normy, ať už to byl císařský nebo královský patent, rozkaz či zákon.³⁴

Aktuálně je posledním platným soupisem půdy České republiky, který má dle zákona ve své správě Státní správa zeměměřictví a katastru, Katastr nemovitostí.³⁵

Přestože se pojem katastr začal užívat až o několik staletí později, soupis půdy, který je základním a nejdůležitějším dokumentem každého katastru, tu byl samozřejmě mnohem dříve. První úřední soupisy půdy se začaly objevovat už v první třetině 11. století.³⁶ To je současně spojeno s prvními zmínkami ohledně zeměměřičů v českých zemích v roce 1022, kteří jsou zmíněni, při vyměřování vesnic kvůli správnému odvodu berně.³⁷

Prvotní účel katastru byl čistě fiskální, později se funkce katastrů rozšířila také na vojenskou.³⁸ Pochopitelným se jeví fakt, že katastry byly původně velice cenným státním tajemstvím. A to předně z toho důvodu, že se podle nich dal velmi snadno zjistit ekonomický či vojenský potenciál země.³⁹ Postupem času došlo k jeho zveřejnění a v minulém století pak našel katastr využití také v hospodářství, technickém podnikání, ale třeba i při vědeckém bádání nebo třeba i při ochraně památek.

V dnešní době chápeme katastr jako veřejnoprávní zařízení, které shromažďuje, třídí, eviduje a aktualizuje jednotlivá data. Z toho částečně vyplývá základní charakteristika katastru. Tedy, že každý katastr musí jasně a přehledně obsahovat aktuální data o všech svých objektech, ze stejných hledisek a pro všechny předměty.⁴⁰

³⁴BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, s. 23. ISBN 978-80-247-2318-1.

³⁵Věcná působnost Českého úřadu zeměměřického a katastrálního. *In cuzk*. [online]. [11. 10. 2021].

URL: <ČÚZK - Věcná působnost Českého úřadu zeměměřického a katastrálního (cuzk.cz)>.

³⁶BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, s. 13. ISBN 978-80-247-2318-1.

³⁷Tamtéž, s. 27.

³⁸Tamtéž s. 11.

³⁹Tamtéž, s. 18.

⁴⁰Tamtéž, s. 11.

3 Představení použitých pramenů

V této kapitole bude blíže pojednáno o obou použitých katastrech.

3.1 Josefský katastr

Vznikl na základě Nejvyššího patentu císaře Josefa II. 20. dubna roku 1785 o reformě pozemkové dani a vyměření půdy. Jak bylo řečeno, všechny katastry, které byly v průběhu staletí v Habsburské monarchii zhotoveny, na sebe plynule navazovaly a dalo by se říct, že se navzájem doplňovaly, přestože se našly případy, kdy to bylo spíš ke škodě než k užitku. A jinak tomu nebylo ani v případě vzniku Josefského a později Stablního katastru, o kterém budu pojednávat v další části.

1. května roku 1749 nahradil První tereziánský katastr, který obsahoval na rozdíl od prvních dvou berních rul, výrazně větší množství informací, Druhou berní rulu a Moravské lánové rejstříky. Roku 1757 pak vešel v platnost druhý Tereziánský katastr neboli čtvrtá berní rula. A ač v sobě druhý Tereziánský katastr zahrnoval docela podstatné nedostatky v podobě nezměněných výměr z prvního Tereziánu, jména již mrtvých držitelů pozemků a upravených sazeb tak, aby vyšel nezměněný výnos, v poslední řadě pak absenci map, stal se vzorem pro další katastry.

Na druhou stranu nelze Tereziánským katastrům upřít revoluční zavedení zdanit i dominikální tedy vrchnostenskou půdu, a tak podstatně narušit šlechtická privilegia. Výsledek se dostavil až o něco později, a ne na dlouho, fakticky až se zavedením Josefského katastru, který neměl sám o sobě dlouhého trvání.

Zajímavým faktorem druhého Tereziánu bylo také rozřídění pozemku do několika skupin. A to na zahrady, úhory, pastviny, vinice a tzv. prostředky pomocné každého statku, ty opět členěny na chmelařství, plavbu, dříví nebo chov dobytka.

V roce 1785 za panování osvícenského panovníka Josefa II. tedy došlo na základě Nejvyššího patentu panovníka o reformě pozemkové a vyměření půdy k zavedení Josefského katastru.

Přestože myšlenka o zdanění dominikálu se objevila už v Tereziánu, teprve Josefský katastr ustanovil rovnost v právním postavení obou druhů majetku, tj. dominikálu i rustikálu. Současně byla namísto panství nově za základ vyměřování považována obec.⁴¹ Poprvé

⁴¹BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, s. 31-41. ISBN 978-80-247-2318-1.

v historii se namísto daňových příznání stalo základem berní politiky skutečné vyměření půdy,⁴² a konečně došlo také k úplnému rozšíření operátu pro veřejnost.

V rámci přípravných prací na Josefínském katastru byla v Čechách, na Moravě a ve Slezsku zřízena vrchní zemská komise.⁴³ Za důležitou osobnost této doby je považován nejdříve profesor pražské inženýrské školy a poté její ředitel František Linhart Herget (1741-1800). Za jeho působení škola přetvořila svůj ryze vojenský charakter, v nově se uplatňující absolventy v oboru inženýrství.⁴⁴ Linhart Herget působil zároveň ve vrchní komisi ve funkci zeměměřičského odborníka. Samotné mapování se pak řídilo dle zvláštní instrukce „*Belehrung, wie die Ausmessung der Gründe von den Gemeinden praktisch zu vollziehen sey*“ („*Naučení, jak se měření pozemků obcemi prakticky provádět má.*“).⁴⁵

Vrchním zemským komisím pak byly podřízeny krajské komise a těm zase místní komise neboli obecní. Při měření byly vyloučeny neplodné pozemky, za které se považovaly cesty, potoky atd., ale i domy a hospodářská stavení, ty se pouze očíslovaly a sepsaly. Subjektem měření byly naopak plodné pozemky jako role,⁴⁶ louky, vinice aj. Aby se dodržela stanovená metoda měření „z velkého do malého“, byly nejdříve v každé katastrální obci vyměřeny obecní hranice. Potom byla vesnice rozdělena na 40 až 50 domů s domovním číslem a vlastním pozemkem. Některé z těchto prvků můžeme v našich obcích pozorovat i dnes.⁴⁷ Tyto plochy se pak ještě rozdělily na menší pozemky a označili topografickým číslem.

Při vyměřování bylo zjištěno až o 60 % více půdy, než uváděl předchozí katastr, což mělo dopomoci k nižšímu daňovému zatížení poddaných. Naopak vyšší daně měla nově odvádět vrchnost, která musela přiznat skutečnou plochu svých pozemků.

„*Základní část fondu Josefínu tvoří 6066 svázaných fassí se spisovými přílohami. Jsou opisem původních berních příznání z roku 1785, která byla v letech 1788 a 1789 vyhotovena přímo na místě pro každou katastrální obec zvlášť.*“⁴⁸ Mezi individuální části operátu patří brouillon, tzn. polními náčrty, knihy fassí, tj. příznání, pozemkové topografické archy, také

⁴²NEDOMOVÁ, Martina. *Srovnání evidence nemovitostí v etapách jejího vývoje*. Brno, 2010, s. 34. Diplomová práce. Vysoké učení technické v Brně. Ústav soudního inženýrství.

⁴³BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, s. 42. ISBN 978-80-247-2318-1.

⁴⁴Dějiny odborných věd v českých zemích. In *Odborné časopisy*. [online]. [11. 10. 2021]. URL: <39888.pdf (odbornecasopisy.cz)>.

⁴⁵HOŘÍNEK, Filip. *Vývoj právní úpravy daní na našem území*. Brno, 2013, s. 39. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Katedra dějin státu a práva.

⁴⁶Role tj. orná či úrodná půda.

Význam (definice) slova role ve smyslu zemědělský pozemek. In *Ptejte se knihovny*. [online]. [11. 10. 2021].

URL:<<https://www.ptejteseknihovny.cz/dotazy/vyznam-definice-slova-role-ve-smyslu-zemedelsky-pozemek>>.

⁴⁷NEDOMOVÁ, Martina. *Srovnání evidence nemovitostí v etapách jejího vývoje*. Brno, 2010, s. 33. Diplomová práce. Vysoké učení technické v Brně. Ústav soudního inženýrství.

⁴⁸MATUŠÍKOVÁ, Lenka. *Josefský katastr 1785-1875*. Úvod k archivnímu inventáři, Praha 1989, s. 6.

fassní archy, úhrnné sestavy plošné výměry pozemků a naposledy kontroly ročního výtěžku. Fond Josefský katastr je v držení Národního archivu a je možné do něho nahlédnout.

Pro vyjádření výměr pozemků se používaly jitra a čtverečné sáhy. V této době se dle dolnorakouské (vídeňské) soustavy měř a vah rovnalo 1 jitro 5 755 m².⁴⁹

Práce na Josefském katastru trvaly čtyři a půl roku, katastr tak oficiálně vešel v platnost 1. 11. 1789. Kromě ukvapeného měření se ale na operátu projevilo nedodržení původně slíbeného postupu měření. Katastr se tak očekávaného výsledku zdaleka nedočkal.⁵⁰

Na druhou stranu, pomíneme-li tyto nedostatky, Josefin jako první obsahoval mapové zobrazení v podobě brouillonů. Doprovázen byl ještě slovním popisem krajiny, což byl tehdy už běžně zavedený fenomén. Při porovnání katastru a krajiny, jsou pak dodnes v kursu pomístní názvy nebo hranice katastrálních obcí, nynějších katastrálních území původně uvedené právě už v Josefském katastru.⁵¹

3.1.1 Tereziánsko-Josefský katastr

Jak bylo naznačeno o něco výše, Josefský katastr neměl dlouhého trvání.⁵² Po smrti Josefa II. v roce 1790 nastupuje na trůn jeho bratr Leopold II. velkovévoda toskánský, který vládne pouze dva roky. Leopold byl považován za vzorného a osvíceného panovníka, který spravoval slunečné Toskánsko s podporou své matky Marie Terezie od svých osmnácti let. Po nástupu na královský trůn usiloval nový vladař o mírumilovnou politiku, a to jak ve své zemi, tak v zahraničí. Zrušil některé z Josefových reforem a v rámci berní politiky raději své šlechtě ustupoval.⁵³ V našem případě to mělo za následek, že si šlechta vymohla v rámci berních povinností nemalé ústupky. V roce 1792 byl tak pozemkový elaborát definitivně zrušen a nahrazen kombinací Tereziánsko-Josefského katastru, který platil až do roku 1846. Jeho nevýhodou bylo odlišné zdanění dominikální a rustikální půdy.⁵⁴ Pouze pro šlechtu tak platily opět výhodnější Tereziánské principy.⁵⁵ Konečně i se zavedeným pojmem katastrální obec se ještě o několik desítek let později šlechta smířovala jen velmi nerada. Brala to totiž jako

⁴⁹Přepočít plochy. In *Přepočít.cz*. [online]. [20. 11. 2022].

URL:< <https://www.prepocet.cz/plocha/>>.

⁵⁰BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, s. 42-45. ISBN 978-80-247-2318-1.

⁵¹Tamtéž, s. 47.

⁵²Tamtéž, s. 46.

⁵³PRÁŠEK, Justín Václav. *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha 9, Panování císaře a krále Leopolda II.* Praha: I. L. Kober, 1910, s. 9-33.

⁵⁴NEDOMOVÁ, Martina. *Srovnání evidence nemovitostí v etapách jejího vývoje*. Brno, 2010, s. 33. Diplomová práce. Vysoké učení technické v Brně. Ústav soudního inženýrství.

⁵⁵BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, s. 46-47. ISBN 978-80-247-2318-1.

ohrožení svých tradičních staletých práv, a zároveň neoprávněný zásah do samotného principu stavovství.⁵⁶

3.2 Stabilní katastr

Stabilní katastr vznikl v průběhu životů hned tří habsburských panovníků. V roce 1792 nastoupil na trůn tehdy ještě císař Svaté říše římské národa německého František II.,⁵⁷ od roku 1804 už František I., první rakouský císař, který vládl do roku 1835.⁵⁸

Za tohoto panovníka postupně gradovala průmyslová revoluce, která se začala formovat nejdříve v Anglii a později v Evropě už od druhé poloviny 18. století a dovršena byla s ohledem na asynchronní vývoj v jednotlivých zemích na konci 19. století.⁵⁹ Proces industrializace se promítl do tehdejší zemědělsko-řemeslné skladby společnosti a zapříčinil celou řadu vymožeností a inovací. Mezi základní faktory, které nesporně poznamenaly vzhled krajiny v tomto období, patřil rozvoj v dopravě, technice či hospodářství. Nová průmyslová odvětví nalézala prostor v pokrokových továrnách a nabízela do té doby nevídané příležitosti.⁶⁰

V roce 1835 František zemřel a na trůn nastoupil jeho duševně nemocný syn Ferdinand I. dobrotivý, který držel císařský titul do roku 1848. Za jeho vlády se monarchie ocitla v krizi⁶¹ včetně státní správy.⁶² Na místo císaře vládl kníže Metternich, nejmocnější muž své doby, a ještě několik členů tzv. státní konference. V průběhu roku 1848 císař podpořil návrh vlády, čímž došlo ke zrušení veškerých poddanských povinností. Ještě toho roku pak starého císaře vystřídal František Josef I., vnuk Františka I. rakouského.⁶³

František Josef I. se na trůnu udržel déle než většina Habsburských panovníků. Roku 1848 zdědil po svých předcích rozbouřenou zemi, která si žádala jak pevného, tak tolerantního panovníka. A přestože císař zpočátku hodlal pokračovat v tradici řízení vlády po vzoru Františka I. v šedesátých letech oficiálně od absolutismu upustil a dal přednost konstituční monarchii, ovšem s jedinečným postavením panovníka. Poslední tečkou za obdivuhodným a

⁵⁶HLAVAČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy: samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862-1913*. Praha: Libri, 2006, s. 12-13. ISBN 80-7277-297-X.

⁵⁷RYANTOVÁ, Marie a kol. *Čeští králové*, Litomyšl: Paseka, 2008, s. 510. ISBN 978-80-7185-940-6.

⁵⁸HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, 2007, s. 138. ISBN 978-80-7106-906-5.

⁵⁹PURŠ, Jaroslav. *Průmyslová revoluce: vývoj pojmu a koncepce*. Praha: Academia, 1973, s. 13.

⁶⁰Tamtéž, s. 167.

⁶¹VEBER, Václav et al. *Dějiny Rakouska*. Praha: NLN, 2009, 379-443. ISBN 978-80-7106-564-7.

⁶²HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, 2007, s. 153. ISBN 978-80-7106-906-5.

⁶³HOLLER, Gerd. *Ferdinand I.: poslední Habsburk na Pražském hradě: spravedlnost pro císaře*. Praha: Brána, 1998, s. 138. ISBN 80-85946-90-4.

dlouhým životem císaře se pak v roce 1914 stalo vyhlášení války Srbsku, a tím rozpoutání první světové války, která trvale poznamenala životy milionů lidí po celém světě.⁶⁴

Ačkoli zmínku o tvorbě katastru bychom zřejmě nenašli na prvním ani na druhém řádku jejich životopisů, výsledná podoba soupisu měla neocenitelný přínos nejen v době svého vzniku, ale i o desítek let později při porovnávání změn v krajině.

3.2.1 Jednotlivé etapy katastru

Toto byl krátký výčet životů panovníků, za kterých stabilní katastr postupně vznikal. Prvním významným datem při tvorbě Stabilního katastru je srpen roku 1810. Tehdy došlo na základě příkazu císaře k převedení správy daně pozemkové a zároveň zhotovení nového elaborátu, tedy stabilního katastru, namísto Dvorské kanceláře do kompetencí samostatné sedmičlenné Dvorské komise pro úpravu daně pozemkové,⁶⁵ která převzala principy Josefského katastru.

Tzn., že zaměřeny měly být opět nejdříve hranice katastrálních obcí, dnes katastrálních území. Hned poté se mělo přistoupit ke konkrétnímu vyměření hranic jednotlivých pozemků, tj. parcel označených parcelním číslem, které byly pokládány za subjekt zdanění, a bylo třeba pro ně stanovit čistý výnos.⁶⁶ Opět byla tak použita metoda z velkého do malého. Příslušní zeměměřiči se při vyměření hranic měli na místo osobně dostavit a určit hranice obce spolu se „zástupcem okresu nebo kraje, starosty a dvou zástupců obce“.⁶⁷

Zachovalo se i rozdělení na plodné a neplodné pozemky dle Josefského katastru nehledě na dominikální či rustikální charakter pozemku. Současně začaly přípravné práce, jako zkušební vyměření území v okolí Vídně,⁶⁸ čímž byl v praxi dohodnutý postup ověřen a v roce 1817 podpořen a schválen i samotným císařem, tedy Františkem I.⁶⁹

Při budování mapy katastru byl prosazen vědecký postup Cassiniho-Soldnerovy souřadnicové soustavy v kombinaci s trigonometrickou sítí,⁷⁰ tj. síť trojúhelníků I. až III. řádu

⁶⁴VEBER, Václav et al. *Dějiny Rakouska*. Praha: NLN, 2009, 379-443. ISBN 978-80-7106-564-7.

⁶⁵BUMBA, Jan. Stručná historie katastru v českých zemích. Část II: Stabilní katastr. In *Geodetický a kartografický obzor* 40/82, 1994, č. 6, s. 129–130.

⁶⁶BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, s. 62. ISBN 978-80-247-2318-1.

⁶⁷BOGUSZAK, František – CÍSAŘ, Jan. *Vývoj mapového zobrazení území Československé socialistické republiky. Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století*. Praha: Ústřední správa geodézie a kartografie, 1961, s. 52.

⁶⁸BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, s. 51-62. ISBN 978-80-247-2318-1.

⁶⁹NEDOMOVÁ, Martina. *Srovnání evidence nemovitostí v etapách jejího vývoje*. Brno, 2010, s. 36. Diplomová práce. Vysoké učení technické v Brně. Ústav soudního inženýrství.

⁷⁰Viz. Příloha č. 2

po celém měřeném území,⁷¹ která byla v druhé fázi zahuštěna.⁷² Triangulace probíhala v Čechách v letech 1824 až 1840, pomocí odborně školených zeměměřičů neboli trigonometrů. V případě Čech, Moravy a Slezska bylo dohromady napočítáno až 3000 trigonometrických bodů. Přičemž některé z nich byly převzaty z vojenského mapování v minulém století. Zároveň dle *Instrukce k provádění zemského vyměřování*, z roku 1824 bylo rozhodnuto o podobě budoucích map v měřítku 1:2880, tedy 1 jito ku 2 880 palcům, tj. 40 sáhů.⁷³ Dolnorakouská soustava zavedena v celé monarchii roku 1806 byla použita jak v případě Josefského, tak Stablního katastru.

V rámci přímého měření vznikaly jednak seznamy jednotlivých vlastníků pozemků⁷⁴ a jednak pro každou katastrální obec polní náčrty, ty se posléze sešily, doplnili upřesněním hranic, vypočtením rozlohy pozemku, popisem a kolorací mapy, a nakonec se schraňovaly kvůli případným pozdějším námitkám v Zemském mapovém archivu.⁷⁵

V případě detailního zaměřování každého pozemku, tj. určování drážebnostních hranic, bylo nutné předem vyřešit jakékoli neshody jednotlivých majitelů ohledně rozhraní pozemků. Držitelé byli současně vybídnuti k vlastnímu vyznačení hranic pomocí kolíků a taktéž byli přítomni při jejich vyměřování zeměměřičem. Jelikož ne vždy byly místní poměry zcela jasné, na vyměřování se tak současně podílel i indikátor, což byla osoba dobře znalá místních poměrů.

S touto problematikou pak ještě souvisí, dosud mnou nepoužitý termín adjunkt.⁷⁶ „*Tzn. osobu v jakémkoli veřejném neb soukromém úřadě někomu ku pomoci přidělenou*“,⁷⁷ v tomto případě ku pomoci zeměměřiči.⁷⁸ Tito pomocníci byli zároveň budoucí vykonavatelé zeměměřičských prací, kteří za svou práci nenesli žádnou odpovědnost. Po měřičských pracích

⁷¹BUMBA, Jan. Stručná historie katastru v českých zemích. Část II: Stablní katastr. In *Geodetický a kartografický obzor* 40/82, 1994, č. 6, s. 129–130.

⁷²BOGUSZAK, František – CÍSAŘ, Jan. *Vývoj mapového zobrazení území Československé socialistické republiky. Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století*. Praha: Ústřední správa geodézie a kartografie, 1961, s. 49.

⁷³(1 sáh se rovnal 1,89 m; metrickou soustavu začalo R-U používat až v roce 1876)

BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, s. 54. ISBN 978-80-247-2318-1.

⁷⁴BOGUSZAK, František – CÍSAŘ, Jan. *Vývoj mapového zobrazení území Československé socialistické republiky. Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století*. Praha: Ústřední správa geodézie a kartografie, 1961, s. 54.

⁷⁵Zemské mapové archivy počaly vznikat v každé zemi na základě nařízení dvorské komise z prosince roku 1822, z důvodu hromadění početného množství map. Takové pak spravoval zemský archivář.

BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, s. 53–68. ISBN 978-80-247-2318-1.

⁷⁶BOGUSZAK, František – CÍSAŘ, Jan. *Vývoj mapového zobrazení území Československé socialistické republiky. Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století*. Praha: Ústřední správa geodézie a kartografie, 1961, s. 52.

⁷⁷*Ottův slovník naučný, ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, 1. A–Alpy, V Praze: J. Otto, 1888, s. 208.

⁷⁸BOGUSZAK, František – CÍSAŘ, Jan. *Vývoj mapového zobrazení území Československé socialistické republiky. Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století*. Praha: Ústřední správa geodézie a kartografie, 1961, s. 52.

následovala kontrolní činnost inspektorů, což byla velice důležitá funkce, která tak zajišťovala maximální pravost tohoto operátu.

Veškeré geodetické práce, tj. zaměření obcí a pozemků, začalo v roce 1817 v Dolních Rakousích. S krátkou přestávkou mezi lety 1831 až 1833, z důvodu následků polského listopadového povstání, skončilo 1861 v Tyrolích definitivním uzavřením spisu, čímž byla fakticky ukončena první etapa katastru.⁷⁹

Současně s geodetickými pracemi probíhalo postupně v jednotlivých zemích monarchie oceňování pozemků, v Dolních Rakousích v roce 1835, v Čechách až v roce 1860. Takové dlouhodobé časové rozpětí mělo za následek použití starých cen a tím pádem nižší kvalitu elaborátu.⁸⁰ Čechy tak byly opět, i když ne přímo účelově jako už mnohokrát v minulosti, více daňově zatíženy než ostatní země monarchie.

Stabilní katastr jako takový, vstoupil oficiálně v platnost roku 1851 pro Moravu a Slezsko a 1860 pro Čechy. Už podle samotného názvu si monarchie kladla za cíl, udržovat operát aktuální i přes stále se měnící podobu krajiny. Po vyhlášení platnosti tak byl současně roku 1869 vyhlášen Zákon o reambulanci, která měla probíhat každých patnáct let. Aktualizovala jak změny v krajině, kterých bylo díky průmyslové revoluci opravdu mnoho, tak současně i daňové hledisko v každé zemi. Taková to revize katastru trvala do roku 1881 a hned po ní následovalo reklamační řízení. V celé monarchii bylo zaznamenáno přes devět miliónů námitek a ukončeno bylo 1882, tedy rok po reambulanci.⁸¹

Stabilní katastr, ačkoli reambulovaný, přinesl spoustu pozitivních a podstatných změn. Nejdůležitějším podkladem celého díla, o kterém uvažovala už Marie Terezie,⁸² bylo vyhotovení kvalitní kolorované mapy s legendou, tím se staly císařské povinné otisky.⁸³ Samozřejmě, jak bylo řečeno hned při vymezení pojmu katastr, i v tomto operátu by se dala najít řada přešlapů, kterým se i přes pečlivě odvedenou práci nešlo vyhnout. Jak bylo zmíněno výše, velkým nedostatkem se stalo špatné ocenění pozemků, přehledné a barevné mapy poznamenalo nepřesné a při revizi katastru příliš uspěchané přeměňování území.

⁷⁹BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, s. 67-68. ISBN 978-80-247-2318-1.

⁸⁰BOGUSZAK, František – CÍSAŘ, Jan. *Vývoj mapového zobrazení území Československé socialistické republiky. Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století*. Praha: Ústřední správa geodézie a kartografie, 1961, s. 55.

⁸¹BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, s. 69-75. ISBN 978-80-247-2318-1.

⁸²BOGUSZAK, František – CÍSAŘ, Jan. *Vývoj mapového zobrazení území Československé socialistické republiky. Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století*. Praha: Ústřední správa geodézie a kartografie, 1961, s. 45.

⁸³(*např. budovy karmínem, červeně, vodstvo modře, louky zeleně, lesy šedě ...*) černě stavební parcely a červeně pozemkové parcely. Tamtéž, s. 54.

Reambulovaný Stabilní katastr výrazně ovlivnil ještě zákon z roku 1883 *O evidenci katastru daně pozemkové*. Na jehož základě měl být soupis i údaje v něm obsažené udržovány v souladu s aktuálním stavem ze strany vlastníka, což znamenalo, že jakékoli majetkové změny musely být vlastníkem okamžitě nahlašovány. Katastr a hlavní kniha držebností, obsahující seznam všech pozemků a jejich vlastníků, spolu měly navzájem korespondovat. A současně vznikl i geometrický plán, což byl „*pouze technický podklad tvořící neoddělitelnou součást právních listin, podle kterých se změna promítne do katastru*“.⁸⁴ Ten byl původně mnohobarevný, ale časem se přešlo na princip jednobarevnosti. V roce 1887 na základě měřické instrukce byla změněna i přesnost map.

Stabilní katastr byl nejdříve uložen v Centrálním archivu pozemkového katastru ve Vídni. Následkem archivní rozluky s Rakouskem, která se uskutečnila mezi roky 1920 až 1922, byly pak archiválie patřící nově České republice přemístěny do Prahy a od této doby jsou spravovány Ústředním archivem zeměměřičství a katastru.⁸⁵

⁸⁴BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, s. 80. ISBN 978-80-247-2318-1.

⁸⁵VOJTÍŠKOVÁ, Lucie. Badatelské využívání indikačních skic pro genealogický výzkum. *In Stabilní katastr 1817-2017: sborník z konference konané 14. listopadu 2017 v sídle Českého úřadu zeměměřického a katastrálního v Praze*. Praha: Český úřad zeměměřičství a katastrální, 2018, s. 56. ISBN 978-80-88197-09-6.

4 Hradec Králové „Salonem republiky“

Hradec Králové, krásné, historické a zároveň moderní město na východě Čech, oplývá hned několika přívlastky a jen těžko bych se je tu mohla snad pokusit vyvrátit.

Salon republiky, přezdívka, kterou si vysloužil na začátku 20. století, či *město královen*. Tak není přezdíván nikdo jiný než Hradec, ležící na soutoku řek Labe a Orlice, který je domovem hned třech významných univerzit a který byl už v 17. století zván městem studentů.⁸⁶

A právě přívlastku *Salon republiky* je potřeba věnovat zřejmě největší pozornost. Ačkoli se Hradec po staletí rozrůstal a měnil, alespoň některé obrazy zůstávají stále téměř totožné. Před zásahy do složení města a historických městských budov je Hradec chráněn výnosem a vyhláškou. Na základě těchto předpisů je Hradec rozdělen do tří zón, a to na městskou památkovou rezervaci, městskou památkovou zónu a ochranné pásmo, jejichž zobrazení je dobře viditelné v příloze č. 3.⁸⁷

4.1 Správní otázka města

Metropole královehradeckého kraje se rozkládá na území 105, 69 km²,⁸⁸ a přesto že rok po sametové revoluci patřila na malou chvíli mezi statisícová města, její počet obyvatel se opět kvůli následné suburbanizaci v devadesátých letech snížil a aktuálně tak čítá přes devadesát dva tisíc obyvatel.⁸⁹

Ze správního hlediska se jedná o statutární město, které je zároveň zahrnuto v rámci hradecko-pardubické aglomerace. Přičemž obě města jsou od sebe vzdálena pouhých 20 kilometrů a do budoucna se tak přirozeně předpokládá jejich vzájemné splynutí. Neoficiální název Hradubice, byl použit jak k pojmenování silnice, tak cyklostezky, které obě města spojují.

Od roku 1985 se okresní a zároveň krajské město Hradec Králové skládá z jednadvaceti katastrálních území a stejně tak místních částí, která nejsou zcela identické. Podobně jako například města Olomouc nebo České Budějovice patří Hradec k nejrozsáhlejším městům s vlastním statutem v České republice, která nejsou klasifikována na samosprávné městské části ani obvody. V Hradci Králové působí výlučně dvacet pět komisí místní samosprávy, a to hlavně

⁸⁶BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017, s. 324. ISBN 978-80-7422-504-8

⁸⁷Památkově chráněná území a ochranná pásma v městě HK. In *HK*. [online]. [7. 3. 2022].

URL:<Památkově chráněná území a ochranná pásma v městě Hradec Králové: Evidence památek a památkových území: Hradec Králové (hradeckralove.org)>.

⁸⁸Charakteristika kraje. In *Český statistický úřad*. [online]. [29. 9. 2021].

URL: <Charakteristika kraje | ČSÚ v Hradci Králové (czso.cz)>.

⁸⁹Počet obyvatel Hradec Králové. In *HKCITY*. [online]. [29. 9. 2021].

URL: <HKCITY>.

jako poradní orgány, přičemž jejich územní působnost se zcela odlišuje od vymezení místních částí.⁹⁰

V Hradci Králové se lidé usazovali už od nepaměti především kvůli výhodné pozici na soutoku řek. Město se pak v průběhu staletí měnilo a rozvíjelo. Příkladem může být josefínská pevnost, která sto let po svém vzniku v druhé polovině 19. století ztratila svůj strategický význam a její rozsáhlá přeměna umožnila započít městu jeho urbanistický rozkvět. I přesto se ale městu podařilo ponechat si svůj osobitý historický ráz a dnes tak můžeme snáze pozorovat konkrétní architektonické změny.

Jak již bylo řečeno, ve své práci se budu věnovat přeměně krajiny města Hradce Králové, a to konkrétně na přelomu 18 a 19. století. Než se ale dostanu k tomuto období, je potřeba podívat se nejprve na historii samotného města od jeho prvopočátků až po první třetinu 21. století.

4.2 Historie města

Skutečně bohaté dějiny města Hradce Králové lze rozdělit do několika přirozených historických milníků. Nepřekvapí, že prvním takovým je období pravěku přinášející prvotní zmínky o zdejším osídlení skrze mnohačetné archeologické nálezy.

4.2.1 Výčet badatelů a archeologů věnující se historii města

V tuto chvíli je na místě zmínit několik významných historiků a archeologů, kteří zasvětili svůj život nějakým způsobem prezentaci historie Hradce, a díky kterým máme dnes k dispozici bohatou sbírku více či méně významných písemných i jiných předmětů nalezených v prostoru staré části města i na jednotlivých předměstích.⁹¹

Karel Josef Biener z Bienenberka (1731-1798), byl za budování Josefínské pevnosti v Hradci Králové a mapování českých zemí odměněn za svého života povýšením do rytířského stavu.⁹² Biener byl milovník historie a logicky i horlivý sběratel různých starožitností. A tak nám kromě německy psaných Dějin Hradce Králové odkázal přepisy dnes už rozpadlých písemných pramenů, které popisují pozůstatky posvátných staveb zničených v 15. století. Dalším významným historiografem byl jezuita František Švenda. Shodou okolností také on

⁹⁰Tisková zpráva. In *iPardubice*. [online]. [29. 9. 2021].

URL: <iPardubice.cz>.

⁹¹BLÁHA, Radek – SIGL, Jiří. *Svědectví archeologických nálezů o počátcích města Hradce Králové*. V Hradci Králové: Muzeum východních Čech, 2014, s. 11-13. ISBN 978-80-87686-02-7.

⁹²Biener z Bienenberka Karel Josef. In *Biografický slovník Českých zemí*. [online]. [7. 3. 2022].

URL:<BIENER z Bienenberka Karel Josef 4.11.1731-20.1.1798 – Personal (cas.cz)>.

sepsal dějiny tohoto města, ve kterém opět zmiňuje písemnosti, které se do dnešních dob bohužel nepodařilo zachovat.⁹³

Od poloviny 19. století je pak přikládána zásadnější role zejména *městské archeologii*.⁹⁴ Nejvýraznějším představitelem v podstatě prvního neprofesionálního archeologického průzkumu byl laický archeolog Mořic Lüssner (1813-1891),⁹⁵ který zastával v Hradci funkci podkrajského hejtmana a současně uchránil a charakterizoval několik předmětů nalezených konkrétně na místě bývalého hradu. Ačkoli dědictví všech těchto osobností je nesporně velice působivé, od devadesátých let 19. století působil v Hradci Králové Ludvík Domečka (1861-1937), vůbec první skutečný archeolog a muzejník. Domečka byl při bourání pevnosti fyzicky přítomen a spolu s Františkem Žaloudkem identifikoval a shromažďoval jednotlivé nálezy do podoby jedné z nejrozsáhlejších sbírek původně umístěné v místním muzeu.⁹⁶

Ve 20. století je pak třeba ještě zmínit archeologa a geologa Jana Tomského,⁹⁷ archeologa Miroslava Richtera⁹⁸ a Jiřího Sochora. V šedesátých letech pak byla v archeologii použita moderní metoda systematických geologických sondáží za dozoru již zmíněného Miroslava Richtera a kolegy Víta Vokolka, která umožnila získat informace o podobě terénu od pravěku po novověk.⁹⁹

Sedmdesátá až osmdesátá léta pak umožnily zpřístupněním edic Pavla Běliny získat z písemných pramenů z konce 14. a začátku 15. století nové poznatky.¹⁰⁰ Od devadesátých let 20. století probíhá kvůli rozsáhlým stavebním akcím dosud poslední a současně nejintenzivnější fáze archeologických výzkumů, a to jednak „v areálu městské památkové rezervace i na předměstích“.¹⁰¹ Tyto práce přinesly jednak četné doklady posvátných staveb i zázemí daného města ve středověku.¹⁰²

⁹³František Švenda (1741-1822). Švenda, František de Paula. In *Provenio*. [online]. [7. 3. 2022].

URL:<Švenda, František de Paula, 1741-1822 - Portaro - katalog knihovny (provenio.net)>.

⁹⁴BLÁHA, Radek – SIGL, Jiří. *Svědectví archeologických nálezů o počátcích města Hradce Králové*. V Hradci Králové: Muzeum východních Čech, 2014, s. 11. ISBN 978-80-87686-02-7.

⁹⁵Lüssner Moric. In *Městská knihovna Chrudim*. [online]. [7. 3. 2022].

URL:<LÜSSNER Moric | Městská knihovna Chrudim (knihovna-cr.cz)>.

⁹⁶BLÁHA, Radek – SIGL, Jiří. *Svědectví archeologických nálezů o počátcích města Hradce Králové*. V Hradci Králové: Muzeum východních Čech, 2014, s. 11-12. ISBN 978-80-87686-02-7.

⁹⁷Jan Tomský (1920-1994).

Tomský Jan. In *bibliografie dějin Českých zemí*. [online]. [7. 3. 2022]. URL:<Tomský, Jan, 1920-1994 - Bibliografie dějin Českých zemí (cas.cz)>.

⁹⁸Miroslav Richter (1832-2011).

Miroslav Richter. In *ARUP*. [online]. [7. 3. 2022]. URL:<Richter Miroslav - ARUP (cas.cz)>.

⁹⁹PhDr. Vít Vokolek. In *paměť národa*. [online]. [7. 3. 2022]. URL:<Vít Vokolek (1936) (pametnaroda.cz)>.

¹⁰⁰BLÁHA, Radek – SIGL, Jiří. *Svědectví archeologických nálezů o počátcích města Hradce Králové*. V Hradci Králové: Muzeum východních Čech, 2014, s. 12. ISBN 978-80-87686-02-7.

¹⁰¹Tamtéž, s. 13.

¹⁰²Tamtéž.

4.2.2 Pravěk až starověk

První historické osídlení tohoto města, které lze doložit četnými archeologickými nálezy, spadá do období pravěku před desítkami tisíci let. Oblast tehdy nabízela dva životně důležité přírodní předpoklady. Jednak přebytek povrchové i podzemní vody, tím pádem i dostatek ryb, a severozápadně od centra města dostatečně úrodnou půdu. Jedná se zejména o předměstí Plačice, Kukleny, Svobodné Dvory, zde byla například nalezena kostra mamuta s kamennými nástroji. Zmíněný a nejvýznamnější nález je datován na stáří 20 tis. let a objeven byl už před koncem 19. století. Další střípky minulosti můžeme nalézt přímo na hradeckém návrší, Pražském Předměstí či v přilehlých obcích (Plotiště nad Labem, Předměřice nad Labem nebo ve vedlejší obci Lochenice). Nalezeny byly památky dokládající přítomnost doby kamenné, bronzové i železné, jak na hradeckém návrší, tak i v ostatních zmíněných lokalitách. Jmenovitě bylo odkryto velké množství nástrojů, nádob, ozdob, zbytků sídlišť nebo hrobů.

Výrazný rozvoj města nastal v době římské v období 0-400 n. l. V této době zde žili Germáni a nalezeny byly římské a byzantské mince. Později na přelomu starověku a středověku přichází na řadu éra stěhování národů v 5. až 6. století n. l., dokládající nám svou minulost skrze kostrová pohřebiště v již zmíněné obci Lochenice, Nedělišťe a ve Stěžerách.

Na vyvýšeném pahorku se už v době kamenné rozkládalo jádro města v podobě dřevěné hradby, přičemž nejintenzivnějšího rozmachu se město dočkalo v době bronzové. Uvedené hradiště se ať už z různých příčin upravovalo a především zmohtňovalo, což nám dokládají výzkumy zmiňující šířku hradby okolo osmi metrů a výšku minimálně čtyř metrů. Uvnitř hradiště se dokonce podařilo rozkrýt i půdorysy jednotlivých staveb.¹⁰³

Uvnitř hradiště byly mimo jiné nalezeny zlaté osmičky, tj. svitky zlatého drátu, které byly docela určitě užívány jako naturální platidlo, dále věci z bronzu, keramické nádoby či jejich úlomky.¹⁰⁴ Po krátkém líčení rozmanitých archeologických nálezů a objektů nejenže, lze hradiště vnímat jako centrum této oblasti, jak ze správního, tak i hospodářského hlediska, ale současně je evidentní, že byl útvar „*důležitou křižovatkou obchodních cest*“.¹⁰⁵

4.2.3 Středověk

Rozmezí 6. až 8. století je klasifikováno jako období příchodu a usazení Slovanů v Čechách na základě hojných úlomků keramiky nalezených na hradeckém návrší. Doklady z 11. a 12. století nám opět dokazují a upřesňují podobu hradby na návrší. „*Jednalo se o hradbu*

¹⁰³Tamtéž, s. 15-22.

¹⁰⁴Tamtéž, s. 22.

¹⁰⁵Tamtéž, s. 24.

s dřevěnou roštovou konstrukcí, jejíž čela byla zpevněna dřevěnou stěnou a opukovými zídkami.“¹⁰⁶

V desátém století se Hradec stává správním centrem hradské soustavy na severovýchodě Čech. A už na konci 11. století začíná být Hradec zmiňován v některých písemných pramenech.¹⁰⁷ Nejstarší datace se nachází v darovací listině opatovického kláštera z roku 1086, o něco později je pak Hradec zmíněn v Kosmově kronice, kde se vyskytuje nezpochybnitelný údaj k roku 1091.¹⁰⁸

Svůj název získalo město právě díky dřívějšímu hradišti a současně sídlu rodu Přemyslovců. Užíval se výraz Gradec později Grätz. Ve 13. století dochází v češtině k hláskové změně z g na h a od té doby se město nazývá Hradec s významem „menší nebo vedlejší hrad“, který tu kdysi stával.¹⁰⁹

I přestože není znám přesný rok založení města, na základě dochované listiny z roku 1225, dokládající již existenci městské obce, můžeme za vznik města jako takového považovat 12. až 13. století. Na základě těchto poznatků pak lze Hradec klasifikovat jako jedno z nejstarobylejších českých měst.

Na přelomu 11. a 12. století po vyčlenění části teritoria z hradby na severozápadě návrší a později ve 13. století byl spolu s královským hradem zbudován hradský kostel a ze zbytku hradiště vytvořeno předhradí. Nemluvě o utvoření husté podhradní aglomerace a vzniku dalších sakrálních staveb. V této chvíli tak nejenže Hradec zažívá další prudký rozvoj, ale současně získal díky pobytu několika vdov z přemyslovského rodu další titul, tj. *královské město* a nově se tak nazýval Hradec Králové.

Ve 14. století se jádro města formuje do podoby, ve které, až na zjevné výjimky, jej známe dnes. V krátkém úvodu tu bylo Velké a Malé náměstí neboli Koňský trh. Trojúhelníkové Velké náměstí, obestavěno kolem dokola, od západu městským kostelem sv. Ducha s hřbitovem, poté následovala kaple sv. Klimenta a radnice s ostatními domy, před kterými se prostíral Plátenický rynek.¹¹⁰ Kaple sv. Klimenta byla původně jediným farním kostelem, až později za správy města vdovou Václava II. Alžbětou byl založen kostel sv. Ducha.¹¹¹

¹⁰⁶Tamtéž, s. 27-28.

¹⁰⁷Tamtéž, s. 33.

¹⁰⁸TOMEK, Václav Vladivoj. *Z dějin Hradce Králové*. Hradec Králové: Balustráda, 1997, s. 29. ISBN 80-901906-2-6.

¹⁰⁹LUTTERER, Ivan – MAJTÁN, Ivan – ŠRÁMEK, Rudolf. *Zeměpisná jména Československa*. Slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje. Praha: Mladá Fronta, 1982, s. 115.

¹¹⁰BLÁHA, Radek – SIGL, Jiří. *Svědectví archeologických nálezů o počátcích města Hradce Králové*. V Hradci Králové: Muzeum východních Čech, 2014, s. 33-40. ISBN 978-80-87686-02-7.

¹¹¹TOMEK, Václav Vladivoj. *Z dějin Hradce Králové*. Hradec Králové: Balustráda, 1997, s. 32. ISBN 80-901906-2-6.

Dominanta města Bílá věž nacházející se vedle kaple sv. Klimenta vznikla až v období renesance v 16. století a osvědčila se zejména pro svou strážní a požární úlohu.¹¹² V severozápadní části návrší byl postupem času zbudován královský hrad, současně se jednalo o působiště královských úředníků a současně spíše příležitostně o sídlo českého krále s jeho společníky.¹¹³ Od 14. století bylo město tradičně předáváno jako věnné město patřící výlučně královně.¹¹⁴ V této době, při pobytu královny vdovy Elišky Rejčky a poté Elišky Pomořanské, zažívá Hradec zlatý věk. Královský hrad byl ještě v průběhu doby opravován, přesto už roku 1423 po ovládnutí města Janem Žižkou zcela zanikl a dnes jeho pozůstatky odpočívají v útrokách Městské hudební síně, kostela sv. Jana Nepomuckého¹¹⁵ a okolní domovské zástavby.¹¹⁶

Na hrad navazoval minoritský klášter a trojřadový blok domů ve směru západ až východ s dvěma ulicemi.¹¹⁷ Tyto dvě ulice pak kolmo protínají tři ulice.¹¹⁸

Jak bylo zmíněno, Hradec Králové byl kromě opevnění také významným obchodním centrem, obchodní vazby jeho občanů jsou na základě hlavní komunikační tepny doložitelné do Prahy, Náchoda a dále do Polska.¹¹⁹ Jeho obyvatelé měli do města přístup hned několika cestami. Na jihozápadním cípu městského útvaru se pravděpodobně mezi umístěním školy a vedlejší zástavbou nacházela Soukenická (Kozí) branka, na západě vedle hradu se dalo vstoupit do města pomocí Pražské (Staré) brány, na severovýchodě pokračovala komunikace z Velkého náměstí do Malého náměstí a dále k Nové později Slezské či Mýtské bráně, která získala název podle toho, že se tudy dříve jezdilo do Vysokého Mýta. Poslední přístup do města byl možný skrz Rybářskou (Biřickou) bránu z jihovýchodu.

Z Malého náměstí vedla severním směrem ulička na Kavčí plácek a současně trh.¹²⁰ Zde se ve středověku nacházelo židovské obyvatelstvo žijící v Ghettu, přičemž historicky

¹¹²Bílá věž. In *Hradec Králové*. [online]. [14. 3. 2022].

URL:<Bílá věž: Hradec Králové (hradeckralove.org)>.

¹¹³BLÁHA, Radek – SIGL, Jiří. *Svědectví archeologických nálezů o počátcích města Hradce Králové*. V Hradci Králové: Muzeum východních Čech, 2014, s. 49-50. ISBN 978-80-87686-02-7.

¹¹⁴TOMEK, Václav Vladivoj. *Z dějin Hradce Králové*. Hradec Králové: Balustráda, 1997, s. 32. ISBN 80-901906-2-6.

¹¹⁵Kostel svatého Jana Nepomuckého. In *Wikipedie*. [online]. [1. 9. 2022].

URL:< Kostel svatého Jana Nepomuckého (Hradec Králové) – Wikipedie (wikipedia.org)>.

¹¹⁶BLÁHA, Radek – SIGL, Jiří. *Svědectví archeologických nálezů o počátcích města Hradce Králové*. V Hradci Králové: Muzeum východních Čech, 2014, s. 49-50. ISBN 978-80-87686-02-7.

¹¹⁷Tamtéž, s. 39.

¹¹⁸Hradec Králové. In *Google maps*. [online]. [14. 3. 2022].

URL:<Mapy Google>.

¹¹⁹BLÁHA, Radek – SIGL, Jiří. *Svědectví archeologických nálezů o počátcích města Hradce Králové*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2014, s. 97. ISBN 978-80-87686-02-7.

¹²⁰SPIESS, Bedřich Vilém. *Příspěvky k starému místopisu a dějinám Hradce Králové*. Hradec Králové: Historické a průmyslové muzeum kralohradecké, 1895, s. 7-8.

doložené zmínky máme už z konce 14. století. Žilo zde jen pár rodin, jejichž domy se spolu s modlitebnou na Velkém náměstí nedochovaly.¹²¹ Na severozápadě před vchodem do města skrze Pražskou bránu se už v minulosti nacházelo poslední malé náměstíčko. Dnes se tato ulice nazývá V kopečku a jedná se o hlavní komunikační tepnu vyvěrající z města, spojující Velký i Malý rynek s Mýtskou bránou.

Podle dochované listiny byla na úpravu povrchu náměstí a základních komunikací už ve 14. století použita dlažba, přičemž náklady byly hrazeny z celních poplatků. Už na přelomu 13. a 14. století došlo k rozvržení pozemků rozprostírajících se samozřejmě mimo cesty po celé ploše opevnění. Parcely tvořily obdélníky s totožnými rozměry a jejich podoba spolu s domem, který byl orientován do středu náměstí, se dodnes nijak zásadně nezměnila.¹²²

Nezbytnou součástí města bylo vězení, které nebylo v Hradci jediné a jehož umístění se blíže věnuji v podkapitole zabývající se analýzou Josefinu.¹²³

Dřevo-hlinitý materiál na stavbu hradební zdi byl ve 14. století nahrazen cihlami. Nicméně opevnění se neustále zpevňovalo a vylepšovalo, až zahrnovalo i ochoz s cimbuřím, baštami a několika exity s věžemi, které byly zmíněny o něco výše v krátkém přehledu.

Hradební zeď byla výsadním privilegiem, a kromě ochrany současně oddělovala město od jednotlivých předměstí. To se každopádně dařilo, protože ačkoli se město pokrokem doby rozrůstalo, díky hradbě bylo stále jasně vidět, kde město končí. I přesto, tu mezi těmito dvěma subjekty existovaly spojnice. Na podměstí vedly celkem čtyři průchody, které současně nesly názvy těchto útvarů. Jednalo se o čtvrt' Pražskou, Mýtskou, Rybáře a Soukenice. Z legislativního hlediska došlo k připojení předměstí k městu roku 1297. V té době už zde fungují kostely se špitály a další církevní stavby.¹²⁴ Za nejstarší sakrální stavbu lze považovat komendu řádu německých rytířů s kostelem, kterou lze s jistotou doložit už k roku 1251.¹²⁵

Jednotlivá podměstí se rozprostírala na několika *ostrovech*, které oddělovaly dvě řeky s několika slepými rameny a zase spojovaly mosty. Správu mostů měla na starosti konkrétní osoba, tj. mostník.¹²⁶ Jak přibývalo obyvatel ve městě, které se rozrůstalo, vznikaly i nové

¹²¹SLABÁ, Kateřina. *Židovská synagoga v Hradci Králové*. Brno, 2011, s. 34. Bakalářská práce. Masarykova univerzita: Fakulta filozofická.

¹²²BLÁHA, Radek – SIGL, Jiří. *Svědectví archeologických nálezů o počátcích města Hradce Králové*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2014, s. 40-42. ISBN 978-80-87686-02-7.

¹²³VONDRÁČKOVÁ, Nikola. *Poloha a podoba popravišť na Královéhradecku*. Hradec Králové, 2017, s. 28. Bakalářská práce. Univerzita a Hradec Králové: Fakulta filozofická.

¹²⁴Tamtéž, s. 47-55.

¹²⁵Tamtéž, s. 54.

¹²⁶TOMEK, Václav Vladivoj. *Z dějin Hradce Králové*. Hradec Králové: Balustráda, 1997, s. 33-34. ISBN 80-901906-2-6.

čtvrtě, a s nimi hejtmanství. Na začátku 17. století můžeme napočítat celkem čtrnáct hejtmanství s ustálenými názvy.¹²⁷

Na samém začátku byl zmíněn Hradec, jako město na soutoku dvou řek. Je potřeba si uvědomit, že i tento titul měl kromě bohatého zdroje ryb další výhody. Voda byla důležitá zejména pro místní rozvoj řemesel,¹²⁸ jichž bylo v celém městě na základě informací z berního rejstříku ze 14. a 15. století napočítáno až 80 druhů. Jednalo se jak o primární řemeslná odvětví počínaje potravinářstvím, výrobou látek, hrnčířstvím, tak i výrobou a zpracováním kovů a mnoha dalších a specializovanějších oborů.¹²⁹

První polovina století patnáctého sebou přinesla spory, následně bouře, a války ohledně nového učení mistra Jana Husa, které přirozeně vedly k proměně složení jeho obyvatel. Po vpádu Jana Žižky bylo kromě královehradeckého hradu zbořeno i nemalé množství sakrálních staveb. Poté, až do Bílé hory žili v Hradci převážně utrakvisté.

V rámci zklidněné atmosféry v 15. až 16. století byly zbytky hradu užívány pro purkrabská zasedání a při soudních jednání. Takové východisko bylo jen provizorní, a tak byl na konci 16. století nedaleko trosk hradu zbudován pro takový účel purkrabský dům neboli Nový hrad. Prostor Starého hradu spolu s kaplí sv. Klimenta byl užíván už jen jako sklad potravin a válečných zásob.¹³⁰ Před stavbou purkrabství patřila tato část města k těm nejlevnějším a to protože domky, které tu stály, byly až na pár výjimek malé a chatrné a to na základě dochovaných trhových knih určených k zápisům o změně vlastnického práva.¹³¹

4.2.4 Novověk

V 15. a 16. století zasáhly město celkem čtyři požáry. Při každém z nich shořelo několik desítek domů, a dokonce i věž kostela. Spálené pozůstatky bylo třeba znovu opravit či nechat ulít nové zvony, svou velikostí a vahou vyniká zvon Augustin,¹³² „...*toto znamenité a přeslavné dílo dobrotivým nákladem pana purkmistra, pánů radních a celé slavné obce hradecké lil a ulil*

¹²⁷(1. Střezina, 2. u sv. Antonína, 3. Rybáře, 4. Soukenice, 5. hejtmanství pod Pražskou branou, 6. na Okrouhliku, 7. u sv. Jakuba, 8. u sv. Anny, 9. Klášteřiště, 10. u sv. Petra, 11. Velké Trávnice, 12. Malé Trávnice, 13. Zámostí, a 14. Malšovice.)

Tamtéž, s. 43-44.

¹²⁸Malina, Jiří. *Hradec Králové: bibliografický průvodce po stavebních, uměleckých a technických památkách*. Hradec Králové, 1982, s. 6.

¹²⁹BLÁHA, Radek – SIGL, Jiří. *Svědectví archeologických nálezů o počátcích města Hradce Králové*. V Hradci Králové: Muzeum východních Čech, 2014, s. 97. ISBN 978-80-87686-02-7.

¹³⁰TOMEK, Václav Vladivoj. *Z dějin Hradce Králové*. Hradec Králové: Balustráda, 1997, s. 38-42. ISBN 80-901906-2-6.

¹³¹Budova purkrabství... In *Věnná města českých královen*. [online]. [13. 12. 2022].

URL:< <https://www.kralovskavennamesta.cz/vysledky.html#mlyn>>.

¹³²TOMEK, Václav Vladivoj. *Z dějin Hradce Králové*. Hradec Králové: Balustráda, 1997, s. 38-42. ISBN 80-901906-2-6.

Ondřej řečený Žáček léta Kristova tisícího pětistého devátého...,¹³³ jak lze dodnes na zvonu číst.

Ani 17. století nedopřálo hradeckému obyvatelstvu příliš klidu. Po povstání protestantských knížat a Bílé hoře roku 1620, začala třicetiletá válka. Kromě utrpení a strachu ze Švédů museli občané nedobrovolně ubytovávat a bohatě zásobovat vojáky svého císaře. Ačkoli takové soužití nebylo jistě příjemné, z hlediska rekatolizace probíhající vzápětí po bílé hoře, se jednalo o důmyslný způsob jak lid, který jednou přijal učení Husovo, opět obrátit na katolickou víru. Konec 30. až polovina 40. let 17. století byly jak pro občany Hradce, tak pro jeho architekturu zřejmě nejvíce skličující. V samotném městě zbyla po válce polovina domů, na předměstí pouze jedna třetina. Ostatní příbytky a kostely byly pobořeny nebo zcela zbořeny, jak potvrzuje sečtení domů před a po válce.¹³⁴

Už od 20. let se začali v Hradci usazovat jezuité a posléze v průběhu války na základě poslední vůle Fridricha z Oppersdorfu získali mimo jiné dům na náměstí v Hradci Králové. V rozmezí let 1654 až 1666 jezuité postavili kostel zasvěcený Nanebevzetí Panny Marie vedle Kropáčovi věže, postavené do první třetiny 16. století, dnes ulice Na Kropáčce, vše v jižním pásu zástavby, čímž neodvratně městu vtiskly jeho neměnnou barokní tvář. V tomto období, konkrétně roku 1664, ještě byla místní fara slavnostně povýšena na biskupskou kolej, přičemž její stavba byla započata až v 70. letech. A spolu s novou školou, která nahradila původní školu měšťanskou, byla její první část dokončena až roku 1710 v době úřadu pátého biskupa Tobiáše Beckera.

Současně v druhé polovině 17. století v důsledku prohry na Bílé hoře prošel výraznou změnou interiér kostela sv. Ducha, zejména jeho oltáře. Byla utvořena kapitula s několika kanovníky, jež měli být spolu s řeholníky z koleje ubytováni v nově vystavěné residenci za sv. Duchem. Nápadnou proměnou prošel i kostel sv. Klimenta, ten byl na popud mylné, i když věhlasné pověsti roku 1714 zbořen a na jeho základech byl postaven kostel nový,¹³⁵ ozdoben typickou velkou kopulí.¹³⁶

¹³³Zvon Augustin. In *Turistika.cz*. [online]. [20. 7. 2022].

URL:<Zvon Augustin - třetí největší zvon v České republice - Zvonice | Turistika.cz>.

¹³⁴TOMEK, Václav Vladivoj. *Z dějin Hradce Králové*. Hradec Králové: Balustráda, 1997, s. 47-48. ISBN 80-901906-2-6.

SOKA Hradec Králové, Archiv obce Lochenice, Pamětní kniha 1923-1963, sign. D 261, kn. 1, s. 7.

¹³⁵„O kostele sv. Klimenta v Hradci byla od času vydání kroniky Hájkovy (1541) rozšířena pověst mylná, že to byl první kostel v Čechách vystavený knížetem Bořivojem, což nepochybně vzbudilo nově větší úctu k němu.“

TOMEK, Václav Vladivoj. *Z dějin Hradce Králové*. Hradec Králové: Balustráda, 1997, s. 52. ISBN 80-901906-2-6.)

¹³⁶Tamtéž, s. 49-52.

V roce 1714 přibyl na Velkém náměstí na místě původního praněře barokní Morový sloup postupně osazován sochami. Vysvěcen byl o tři roky později místním hradeckým biskupem jako poděkování, za to, že se městu vyhnula morová epidemie, která postihla téměř celou Českou zem v roce 1713.¹³⁷ Spolu s praněřem zmizela z Velkého náměstí i klec pro trestání prostitutek.¹³⁸

V této době pak došlo kvůli pobořeným zdím za třicetileté války a platební neschopnosti města k postupné tvorbě a odkupu zahrad navazujících na městské domy jednotlivým měšťanům. Ti měli povinnost udržovat tyto zahrady neboli *šance*, upravené a na noc zavírat zadní branky, aby se nemohlo stát, že do města pronikne někdo nezvaný.

Téměř po sto letech za vlády Marie Terezie ocitly se země Koruny České opět uprostřed válek a všeho co sebou války přináší. Samotný Hradec byl obsazen tentokrát Prusy roku 1741 a poté ještě několikrát až do roku 1745, kdy bylo mezi Karlem Lotrinským a Fridrichem II. uzavřeno 11leté příměří. Meziválečné období skončilo 1756, tehdy začala sedmiletá válka a samozřejmě nejen Hradec se znovu ocitl uprostřed válečného dění. Po uzavření příměří a několikaleté opětovné nápravě válečných škod vyvstala myšlenka přetvořit město ve vojenskou pevnost. Jednak kvůli přítomnosti soutoku dvou řek, a jednak kvůli častému zaměnění města za válečné bojiště.¹³⁹

Rok 1766, kdy byl městu tento záměr předložen, lze vnímat, jako první krok k budoucí výstavbě pevnosti.¹⁴⁰

Vzhledem k tomu, že se v praktické části budu věnovat městu po jeho vojenské stránce, tzn. výstavbě i pozdějšímu zboření pevnosti, pro tuto chvíli nebudu zabíhat do technických podrobností ohledně hradecké bašty.

Výstavbě pevnosti osobně přihlížel císař Josef II., který se v Hradci několikrát vyskytoval, aby zkontroloval její průběh. V roce 1772 byly práce na krátký čas přerušeny z důvodu přátelského vztahu s Pruskem. O pár let později, když se rozhořel konflikt ohledně bavorského dědictví, začala se monarchie opět věnovat výstavbě pevnosti. Válka vypukla roku 1778 a skončila o rok později.¹⁴¹ Během ní na základě zrušení jezuitského řádu byla jejich kolej přeměněna v kasárny a „*biskupský seminář s kostelem sv. Jana Nepomuckého*“ ve zbrojnici.¹⁴²

¹³⁷Mariánský sloup. In *Wikipedie*. [online]. [20. 7. 2022].

URL:< Mariánský sloup (Hradec Králové) – Wikipedie (wikipedia.org)>.

¹³⁸VONDRÁČKOVÁ, Nikola. *Poloha a podoba popravišť na Královéhradecku*. Hradec Králové, 2017, s. 28. Bakalářská práce. Univerzita a Hradec Králové: Fakulta filozofická.

¹³⁹TOMEK, Václav Vladivoj. *Z dějin Hradce Králové*. Hradec Králové: Balustráda, 1997, s. 53-60. ISBN 80-901906-2-6.

¹⁴⁰Tamtéž, s. 61.

¹⁴¹Tamtéž, s. 63-64.

¹⁴²Tamtéž, s. 65.

Po smrti císaře Josefa II. převzal trůn jeho bratr Leopold, a i on se na pokrok ve výstavbě pevnosti přijel podívat. Město stačil za svou krátkou dobu na trůnu navštívit jen jedinkrát. Při té příležitosti stihl ještě přislíbit navrácení krajského úřadu zpět do Hradce Králové, odkud byl v roce 1779 přeložen. Navrácení této vážené instituce se uskutečnilo až po jeho smrti.

Další císař, František II., navštívil město hned několikrát. Vystoupal na Bílou věž a nechal se poučit o dějinách města od již zmíněného Františka Švendy.¹⁴³ Patriota a dějepisce několikrát navracejícího se do rodného kraje.¹⁴⁴

Hradecká pevnost byla dostavěna roku 1792 a zároveň zásobována vojáky a proviantem na případnou válku s Pruskem a především Francií, kde právě gradovala Francouzská revoluce. Na to konto byl pak v 90. letech vyhlášen v pevnostním Hradci válečný stav. Do města byly sváženy další potřebné zásoby a opevnění bylo více a více zdokonalováno. Na základě císařského patentu zde vznikl, podobně jako v jiných městech útvar zemské domobran, který se zformoval v 96. roce. Zahrnoval přes 2 700 mužů bez jakýchkoliv privilegií či majetku, kteří byli umístění v lokální pevnosti. V období dalších koaličních válek byla pevnost nadále udržována ve válečném či pohotovostním stavu, zásobována proviantem, běžnými vojáky či domobranou nebo zajatci. Na jaře roku 1813 v období příprav na válku se mohlo město těšit návštěvě pruského krále Fridricha Viléma II. a ruského cara Alexandra Velikého.

Okolo poloviny 18. století žilo v Hradci Králové necelých dva tisíce obyvatel v podměstí pak přes dva tisíce. Stavba hradecké pevnosti nabízela ohromné množství pracovních nabídek a do města tak přicházeli lidé nejenom z Čech, ale i Uher a celé monarchie. Počet obyvatel ve městě stoupl o dva tisíce, ale jednalo se spíše o přechodnou záležitost, protože velká část příchozích zase odešla a jejich místo muselo být někým nahrazeno.

4.2.5 Moderní doba

Na začátku 19. století bydlelo ve městě vedle měšťanů téměř 10 tisíc vojáků. Vojáci většinou nebudili u místních obyvatel zděšení. Pouze s výjimkou opakujících se epidemií pravých neštovic, tyfu nebo úplavice. Někdy šlo i o kombinaci těchto nemocí, zejména v průběhu napoleonských válek, kdy bylo při velkém počtu lidí a nedostatku základních potřeb těžké dodržovat běžné hygienické návyky.¹⁴⁵

¹⁴³BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017, s. 316-317. ISBN 978-80-7422-504-8.

¹⁴⁴Švenda, František de Paula. *In Provenio*. [online]. [20. 7. 2022].

URL:<Švenda, František de Paula, 1741-1822 - Portaro - katalog knihovny (provenio.net)>.

¹⁴⁵BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017, s. 318-326. ISBN 978-80-7422-504-8.

V oblasti péče o zdravotní stav obyvatel v monarchii dochází v druhé polovině 18. století na základě josefinských reforem k výrazným změnám. Ty ovlivnily i poměry v Hradci Králové, kde byla nejdříve zakázána činnost „*nevyučnému ranhojičskému tovaryši*“ či nedostudovaným medikům a z moci gubernia ustanoven tak jako jinde krajský a městský lékař. Výkon služeb porodních bab byl omezen pouze na ty s diplomem vydaným jakoukoli univerzitou. V konečné fázi byla ještě na základě vládního dekretu v 80. letech 18. století odsunuta pohřebiště mimo obydlené území. Tak došlo ke zřízení hřbitova v Kuklenách, na Slezském Předměstí, ten byl později nahrazen hřbitovem na Pouchově a posledně hřbitova na Novém Hradci. Jako poslední byl uzavřen hřbitov vedle kostela sv. Ducha a vydán zákaz na pohřbívání majetnějších zemřelých přímo v kostelech.

Stavba pevnosti měla vedle zhoršené hygieny ještě jeden negativní dopad. Do města přicházeli lidé, kteří se nebáli krást či jinak narušovat celkem klidnou lokální atmosféru. Na to konto bylo nutné ustanovit čtyři strážníky, kteří dbali na dodržování pořádku a bezpečnosti ve městě.¹⁴⁶

V době českého národního obrození se Hradec mohl pochlubit hned několika tiskárnami vydávající mj. Bienbergovi Dějiny města Hradce Králové. Ve městě byly dostupné primární až terciální vzdělávací instituce a od počátku 19. století obnoven i biskupský generální seminář, jehož učební plán se shodoval s programem teologických fakult a byl úplně první takový na území Rakouského císařství. Své místo tu mělo od druhé poloviny 19. století i gymnázium a hlavní škola. Přístupná byla pro jakékoli dítě bez rozdílu pohlaví nebo společenského postavení.¹⁴⁷

Hlavní činitel, který výrazně přispěl k národní identifikaci Čechů, bylo divadlo. V Hradci se první umělecké kousky objevují v rukou vojáků i běžných občanů hrající zpočátku pouze německá představení. Následovaly drobné pokusy o hraní českých her, až bylo na konci 90. let 18. století zřízeno několik ochotníků v hostinci „*U zlatého orla*“ poblíž Mýtské brány stálé jeviště přehrávající umělecké kousky jak v češtině, tak i v němčině.¹⁴⁸ V této budově dnes sídlí Studio Beseda jako komorní scéna Klicperova divadla.¹⁴⁹ Ve dvacátých letech 19. století se na další dvě dekády ujímá vedení divadla Václav Kliment Klicpera, dramatik, spisovatel a především vlastenec.¹⁵⁰

¹⁴⁶Tamtéž, s. 327-328.

¹⁴⁷Tamtéž, s. 329-338.

¹⁴⁸Tamtéž, s. 342.

¹⁴⁹Studio Beseda. In *Theatre-architecture.eu*. [online]. [17. 8. 2022]. URL:< <https://www.theatre-architecture.eu/cs/db/?theatreId=1134>>.

¹⁵⁰Václav Kliment Klicpera. In *Encyklopedie Prahy 2*. [online]. [17. 8. 2022]. URL:<Václav Kliment Klicpera | Encyklopedie Prahy 2 (praha2.cz)>.

V první dekádě 19. století se uskutečnila stavba *Bona Publica*. Překlad názvu *pro veřejné blaho*. Jednalo se o výstavbu empírového schodiště na místě dřívější Rybářské stezky, čímž byl umožněn lepší průchod mezi Velkým náměstím a kasárnami nacházejícími se dole pod schodištěm. Dnes se jedná o působivou a celkem v nedávné době rekonstruovanou kulturní památku.¹⁵¹

Ve 30. letech 19. století po rozdělení Polska a následně krvavě potlačeném listopadovém povstání, vedla přes Hradec jedna z tras pro polské emigranty. S těmi v Hradci tak jako v jiných českých městech lidé velmi cítili a pro polské vojáky internované v hradecké pevnosti pořádali sbírky.¹⁵²

Ačkoli na jednu stranu lze Hradec vnímat jako moderní a kulturní město, přítomnost mlad'ouнкé pevnosti byla spíše na škodu. Domy byly nalepené na sobě a nebyla žádná možnost, jak je rozšířit nebo upravit. Dojem z města nevylepšoval ani odpad z žump nebo od masných krámů. Načež bylo roku 1841 vydáno nařízení, podle kterého měli hradečtí dbát na dodržování čistoty v ulicích a v prostorách města.

V 19. století se k devastujícím katastrofám čítající mnohačetné požáry postihujícím toto město přidaly ještě často se opakující povodně z dosud nijak nezabezpečených koryt řek.

Přestože 19. století na rozdíl od století následujícího nenabízelo tak intenzivní prostor k architektonickým změnám, za zmínku jistě stojí stavba městského špitálu, měšťanského pivovaru, orlické plovárny nebo oprava Bílé věže na přelomu 40. let 19. století.¹⁵³

Na Bílé věži jsou snad už od jakživa umístěny hodiny. Ty měly původně jen jednu ručičku a to dlouhou, která ukazovala pouze hodiny. Druhá ručička, která by ukazovala minuty, nebyla potřeba. Lidem pracujícím na polích okolo stačila jen ta jedna, a tak byla druhá ručička přidána až o něco později. Touto „nehodou“ došlo k obrácení funkce ručiček tak jak je běžně známe, tzn., že i dnes velká ukazuje hodiny a malá ručička minuty. Tato ojedinělost dodnes mate nejen nic netušící turisty, ale i samotné Hradečáky.¹⁵⁴

I přes nemoci, ke kterým se na konci 30. let v důsledku polské emigrace přidala smrtící cholera střídaná neštovicemi, populační křivka města nadále rostla. Zalidňovalo se nejen samotné město, ale i okolní, dříve v důsledku výstavby pevnosti, zaniklá podměstí.¹⁵⁵

¹⁵¹Bono Publico. *In Hradec Kralove.cz*. [online]. [26. 8. 2022].

URL:< Bono Publico | Hradec Králové.cz (hradeckralove.cz)>.

¹⁵²BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017, s. 344-345. ISBN 978-80-7422-504-8.

¹⁵³Tamtéž, s. 346-348.

¹⁵⁴109 – Hodiny na Bílé Věži. *In Hradec Králové*. [online]. [17. 8. 2022].

URL:<109 - Hodiny na Bílé věži (1. 5. 2016) - vyřešeno: Hradec Králové (hradeckralove.org)>.

¹⁵⁵BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017, s. 350-352. ISBN 978-80-7422-504-8.

Kvůli přítomnosti vojáků a státních úředníků v hradecké pevnosti, mohl první dojem z centra Hradce vyvolat pocit silně germanizované společnosti. Ačkoli v okolí Hradce, a tak na samotném Hradecku po celou dobu nepochybně dominovali Češi. A přestože národnímu uvědomění ve městě napomáhala hned několik prvků, faktické změny nastaly až po revolučním roce 1848.¹⁵⁶

Nebezpečné celoevropské napětí stupňované stále se opakujícími hladomory se projevilo i v menších městech. Jedna z doložených událostí týkající se Hradce se zmiňuje o zdražení chleba pekaři a následném demolování a rabování několika krámů a zamazávání rakouských znaků rozzuřeným davem, který se podařilo uklidnit až za přítomnosti vojska.¹⁵⁷

Místní lidé se v nových výrazech, týkajících se porevolučních změn, ztrácely a bylo třeba ujasnit si, co vlastně znamenají. Jako první vydal Jan Hostivít Pospíšil ve svém hradeckém nakladatelství publikaci, která nová slova jasně definovala. Výtisk v podobném duchu pak vydala i místní krajská správa, která, třebaže na novou situaci upozornila, nabádala ke klidu a dodržování platných zákonů.¹⁵⁸

Na základě prozatímního zákona o obcích vydaného v březnu 1849 se Hradec stal kvůli průtahům samostatnou obcí až o dva roky později. Problém tkvěl v neochotě okolních obcí uznat, že od teď už nebudou součástí Hradce, ale sice vlastním katastrálním územím.

Ustanovení sebou pak přineslo řadu dalších revolučních změn. Mezi nimi první volby do dvou orgánů, kterými byl obecní výbor a obecní představenstvo. Tyto volby proběhly v květnu a královéhradecké zastupitelstvo zůstalo ve funkci deset let. Jeho členové byli zároveň prvními, kteří začali s vojenskými úřady debatu o zrušení hradecké pevnosti. Té poprvé odzvonilo už roku 1858, kdy bylo vydáno první a nejvyšší rozhodnutí o jejím rozboření.¹⁵⁹

V roce 1857 bylo postaveno hlavní nádraží a slavnostně otevřena železniční trať. Kvůli trvajícím zákazům výstavby v nejbližším okolí pevnosti, tak železnice do centra města nezasahovala, ale naopak vytvořila nové. V dalším století pak pomalu došlo k jejich vzájemnému propojení.¹⁶⁰

Mimo pevnostní část města se dále umísťovali pokrokové továrny, jako byla plynárna nebo elektrárna vybudovaná na již regulovaném korytu řeky Labe na začátku 20. století.¹⁶¹ Od druhé poloviny 19. století se postupně zřizovaly další účelové budovy. Vedle již existující

¹⁵⁶Tamtéž, s. 374-375.

¹⁵⁷DOUBEK, Zdeněk – REZKOVÁ, Helena. *Starý Hradec Králové dům od domu*. Hradec Králové: AXA, 2009, s. 49. ISBN 978-80-904448-0-5.

¹⁵⁸BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017, s. 374-375. ISBN 978-80-7422-504-8.

¹⁵⁹Tamtéž, s. 383-384.

¹⁶⁰JAKL, Jan. *Hradec Králové*. Praha: Paseka, 2005, s. 15.

¹⁶¹ŠKALOUD, Vladimír. *Starosta Hradce Králové František Ulrich*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 93.

vojenské nemocnice v lokalitě Na Hradě a městského léčebného (polepšovaciho) ústavu pro prostitutky se sídlem v Kropáčce, byla ve 40. letech z městských příjmů a z různých sbírek zřízena veřejná nemocnice na pravém břehu řeky Orlice. V 50. letech byla prohlášena všeobecným léčebným ústavem a poskytovala lékařskou péči zejména těm nejnižším společenským vrstvám.¹⁶² Spolu s ostatními lokálními ústavy výrazně napomohla zdokonalení zdravotní péče.¹⁶³

V tuto dobu vznikaly také velmi úspěšné společnosti produkující potravinářské a jiné výrobky či hudební nástroje. Nejznámější byla fabrika Antonína Petrofa na výrobu pian založena roku 1864 a dodnes sídlící mimo centrum Hradce.¹⁶⁴

Město se dále soustředilo na splavnost řeky Labe, a ačkoli se nepovedlo realizovat všechny původní vize, celý projekt byl opět velký krok kupředu. Poslední čelnou technickou novinkou druhé poloviny 19. století bylo telegrafní spojení, díky němuž se město zase o něco víc otevřelo světu.

V 19. století byla snaha zavést v Hradci tramvajovou dopravu. Nakonec, ačkoli se po ne až tak krátkou dobu koleje k tomu určené v Hradci skutečně nacházely, byl celý návrh zrušen a dnes tak ve městě jezdí pouze autobusová či trolejbusová doprava. Třebaže vtípek o zavedení tramvajové dopravy pravidelně zaplňuje stránky místních novin na prvního dubna.¹⁶⁵

Město bylo náramně hrdé na přítomnost gymnázia, které v důsledku Bonitz-Exnerovy reformy z konce 40. let nabízelo přidáním matematiky a přírodních věd do studijního plánu širší a kvalitnější vzdělání. Od roku 1866 už se v jeho všech osmi třídách vyučovaly všechny předměty jedině v českém jazyce.¹⁶⁶

V tomto roce vypukla Prusko-Rakouská válka, jejíž rozhodující bitva se odehrála lidově řečeno prakticky za humny. Geograficky pak na severozápadě mezi nedaleko ležícími vesnicemi. Krátce před jejím vypuknutím zbyla ve městě jedna pětina jeho obyvatel, kteří zůstali buď proto, že to bylo pro jejich podnik ekonomicky výhodné nebo proto, že jim bylo odejít zakázáno. Takoví si museli zajistit zásoby na tři měsíce a přihlížet uvedení pohotovosti do válečného stavu, což si vyžádalo nejen zboření několika domů, ale navíc zatopení okolí pevnosti, nehledě na případné pěstované plodiny. Ostatní ať už byli odejiti sami nebo z donucení odjížděli do bezpečnějších míst.

¹⁶²BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017, s. 389. ISBN 978-80-7422-504-8.

¹⁶³Tamtéž, s. 415-418.

¹⁶⁴Hradec Králové – historie města. In *Hradec Králové.cz*. [online]. [23. 8. 2022].

URL:<HRADEC KRÁLOVÉ - historie města | Hradec Králové.cz (hradeckralove.cz)>.

¹⁶⁵BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017, s. 413-414. ISBN 978-80-7422-504-8.

¹⁶⁶Tamtéž, s. 390.

Prohraná bitva a tím i válka znamenala pro rakouskou armádu kromě materiálních a územních deficitů především obrovské lidské ztráty. Čemuž museli obyvatelé hradecké pevnosti při ústupu vojáků do částečně zatopené a následně krátce odstřelované pevnosti neodkladně čelit. Po podepsání příměří a postupném návratu k předválečným poměrům, navíc v pevnosti kromě pravidelných infekcí z otevřených žump a neexistence kanalizace vypukla z nedostatku čisté pitné vody epidemie cholery. Na podzim toho roku ještě zavítal do Hradce císař František Josef I. Pronesl slavnostní projev v češtině, nechal se poučit o průběhu válečného dění v pevnosti a na závěr ještě vyznamenal několik občanů za skvělou práci při péči o raněné vojáky.¹⁶⁷

Na konci 19. století vzniká v Hradci, vedle již činného divadelního spolku, celá řada nejrůznějších sdružení. Jako byl svaz výrobců hedvábí, pěstitelů ovocných stromků, dále zahájen tisk českých novin *Orlice*, působení spolku *Sokol* nebo pěvecké jednoty *Slavjan*.

Sílicí kultura pronikala i do podoby města. V 70. letech došlo ke zboření Mýtské a později Pražské brány. V 80. letech mohlo být postaveno Klicperovo divadlo či založeno Městské muzeum a to díky zrušení zákazu výstavby uvnitř hradeb o něco dříve.¹⁶⁸

O další pokračování zrušení hradeb usilovali zejména podnikatelé, kteří toužili zvětšit své prostory a tím i zisk ze svého podniku. Proti nim stáli měšťané obávající se, že cena jejich domu ve městě rapidně poklesne nebo drobní živnostníci, jejichž podnik byl živý především díky výdajům vojáků střežících pevnost. Naproti tomu, byl růst města pochopitelný a přirozený. Navíc, pevnost se v okamžiku poslední bitvy svedené právě u Hradce Králové projevila jako neúčinná a laicky řečeno za zenitem.

Po zaslání návrhu na zrušení pevnosti na zemský sněm se od poloviny 70. let začalo vyjednávat o likvidaci hradecké pevnosti. První taková dohoda o zrušení části opevnění byla stvrzena až v roce 1884, krátce potom se přistoupilo k systematickému bourání hradeb. Současně probíhaly konkurzy, které měly vybrat ten nejvhodnější plán na nové uspořádání města.

Při výstavbě nové podoby města byly použity návrhy a zkušenosti jednotlivých zastupitelů z jiných evropských měst.¹⁶⁹ V devadesátých letech a na přelomu 19. a 20. století se připravovaly a následně realizovaly další stavební plány. Dalším takovým bylo vytvoření

¹⁶⁷Tamtéž, s. 394-398.

¹⁶⁸BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017, s. 391-400. ISBN 978-80-7422-504-8.

¹⁶⁹Tamtéž, s. 401-404.

kanalizační sítě nebo regulace řek Labe a Orlice, které hrozily stále se opakujícím zalitím města.¹⁷⁰

4.2.5.1 1. a 2. světová válka

Začátkem 20. století působil v Hradci český architekt Jan Kotěra, který vytvořil projekt monumentální budovy Městského muzea.¹⁷¹ Před válkou a za První republiky pak působí ve městě ve velkém měřítku jeho žák a taktéž architekt Josef Gočár. Ten spolu s dvěma dalšími projektanty, Oldřichem Liskou a Václavem Reichlem,¹⁷² svými regulačními plány důmyslně proměnily rozpínající se Hradec v moderní město, a právě tím mu zajistili již zmíněný přírvlastek *Salon republiky*. Gočárovo jméno, zajisté plným právem, nese právě jím navržena ulice, třída, schodiště nebo okruh, kterým Gočár nadčasově vyřešil dnešní hustou dopravní situaci. Navrhl budovu gymnázia, Anglobanky na Masarykově náměstí, síť mateřských a základních škol, úřadu či podobu nábřeží, a to jen za dvě dekády v tomto městě.¹⁷³

Těžko říct, zda by Hradec vykvetl do podoby takovéto metropole, i v případě, kdyby ve vedení města tehdy seděl někdo jiný než JUDr. František Ulrich, doktor práv, několikrát zvolený starosta a později i zemský poslanec. Spolu s jeho kolegy, proměnu města svým působením a důsledným jednáním s dalšími činiteli, nepochybně značně usnadnil.¹⁷⁴

Průběh a dopad první světové války na Hradec Králové se od ostatních měst výrazně nelišil. Ve městě narostl počet zdravých i zraněných vojáků. Dováženo bylo velké množství proviantu a mezi lidmi se opět šířila celá řada nemocí včetně nově přichozí španělské chřipky. Naopak kleslo množství do té doby veřejných akcí a předně potravin či dalších základních potřeb, takže bylo nutné zavést lístkový systém.

Tragickým momentem v životě Hradečanů byl v této době navíc krach v místním Záložním úvěrovém ústavu neboli Kralobance, jenž poskytoval základní kapitál do té doby nově vznikajícím podnikům a současně pečoval o úspory velké části místních obyvatel.

Konec války a vznik samostatného státu byl vyhlášen starostou města a představiteli několika nově vzniklých politických stran v podvečer 28. října na Velkém náměstí za přítomnosti srocených občanů tohoto města.¹⁷⁵

¹⁷⁰Tamtéž, s. 406-419.

¹⁷¹Historie budovy. In *muzeum HK*. [online]. [26. 8. 2022].

URL:<Historie budovy - Muzeum východních Čech v Hradci Králové (muzeumhk.cz)>.

¹⁷²ŠKALOUD, Vladimír. *Starosta Hradce Králové František Ulrich*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 16.

¹⁷³Josef Gočár. In *Wikipedie*. [online]. [26. 8. 2022].

URL:<Josef Gočár – Wikipedie (wikipedia.org)>.

¹⁷⁴BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017, s. 406. ISBN 978-80-7422-504-8.

¹⁷⁵Tamtéž, s. 428-437.

Po válce se opět začalo jak v Hradci, tak v přilehlých obcích hromadně stavět. Zbudována byla budova Všeobecné veřejné okresní nemocnice, velké množství bytů, domů, škol, úřadů, finančních a průmyslových budov, náměstí, silnic, mostů, městské lázně nebo letiště.¹⁷⁶

Zároveň přišel vhodný čas na debatu ohledně opětovného sloučení Hradce s okolními obcemi. Pro byly důvody jak politické, ekonomické nebo prestižní. Nejprve byla připojena obec Věkoše, v roce 1942 pak i ostatní.¹⁷⁷ Se sloučením obcí souvisí i rapidní vzrůst obyvatel z pár tisíc na několik desítek v průběhu 20. století.¹⁷⁸

Druhá světová válka přerušila urbanistický vývoj ve městě a přinesla s sebou spoustu změn, které místní obyvatelstvo vnímalo, ač v zoufalství tak poklidně. V Hradci Králové nově vzniklo či bylo povýšeno několik institucí NSDAP.¹⁷⁹ Na druhé straně i řada odbojových organizací rozšiřující letáky a jinak narušující činnost okupantů. Jejich aktivita pak gradovala hlavně na konci války.¹⁸⁰

7. května 1945 byla rádiem ohlášena německá kapitulace, další den se ve městě při cestě do lázní Velichovek zastavili Američané nadšeně vítáni Hradečáky. Ve stejný den Němci na hradeckém letišti zničili veškerá nepotřebná dopravní vozidla. O den později po zprávách o blížící se Rudé armádě už neřízeně prchali na západ.¹⁸¹

Po druhé světové válce se v Hradci opětovně rozjela stavební činnost, a přestože v mnoha jiných městech jsou dodnes patrné architektonické škody napáchané v období socialismu, Hradec měl v tomto ohledu více štěstí. Přípomínkou zůstávají snad jen identické panelové byty spojené s tehdejší sériovou výrobou.¹⁸²

Mezi roky 1966 až 1980 probíhaly ve městě stavební práce, na jejichž konci vznikl druhý městský vnější okruh. Ten v dostatečné vzdálenosti od centra města umožnil odliv zhušťující se dopravy a zároveň rychlý přístup na jednotlivá předměstí.¹⁸³

Revoluční dění ze sametové revoluce se z Prahy rozšířilo do Hradce s třídním zpožděním. Tak jako v Praze bylo plně v režii studentů a herců. Místní divadlo a vysoké školy zahájily stávkou. Velké náměstí se opět zaplnilo davem lidí a na Ulrichově náměstí, v této době

¹⁷⁶Tamtéž, s. 453-464.

¹⁷⁷Tamtéž, s. 448.

¹⁷⁸Obyvatelstvo. In *Wikipedie*. [online]. [26. 8. 2022]. URL:< Hradec Králové – Wikipedie (wikipedia.org)>.

¹⁷⁹BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017, s. 512. ISBN 978-80-7422-504-8.

¹⁸⁰Tamtéž, s. 522-528

¹⁸¹Tamtéž, s. 532.

¹⁸²HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada – Cyril ŘÍHA a Jan ČUMLIVSKI. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let*. Praha, s. 60.

¹⁸³Poválečné období (1945-1989). In *Wikipedie*. [online]. [1. 9. 2022]. URL:< Dějiny Hradce Králové – Wikipedie (wikipedia.org)>.

Gottwaldově, vyrostla zeď z papírových krabic pokrytá letáky s nápisy. Nakonec byla v divadle vytvořena hradecká pobočka Občanského fóra.¹⁸⁴

4.2.5.2 Porevoluční doba až 21. století

Od 90. let až do současnosti trvá ve městě výstavba moderních budov v duchu individualismu inspirována světovými a aktuálně nejnovějšími trendy. Město disponuje aquacentrem, kongresovým centrem, kulturními památkami, obchodními domy i jinými stavbami.

Hradec se v průběhu staletí stal historickým a obchodním centrem, bastionovou pevností, a nakonec metropolí východních Čech skýtající průmysl, vzdělávací a jiné instituce potřebné pro každodenní život místních obyvatel.¹⁸⁵

¹⁸⁴BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017, s. 623-624. ISBN 978-80-7422-504-8.

¹⁸⁵Po roce 1989. In *Wikipedie*. [online]. [1. 9. 2022]. URL:< Dějiny Hradce Králové – Wikipedie (wikipedia.org)>.

5 Porovnání josefského a stabilního katastru se současnou podobou krajiny

V následujících kapitolách, které jsou praktickou částí této práce, analyzuji oba katastry, a následně je konfrontuji s aktuální podobou města Hradce Králové. Město je pro lepší orientaci rozděleno chronologicky dle výstavby pevnosti a její proměny v následujících stoletích.

Takové uspořádání jsem zvolila proto, protože ve sledovaném období, tj. v 18. až 19. století, došlo ke stavbě a bourání pevnosti, díky čemuž se na dlouhou dobu změnilo okolí Hradce a pouze v menším měřítku jeho samotná stará část, tj. původní středověká část.

5.1 Stavba pevnosti a její dopady na proměnu Hradce Králové (v 18. století)

Ačkoli první geodetické vyměření celkové plochy pevnosti proběhlo v roce 1762 a v dalším roce pak měření průtoku vody v řekách, naplánovaná stavba pevnosti nebyla stále vůbec zaručena. Jakkoli bylo jasné, že funkční pevnost umístěná někde v severovýchodních Čechách je kvůli ztrátě četných opevnění v Kladsku a Slezsku o dvě dekády dříve nutností, rozhodnutí, kde by měla pevnost stát, zda v Hradci nebo v Plese, tj. poblíž Jaroměře, nebylo dlouhou dobu jednoznačné.¹⁸⁶

Jak bude řečeno a jak se musí přirozeně jevit, stavba pevnosti byla přímo enormním zásahem nejen do státní pokladny ale i do životů obyvatel města. Naproti obdobným bastionovým pevnostem jako byla třeba Terezínská pevnost postavená na zelené louce, vznikla hradecká pevnost v již živém rozrůstajícím se městě.

I přes tento fakt se hradebních zdí nakonec dočkala obě města.¹⁸⁷ Pevnost Josefov zbudovaná v místě tehdejší a z té příčiny zaniklé vsi Ples, se začala stavět už v 80. letech 19. století a v porovnání hned s hradeckou či terezínskou pevností sdílí stejné základní technické prvky.¹⁸⁸

Na stavbě hradecké pevnosti se mimo řemeslníků a dělníků podílelo několik hlavních architektů, jejichž jména jistě stojí za zmínku. Jan Josef Wirch, byl pražským představitelem baroka a rokoka.¹⁸⁹ František Kermer, byl místní architekt, věnující se kromě výstavby pevnosti

¹⁸⁶SLAVÍK, Jiří. *Královéhradecká pevnost*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2015, s. 15. ISBN 978-80-87686-09-6.

¹⁸⁷BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017, s. 661. Dějiny českých, moravských a slezských měst. ISBN 978-80-7422-504-8.

¹⁸⁸Tamtéž, s. 680.

¹⁸⁹Jan Josef Wirch. In *Wikipedie*. [online]. [14. 10. 2022]. URL:< https://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Josef_Wirch>.

i jiným projektům v Hradci.¹⁹⁰ Odborníkem na pilotáž a vodní konstrukce byl mlynářský mistr Josef Pilař.¹⁹¹

Pro přeměnu Hradce v bastionovou pevnost bylo potřeba vytvořit dostatek prostoru. Z toho důvodu bylo nejdřív vykoupeno a následně zbořeno několik desítek domů ve městě a jeho nejbližším okolí.¹⁹² V další fázi bylo odstraněno celé Mýtské předměstí rozkládající se na východním a jižním cípu města. Z něho se zachovaly pouze oddělené části Zámostí, Malšovice a Náhon,¹⁹³ ze kterých v 19. století vzniká jednotná obec Malšovice.¹⁹⁴ Ze stejného důvodu zmizela na západě velká část Pražského předměstí. Tento úsek byl částečně zastavěn hradbami a částečně zavodněn jednou z nově regulovaných řek. Naposledy došlo i na zbourání církevních staveb, poslední z nich byl kostel sv. Petra v místě křížení dnešní ulice Karla IV. a vnějšího městského okruhu.

Labe a Orlice byly svedeny do dvou uměle vytvořených koryt, na které se použila zemina z toho důvodu zaniklého kopce Rožberk nacházejícího se nedaleko města.¹⁹⁵ Místní název Na Rožberku znají dnes už spíš pamětníci, v místě zaniklého vrchu stojí kaplička se studánkou, která podle pověsti produkovala léčivý pramen.¹⁹⁶ Odpověď na otázku, proč právě Rožberk, mělo své opodstatnění, zmizela tak obava, že by jej případný nepřítel použil jako výhodnou polohu pro své vojsko.¹⁹⁷

Budoucí opevnění tak obepínaly dvě řeky přepažené dvěma kamennými mosty. Za nimi byl vytvořen cca 500m pás bez jakékoli zástavby. Jednalo se o inundační území vytyčené v prostoru dříve se vyskytujících předměstí. Nakonec byla ještě snížena výška terénu za řekami, aby se případná vylitá voda mohla rozprostřít po co největší ploše.

Obyvatelé, kteří touto cestou přišli o svůj domov, se usazovali ve čtyřech nově vzniklých obcích za pásem se zákazem další výstavby z důvodu lepší obrany pevnosti. Jednalo se o vesnice Nový Hradec Králové, dříve zván kopec sv. Jana, obec Kukleny, Pouchov a

¹⁹⁰250 let školy na Novém Hradci Králové. In *Hradec Králové*. [online]. [14. 10. 2022].

URL:< <https://www.hrdeckralove.org/250-let-skoly-na-novem-hradci-kralove/d-79663>>.

¹⁹¹SLAVÍK, Jiří. *Královéhradecká pevnost*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2015, s. 23. ISBN 978-80-87686-09-6.

¹⁹²BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017, s. 661. Dějiny českých, moravských a slezských měst. ISBN 978-80-7422-504-8.

¹⁹³HONL, Ivan – KUBIČEK, Alois. *Bývalá pevnost Hradec Králové*. Praha: Kruh pro studium čs. dějin vojenských při vědeckém ústavu vojenském, 1934, s. 5.

¹⁹⁴Malšovice. In *Wikipedie*. [online]. [8. 9. 2022]. URL:<[Malšovice \(Hradec Králové\) – Wikipedie \(wikipedia.org\)](https://www.wikipedia.org/wiki/Malšovice)>.

¹⁹⁵HONL, Ivan – KUBIČEK, Alois. *Bývalá pevnost Hradec Králové*. Praha: Kruh pro studium čs. dějin vojenských při vědeckém ústavu vojenském, 1934, s. 5.

¹⁹⁶Na Slezském předměstí stával kopec Rožberk spolu s kaplí a studánkou. In *Hradecký deník*. [online]. [13. 10. 2022]. URL:<https://hradecky.denik.cz/kultura_region/rozberk20080528.html>.

¹⁹⁷JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 6.

Farářství.¹⁹⁸ Poslední z nich byla nejdřív v 18. století součástí Kuklen a později po příchodu obyvatel z Pražského předměstí jeho součástí.¹⁹⁹

Na závěr, po rozdělení inundačních kotlin pomocí hrází,²⁰⁰ obezdění veškerých valů, příkopů a hradeb vyrostlo na strategických místech pevnosti několik budov. Nové i starší stavby sloužily jako kavalíry, kasárny, prachárny, zbrojnice, zásobárny, nemocnice či skladiště.²⁰¹

Transformovat takové město ve vojenskou pevnost trvalo přes dvacet let a státní kasu stál tento obrovský projekt daleko víc, než byl původní rozpočet.²⁰²

5.2 Stručný popis Královehradecké pevnosti v druhé polovině 18. století

Jelikož ani jeden z katastrů nepodává dostačující informace o souhrnném uspořádání pevnosti formou přesného vyznačení či jen technických termínů, rozhodla jsem se pro její krátké líčení na základě odborné literatury a vlastního povědomí získaného zvláště z pevnostního modelu. Tato krátká deskripce bude užitečná především při pozdější demolici pevnosti a výčtu dochovaných pozůstatků velkolepého opevnění.

Pevnost se skládala z města tedy z původního hradiště ve tvaru oválu s osmi bastiony,²⁰³ spojenými kurtinami.²⁰⁴ Čtyři nejohroženější bastiony byly navíc vybaveny kavalírem neboli nadvalím.²⁰⁵ Kavalír se skládal z kasematní budovy, která opisovala pětiboký tvar bastionu.²⁰⁶ V ostatních bastionech se vyskytovala prachárna, tzn. sklad střelného prachu. Uprostřed každé kurtiny stála buď jedna z hlavních bran nebo menší výpadová branka vedoucí na hradby tj. poterna. Jen pro představu bastiony a kurtiny dosahovaly výšky mezi 8 až 10 metry.²⁰⁷

Na kurtinu mezi dvěma každými bastiony navazoval trojúhelníkový ravelin. Těchto takřikajíc pevnůstek bylo celkem osm a jednalo se o druhou obrannou linii oddělenou od vnitřní pevnosti příkopem či řekou a opět propojenou mostem. Konkrétně mostem Labským na západě a Moravským na jihu. Pokud bastion přímo neobtékala jedna z řek, pomocí stavidel bylo možné

¹⁹⁸HONL, Ivan – KUBIČEK, Alois. *Bývalá pevnost Hradec Králové*. Praha: Kruh pro studium čs. dějin vojenských při vědeckém ústavu vojenském, 1934, s. 5-6.

¹⁹⁹Farářství. In *Wikipedie*. [online]. [8. 9. 2022]. URL:<Farářství – Wikipedie (wikipedia.org)>.

²⁰⁰SLAVÍK, Jiří. *Královehradecká pevnost*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2015, s. 22. ISBN 978-80-87686-09-6.

²⁰¹JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 6.

²⁰²HONL, Ivan – KUBIČEK, Alois. *Bývalá pevnost Hradec Králové*. Praha: Kruh pro studium čs. dějin vojenských při vědeckém ústavu vojenském, 1934, s. 6-7.

²⁰³Bastion byl pětihelníkový výstupek z vnitřního opevnění. Umožňoval navíc boční palbu. Tamtéž, s. 8.

²⁰⁴Kurtina je chodba spojující dva bastiony. Tamtéž.

²⁰⁵Kavalír (Cavalier) byl objekt s hradbou nad bastionem. Umožňovala palbu shora. Tamtéž.

²⁰⁶Kasematy byly pevnostní podzemní chodby sloužící jako spojovací prostor, skladiště a jiným účelům.

Pojem kazematy. In *Slovník cizích slov.abz.cz*. [online]. [12. 12. 2022].

URL:< <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/kazematy-kasematy>>.

²⁰⁷JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 8.

kdykoli zatopit pro tento účel vodní příkop vedoucí právě mezi bastiony a raveliny.²⁰⁸ Po celé délce vodního příkopu se táhl zděný žlab s označením kyneta a byl používán pro zatopení i následný odvod přebytečné vody z hradebního příkopu.²⁰⁹

Za ravelinem chránilo pevnost vnější opevnění, kterému se říkalo krytá cesta. Ta se skládala ze tří částí, tj. ochozu, vyvýšeného banketu pro snadnější palbu krytého zídou s palisádou a lomené svažující se předprsně chránící střílející vojáky. Mezi raveliny a bastiony na kryté cestě, v jejích tzv. krytých úhlech, bylo ponecháno o něco víc prostoru jednak pro menší pětiboké pevnůstky neboli lunety a jednak pro seskupení vojáků před výpadem. Toto místo bylo z toho důvodu pojmenováno shromaždiště.²¹⁰ Před hradbami byl pak terén upraven do podoby mírného svahu s označením koliště neboli předpolí. Na severozápadě na levém břehu Labe a na jihozápadě při soutoku dvou řek byla střežena pevnost jednodušší obvodovou hradbou neboli retranchementem.²¹¹

Několik metrů za Moravskou bránou se podél levého břehu Orlice táhla ojedinělá hradba zvaná koridor chránící vstup od řeky. Ke stejnému účelu sloužila na levém břehu Labe před Muzeem východních Čech a pravém břehu Orlice v blízkosti Moravského mostu hradba seříznutá na svém vrcholu do špičky. V jejím středu se tyčila kuželovitá věžička zvaná batardó.²¹²

Za řekou na západě a jihovýchodě v dostatečné vzdálenosti od samotné pevnosti byly umístěny tři samostatné tvrze zvané reduty. Až pětimetrové objekty byly součástí vnější obranné linie.²¹³ Každý bunkr disponoval s výjimkou záchodů vlastní kuchyní, muničním skladem a samozřejmě ubikacemi.²¹⁴

Na jihozápadě v dnešních Kuklenách a severně v Plotištích se nacházely zcela záměrně mimo pevnost v nepravděpodobném místě útoku dva mírové muniční sklady s cihelnou. Nad podlouhlými budovami dozorovaly strážné domky ohrazeny zdí a příkopem.

²⁰⁸HONL, Ivan – KUBIČEK, Alois. *Bývalá pevnost Hradec Králové*. Praha: Kruh pro studium čs. dějin vojenských při vědeckém ústavu vojenském, 1934, s. 8.

²⁰⁹JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 24.

²¹⁰SLAVÍK, Jiří. *Královéhradecká pevnost*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2015, s. 26. ISBN 978-80-87686-09-6.

²¹¹HONL, Ivan – KUBIČEK, Alois. *Bývalá pevnost Hradec Králové*. Praha: Kruh pro studium čs. dějin vojenských při vědeckém ústavu vojenském, 1934, s. 8.

²¹²JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 8.

²¹³Luneta bylo předsunuté opevnění, které umožňovalo chránit strategicky důležité bod, popřípadě působit jako nezávislá tvrz. HONL, Ivan – KUBIČEK, Alois. *Bývalá pevnost Hradec Králové*. Praha: Kruh pro studium čs. dějin vojenských při vědeckém ústavu vojenském, 1934, s. 8.

²¹⁴SLAVÍK, Jiří. *Královéhradecká pevnost*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2015, s. 27. ISBN 978-80-87686-09-6.

Na čtyřech místech, mezi původním hradištěm a vnitřní částí pevnosti, na severu za kostelem sv. Jana Nepomuckého, na západním cípu hradiště, na jihovýchodě a na východě na Kavčím plácku, byly umístěny čtyři dělostřelecké baterie.²¹⁵

Vchod do pevnosti byl mimo již uvedených poteren možný pomocí paprskovitých cest sbíhajících se těsně před hlavními branami a následně skrz jednu ze tří brán. Tj. Pražskou, Moravskou a Slezskou, popis zleva proti směru hodinových ručiček.²¹⁶ Prostor mezi hlavní bránou a mostem byl chráněn širokou mírně zaoblenou zdí zvanou tenailon a to pouze v případě brány Pražské a Moravské.²¹⁷ Uvnitř pevnosti se nacházelo několik točitých schodišť vedoucích na nadvalí, kterým se říkalo tambour.²¹⁸

Mezi hranicí města a vnitřní stěnou hradeb, tedy zády bastionů, byl vyčleněn prostor pro vojenské budovy, nejčastěji se jednalo o kasárny s nádvořími,²¹⁹ či skladiště na severní a jižní straně pevnosti.²²⁰ Mapa s označením pevnostních prvků a jednotlivých fortifikačních objektů k prostudování v příloze č. 4.

5.3 Popis krajiny Hradce Králové dle údajů z Josefinského katastru

V obou katastrech je Hradec Králové uveden shodně jako město Koniggratz/Koeniggratz. Na základě údajů z Josefinského katastru je k roku 1787 uváděno jen uvnitř samotného starého města celkem 232 domů. V okolních vsích jako byl Nový Hradec, Zámostí s Malšovnicemi, Pouchov, Slezské předměstí, Pražské předměstí a Kukleny se jich nacházelo víc jak dvě stě.²²¹

Ze soupisu je možné vyčíst několik konkrétních staveb jako třeba Bürgerlich Malz (měšťanská sladovna),²²² která byla umístěna v jihozápadním cípu městského jádra, kde se s největší pravděpodobností nacházelo i děkanství.²²³ Nelze s určitostí říct, zda se jednalo pouze o sladovnu nebo zda byla spojena s některým z hradeckých pivovarů. Ještě v 18. století se totiž ve městě nacházelo několik desítek malých pivovarů. Po pruských válkách a vzrůstajících

²¹⁵Tamtéž, s. 30-32.

²¹⁶Tamtéž, mapa Pevnost v letech 1766-1779.

²¹⁷JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 9.

²¹⁸Tambour bylo schodiště umožňující vstup na nadvalí. HONL, Ivan – KUBIČEK, Alois. *Bývalá pevnost Hradec Králové*. Praha: Kruh pro studium čs. dějin vojenských při vědeckém ústavu vojenském, 1934, s. 8.

²¹⁹Tamtéž.

²²⁰SLAVÍK, Jiří. *Královéhradecká pevnost*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2015, mapa Pevnost v letech 1766-1779. ISBN 978-80-87686-09-6.

²²¹BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017, s. 276. ISBN 978-80-7422-504-8.

²²²Národní archiv v Praze, Josefský katastr, i. č. 642, kart. 299, s. 1, Hradec Králové (Königgratz), Praha 1785-1875 (1892).

²²³TROSZOKOVÁ, Hana. *Majetkové a sociální poměry měšťanů věnného města v polovině 18. století (na příkladu Hradce Králové)*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Historický ústav. Brno, 2015, s. 51.

náročích na kvalitu piva byl pak ještě před první polovinou 19. století postaven v pevnostním městě Měšťanský pivovar. Ačkoli podobné civilní stavby nebylo možné ve městě ani za městem v prostoru zákazu jakékoli výstavby stavět, pivovar byl výjimkou. Jeho budova dodnes stojí jižně od Bílé věže na Pivovarském náměstí. Prostory přešly od svého vzniku do rukou hned několika majitelů, a aktuálně jsou ve správě města využívány pro administrativní účely.²²⁴

Další budova, kterou Josefín zmiňuje je Mühl (mlýn).²²⁵ Na západním okraji města, při dnešní elektrárně Hučák, se nacházel jistý Rormistrovský mlýn s vodojemem, který dokazoval přítomnost před pevnostní zástavby. Mlýn se na základě dochované závěti mlynářky vyskytoval v dnešní Rokycanově ulici poblíž zimního stadionu a později přešel do rukou vojenské správy.²²⁶

Na přelomu 18. a 19. století tedy ve spojitosti se stavbou pevnosti byla pro účely vodní věže, která by čerpala vodu z řeky a rozváděla ji do městských kašen, vybrána věž Kropáčka v místě dnešní ulice Na Kropáčce.²²⁷ Její existence byla na začátku i na konci úzce spojena s josefínským opevněním a tak došlo roku 1906 k jejímu zboření. Díky dochované projektové dokumentaci i historickým snímkům se podařilo sestavit skutečnou 3D podobu věže Kropáčky, Pražské a Mýtské brány v projektu zaštitěného Univerzitou Hradec Králové v rozmezí 18. až 19. století.²²⁸

O něco dál na jihovýchodě, za městem, na Mýtském předměstí, konkrétně v Malšovicích, se už na konci 14. století, nacházely dva mlýny. Oblast, kde stával Čertův mlýnek, na pravém břehu Orlice, dodnes nese místní označení ulic Na Mlejнку. Budovy obou mlýnů v první třetině 20. století vyhořely. Namísto Čertova mlýnu byla později postavena elektrárna. Druhý mlýn na opačné straně řeky, dál od břehu, dodnes stojí a vypadá obdobě jako ten původní. Poblíž mlýna se nachází rybník Bejkovna a jedná se o pozůstatek bývalého ramene Orlice po regulaci řek. Jelikož katastr polohu mlýnu blíže nespecifikuje nelze s určitostí říct, který mlýn měli zeměměřiči na mysli.²²⁹

²²⁴Osudy zaniklých pivovarů – Hradec Králové. In *Pivovary.info*. [online]. [3. 10. 2022].

URL:< <http://www.pivovary.info/?p=95154>>.

²²⁵Národní archiv v Praze, Josefínský katastr, i. č. 642, kart. 299, s. 1, Hradec Králové (Königgratz), Praha 1785-1875 (1892).

²²⁶Voda a město Hradec Králové. In *Královehradecká provozní*. [online]. [13. 10. 2022].

URL:< <https://www.khp.cz/voda-hrou/z-historie/voda-a-mesto-hradec-kralove/>>.

²²⁷Archeologové našli po sto letech vodní věž Kropáčka. In *Hradecký deník.cz*. [13. 10. 2022].

URL:< https://hradecky.denik.cz/zpravy_region/arheologove_nalez_20070703.html>.

²²⁸Věž Kropáčka. In *Věnná města českých královen*. [online]. [13. 12. 2022].

URL:< <https://www.kralovskavennamesta.cz/vysledky.html#mlyn>>.

²²⁹Z historie mlýnů v Malšovicích. In *Turistika.cz*. [online]. [5. 10. 2022].

URL:< <https://www.turistika.cz/mista/z-historie-mlynu-v-malsovicich/detail>>.

Mezi další objekty patřila Salzhausa (solnice) dle popisu používaná vojskem,²³⁰ zbudována na místě bývalého hradu a ve 20. století přeměněna v byty.²³¹ Na východě tj. opačném konci areálu původního hradu, byla v roce 1787 zbudována Bürgerspital (Měšťanská nemocnice), rovněž uvedená v Josefinu.²³² K prvotnímu záměru se používala až do roku 1924. Poté tu sídlili vojáci a dnes Policie ČR. Ačkoli je bývalá solnice i vojenská nemocnice podobně jako ostatní budovy jádrem středověkého města a z toho důvodu kulturní památkou jejich celkový vzhled i vnitřní prostory byly výrazně změněny.²³³

Seznam by mohl pokračovat domy jako Rathaus (radnice), dnes už pouze bývalá. Ačkoli prošly její prostory výraznou proměnou, zůstala alespoň jako historická památka na stejném místě, jak uvádím v podkapitole středověk. Mezi další budovy patří Rathschule (městská škola) jejíž polohu se kvůli nepřímým datům neodvážím určit. Naposledy zbývá uvést Arrestplatz, tj. vězení.²³⁴ Doloženo je v historické budově radnice, kde docházelo i k výkonu tortury, ve věži Kropáčce a v Mýtské dřívě Slezské bráně.

Zatímco vězení bylo z provozních důvodů umístěno přímo ve městě, šibenice se nacházela mimo obydlenu část města. Její instalaci je možné prokázat na základě I. vojenského mapování do 18. století na jihovýchodě města za dnešním vnějším okruhem. Umístit šibenici za město bylo vhodné nejen z hlediska estetického citění, ale hlavně z toho důvodu že byli lidé odjakživa přesvědčeni, že tato stavba přináší smůlu.²³⁵

Katastr uvádí dvě nám již dobře známé stavby a to Prager Thor (Pražská brána) a Schlesische Thor (Slezská brána) nebo také „*celná brána*“. Při jejím míjení museli obchodníci směřující na místní Markt (trh) platit clo.²³⁶ U Slezské brány je uveden letopočet 1786, a to protože toho roku byla stará věž zbořena a postavena nová, z důvodu nových nároků při výstavbě pevnosti.²³⁷ V době opevnění vznikly u třech hlavních mostů stejnojmenné ovšem pevnostní brány. Brány původní, tj. Pražská s renesančním předbraním a Slezská, byly v 18.

²³⁰Národní archiv v Praze, Josefský katastr, i. č. 642, kart. 299, s. 1, Hradec Králové (Königgratz), Praha 1785-1875 (1892).

²³¹Solnice bývalá. In *Národní památkový ústav*. [online]. [5. 10. 2022].

URL:<<https://pamatkovykatalog.cz/solnice-byvala-15555127>>.

²³²Národní archiv v Praze, Josefský katastr, i. č. 642, kart. 299, s. 1, Hradec Králové (Königgratz), Praha 1785-1875 (1892).

²³³Vojenská nemocnice (Hradec Králové). In *Wikipedie*. [online]. [5. 10. 2022].

URL:<[https://cs.wikipedia.org/wiki/Vojensk%C3%A1_nemocnice_\(Hradec_Kr%C3%A1lov%C3%A9\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Vojensk%C3%A1_nemocnice_(Hradec_Kr%C3%A1lov%C3%A9))>.

²³⁴Národní archiv v Praze, Josefský katastr, i. č. 642, kart. 299, s. 1, Hradec Králové (Königgratz), Praha 1785-1875 (1892).

²³⁵VONDRÁČKOVÁ, Nikola. *Poloha a podoba popravišť na Královéhradecku*. Hradec Králové, 2017, s. 28. Bakalářská práce. Univerzita a Hradec Králové: Fakulta filozofická.

²³⁶Mýtská brána. In *Věnná města českých královen*. [online]. [13. 12. 2022].

URL:< <https://www.kralovskavennamesta.cz/vysledky.html#mlyn>>.

²³⁷TOMEK, Václav Vladivoj. *Místopisné paměti města Hradce Králové*. W Praze: J. Otto, 1885, s. 53.

století značně pozměněny a v 19. století až na drobné pozůstatky zcela zbořeny. K tomuto tématu více v kapitole věnující se troskám pevnosti.²³⁸

Kromě popisu nových vojenských objektů katastr dosvědčuje třeba proměnu Jesuiten Collegiure (Jezuitské koleje) s přilehlým Seminarium St. Wences. (Seminářem sv. Václava) ve Militare Cassernen (vojenské kasárny). Ohledně fortifikačních částí je katastr celkem stručný. Uvedeny jsou zde pozemky, zřejmě dnešní Žižkovy sady, nacházející se poblíž Batterie Artillerie (dělostřelecké baterie) umístěné severně za hlavním valem chránícím pevnost.²³⁹ Pravděpodobně se jednalo o skupinu kanónů.²⁴⁰ Na závěr se katastr zmiňuje o zřízení inundačních kotlin vyhloubených při výstavbě pevnosti, které bylo možné zaplavit vodou. Jejich názvy i přesnou polohu pak lze lehce prokázat na základě Stablního katastru.²⁴¹

5.4 Stav Hradce Králové dle Stablního katastru (z 19. století) v porovnání s dnešním stavem

V mapovém operátu Stablního katastru, tj. v císařských povinných otiscích je jasně vyobrazen střed města Hradce Králové, oddělen jedinou linií hradeb od okolních předměstí. Ze severozápadu proti směru hodinových ručiček Kuklena (Kukleny), Neu Koenigratz, (Nový Královský Hradec – tj. Nový Hradec Králové), Malschowitz (Mašovice), Schlesische Vorstadt (Slezské Předměstí), Pauchow (Pouchov) a Wiekosch (Věkoše).

Mezi linií hradeb a předměstími se nacházela do doby zbourání pevnosti nezastavěná část. Tento prostor byl rozčleněn do několika celků a označen dvěma lokálními názvy, na severozápadě Oberer Elbe Kessel (Horní labská kotlina) a na jihu a východě Adler Kessel (Orlická kotlina). V tuto chvíli je celá tato oblast až k předměstím zastavěna, úsek kde se zachoval jeden pomístní název, se nachází na severovýchodě, kde bylo ve 20. století postaveno sídliště Orlická kotlina.

Na mapě je znázorněno několik hlavních silnic, které směřují k okolním velkým městům nebo městským částím. Ze severozápadu proti směru von Prag (z Prahy), von Kuklena (z Kuklen), nach Malschowitz (z Mašovic), nach Schles. Vorstadt (na Slezské Předměstí), nach

²³⁸Mýtská brána. In *Věnná města českých královen*. [online]. [13. 12. 2022].

URL:< <https://www.kralovskavennamesta.cz/vysledky.html#mlyn>>.

²³⁹TOMEK, Václav Vladivoj. *Místopisné paměti města Hradce Králové*. W Praze: J. Otto, 1885, s. 9-34.

²⁴⁰SLAVÍK, Jiří. *Královéhradecká pevnost*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2015, s. 25. ISBN 978-80-87686-09-6.

²⁴¹Národní archiv v Praze, Josefský katastr, i. č. 642, kart. 299, s. 35, Hradec Králové (Königgratz), Praha 1785-1875 (1892).

Hohenbruk (do Třebechovic), von Josephstadt (od Josefova), tyto cesty jsou dodnes položené zhruba ve stejných místech.

V roce 1840, kdy byl vytvořen císařský povinný otisk pro toto katastrální území, se Hradec stále ještě podobal osmicípé hvězdě. Ačkoli operát je, co se týče nákresu opevnění, velmi zdrženlivý. Nejlépe viditelné jsou vystupující lunety s přístupovou cestou na západě, jihu a východě, přestože jsou tak jako zbytek opevnění naznačené pouze obrysovou jednoduchou čarou.

Struktura starého města byla popsána o něco výše, v kapitole o jeho historii. Jeho podoba zůstala od 14. století až do 19. století téměř identická. Novinkou 19. století byly účelové vojenské budovy postavené mezi původním hradištěm a vnitřní pevností. Tyto objekty jsou vyznačené na mapě Stablního katastru výraznou červenou barvou s parcelním označením 283, 286 a 271. Jednalo se o Cawalerie (Jezdecké) a Wasser (Vodičkovi) kasárny na jihu města²⁴² a na západě budovu ženíjního ředitelství, sloužící zejména k plánování terénních úprav v pevnostním městě.²⁴³

Ve stabilním katastru je vyznačeno oválné náměstí obestavěno kolem dokola domy s jejich dobře patrnými samostatnými obdélníkovými zahradami, k jejichž rozparcelování došlo o sto let dříve, jak uvádím v předešlé kapitole věnující se historii města. Zahrady obepínala hlavní cesta béžově vyznačena okolo středu města. Jedná se o dnešní vnitřní okruh spojený ulicemi Československé armády a Komenského. Z města vedly na tuto hlavní cestu tři východy, ze západu Prager (Pražská), z jihu mezi kasárnami Mahrishes (Moravská) a na východě Schlesisches Thor (Slezská brána).

Ačkoli bloky domů a ulic zůstaly stejné, v 19. století nesly jiný název než dnes. Pražská brána ústila na Prager Platzt (Pražské náměstí), celý prostor dnes znám jako V kopečku. Z něho vedla na sever k bývalému hradu ulice Salz Gasse (Solná ulice) pravděpodobně kvůli zde stojící solnici. Ulice je dnes přejmenována na Zieglerovu. Kolmo na ni kolem biskupského semináře směřovala až na Kleiner Ring (Malé náměstí) Langer Gasse (Dlouhá ulice), oba názvy se zachovaly do dnešních dob. Z dlouhé ulice bylo možné vstoupit na nádvoří semináře, slepá ulička dnes nese trefné pojmenování Na Hradě a je tak jedinou připomínkou někdejšího středověkého hradu. Mezi biskupským seminářem a městskými domy se nacházela úzká ulička, lze jen těžko odhadovat, jak moc byla v této době využívána, každopádně dnes na ní navazují

²⁴²Národní archiv ČR, Stablní katastr, Císařské povinné otisky, i. č. 2291, sign. B2/a/6C, zobrazené území Hradec Králové.

²⁴³Barokní městské opevnění Hradec Králové a další objekty vojenské pevnosti - dochované části. *In Wikipedie*. [online]. [12. 9. 2022]. URL:<File:Hradecké barokní opevnění - dochováno.jpg - Wikimedia Commons>.

schody, které vedou do Žižkových sadů na místě původního vojenského cvičiště, jak bude později rozvedeno. Schody a níže rozvětvené chodníky umožňují pohodlný vstup pro pěší a spojují ulici Československé armády se středem pevnosti podobně jako Bonno publico na protější straně náměstí.

Ve stejném úhlu, co ulice Dlouhá jen o několik centimetrů níž, protínala čtyř řadové bloky domů ve směru západ až východ Fleischbank Gasse (Masná ulice), zřejmě kvůli poloze masných krámů, dnes Tomkova. Tuto ulici kolmo křižovaly a křižují tři ulice. Dle mapy stabilního katastru Spital (Špitální), Breit (Široká) a Enge Gasse (Úzká), aktuálně přejmenovaná pouze Široká ulice na ulici Klicperovu.

Z Pražského náměstí vedla na jih ulice Heiliger Geist Gasse (Svatého ducha) dnes ulice Rokitanského, která vede za kaplí St. Klemens (sv. Klimenta) a kostelem Heiliger Geist (sv. Ducha) a ústí na později zvaném náměstí Jana Pavla II. Z tohoto náměstí vedla na západ a dál do sadů Kozibranka, další možný východ z náměstí. Druhá ulice pod názvem Soukenická vedoucí z náměstí Jana Pavla II. dnes vede na západ a na ni navazují průchodné terasy s historickým označením Kozinka propojující opět ulici Československé armády s původním středem pevnosti. Z původní ulice Kozibranka byl mezi domy průchod směrem na jih opět do sadu rozprostírajícího se na jihozápadním rohu pevnosti. Ve stejném místě v současnosti je možné dvěma průchody projít na pivovarské náměstí a z něho úzkou uličkou směrem na východ opět přes terasy s názvem Pod Kanovickými domy sejít na vnitřní okruh města na ulici Komenského.

Na mapě zhruba ve středu jižní zástavby Velkého náměstí, je naznačen průchod krytým schodištěm a cesta dál vedoucí k Moravské bráně. V tomto místě se nachází dnešní Bonno publico ústící na ulici Komenského. Na ni aktuálně navazuje ulice Ignáta Hermana rozprostírající se až k Moravskému mostu na místě dřívější Moravské brány.

O tři bloky domů východně od dnešního Bonna publica dodnes stojí kostel Maria Himmelfahrt (Nanebevzetí Panny Marie) vedle něhož je patrný průchod do rozlehlého parku, dnešních teras, táhnoucích se za kostelem a vedlejší zástavbou.

Z malého náměstí vedly dvě ulice jedna menší na severovýchod na dnešní Kavčí plácek. Odtud nyní vede schodiště skrz Žižkovy sady na ulici Československé armády. Druhá hlavní ulice vedla na východ skrz Mýtskou bránu dnešní Mýtskou ulici a dále opět na ulici Českosl. armády.²⁴⁴

²⁴⁴Národní archiv ČR, Stabilní katastr, Císařské povinné otisky, i. č. 2291, sign. B2/a/6C, zobrazené území Hradec Králové. Hradec Králové. In *Mapy.cz*. [online]. [13. 9. 2022]. URL:< [Mapy.cz](https://mapy.cz) >.

5.5 Likvidace pevnosti a potřeba nového uspořádání města na přelomu 19. a 20. století

Královéhradecká pevnost byla průběžně vyzbrojována přes 70 let. A ačkoli nikdy nenastala příležitost dostatečně využít jejího vojenského potenciálu, zůstávala ještě dlouho po prvním rozhodnutí o své likvidaci alespoň jako pojistka a druhá obraná linie před případným vpádem nepřítelů.²⁴⁵

Od roku 1866 probíhalo vyjednávání o prodeji pevnosti městu. Až roku 1884 na základě císařského výnosu byla pevnost oficiálně prohlášena za zrušenou. Její bourání začalo ještě toho roku na podzim, kdy byla slavnostně vylomena první cihla z hrady severně od Kavčího plácku. V blízkosti tohoto místa je umístěna socha Jana Ladislava Pospíšila, náměstka purkmistra Hradce Králové, který se značně zasadil za zrušení pevnosti a transformaci Hradce v novodobou metropoli s historickým jádrem.

Stavební práce předcházely právnímu vyrovnání. Odkup pevnosti obcí se uskutečnil až roku 1893 na základě tzv. transakční smlouvy, kterou si město zakoupilo celkem na třikrát oceněné pevnostní objekty a k nim příslušející státní pozemky s odečtením nákladů na odstranění hradeb za necelých 600 tis. zlatých.²⁴⁶

Na základě Asanačního zákona z konce 19. století pak byly novostavby postavené na místě někdejších hradeb zbaveny placení domovní daně a přírážek na příštích 10 let.²⁴⁷

První vlna, laicky řečeno, zahrnovala vyrovnání terénu, pro tento účel byl použit materiál z rozbitých hradebních zdí. Původní vyzděná stoka táhnoucí se okolo pevnosti na dně hradebního příkopu se před jeho zasypáním zakryla, a tím vznikla ve městě první odvodní potrubí na způsob dnešní kanalizace.²⁴⁸ Vyrovnání terénu bylo provedeno na místě bývalých hradeb, za starým městem, tedy za původním hradištěm, jehož se tyto úpravy nedotkly. Pomocí hned několika regulačních plánů byla rozvržena budoucí podoba Hradce a podle toho probíhalo bourání většiny fortifikačních objektů v rozmezí let 1894 až 1914. Přičemž některé z objektů ještě po tento čas využívala armáda.²⁴⁹

²⁴⁵HONL, Ivan – KUBIČEK, Alois. *Bývalá pevnost Hradec Králové*. Praha: Kruh pro studium čs. dějin vojenských při vědeckém ústavu vojenském, 1934, s. 10-11.

²⁴⁶Tamtéž, s. 14-15.

²⁴⁷Novodobý urbanistický rozvoj Hradce Králové. In *Earch.cz*. [online]. [6. 10. 2022].

URL:< <https://www.earch.cz/architektura/clanek/novodoby-urbanisticky-rozvoj-hradce-kralove>>.

²⁴⁸HONL, Ivan – KUBIČEK, Alois. *Bývalá pevnost Hradec Králové*. Praha: Kruh pro studium čs. dějin vojenských při vědeckém ústavu vojenském, 1934, s. 15.

²⁴⁹BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové*. Praha: NLN, 2017, s. 681. Dějiny českých, moravských a slezských měst. ISBN 978-80-7422-504-8.

Díky nadčasovým návrhům na pozemní komunikaci lze Hradec zařadit mezi funkční a provozuschopné město. Na místě dřívější pevností komunikace obíhající staré město, zřídilo město vnitřní městský okruh. Všechny výpadevé cesty byly zachovány, prodlouženy a v tuto chvíli spojují vnitřní a vnější městský okruh, který omezuje provoz ve městě a umožňuje snadnější a rychlejší transfer mezi jednotlivými předměstí a odlehlejšími obcemi.

Zřetelné pevnostní linie spolu s trasou hradebního příkopu, pak dokreslují hustou městskou infrastrukturu.²⁵⁰

5.5.1 Střípky minulosti v moderním městě

Naproti líčení těch objektů a budov, které už neexistují, popíšu ty stavby, jenž byly postaveny v průběhu výstavby pevnosti, tj. v druhé polovině 18. století, a které se do dnešních dob dochovaly. Popřípadě, jenž je možné ve městě aktuálně a na vlastní oči vidět či navštívit.

Na jihu pevnosti, na nádvoří dnešní Fakultní nemocnice, lze nalézt dva hraniční kameny zanesené pravděpodobně na místě hranice pevnosti, konkrétně za vnějším ravelinem. Kameny na sobě mají vyryta písmena K. K. F. (Kaiserliche und Königliche Fortifikation), tj. Císařská a královská pevnost. Druhou značkou tohoto typu jsou silniční patníky při cestě k Novému Hradci Králové. V minulosti upozorňovaly na kraj vyvýšené silnice oproti okolnímu terénu. Dnes je lze najít už jen podél ulice Botanická vedoucí k Pajkově flošně.²⁵¹

Srovnání terénu umožnilo postavit většinu komunikací protínajících Hradec téměř na stejnou úroveň. Vnitřní okruh je tak na několika místech jen mírně vyvýšen z důvodu napojení ulice z Velkého a Malého náměstí. Zbývající zemina ze zrušených hradeb, ale byla potřeba někde přemístit nebo alespoň upravit terén do racionální formy. Na místě dnešních Jiráskových, Žižkových nebo Šimkových sadů se proto stále nachází hned několik zajímavě rozvržených valů a jam, které jsou dokladem o rozsahu celé pevnosti.²⁵²

Na jižním cípu nedlouho nově zrekonstruovaných Šimkových sadů za dnešní lékařskou fakultou se v minulosti rozkládaly šance, tj. prostor, kde mohl být případně umístěn dobytek.²⁵³ V tomto místě, od dnešního kruhového objezdu u nového parkovacího domu až po vyústění ulice Buzulucké, se na jižním cípu Šimkových sadů táhne hluboký hradební val. Jedná se o

²⁵⁰Příloha, č. 3

Hradec Králové. In *Mapy.cz*. [online]. [12. 10. 2022].

URL:< <https://mapy.cz/zakladni?source=base&id=2344331&x=15.8347037&y=50.2085284&z=15>>.

²⁵¹JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 40.

²⁵²PRAŽÁK, Václav. Pevnost Hradec Králové - Jak se v ní žilo a co z ní zbylo. In *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]* -- Roč. 23, č. 3/4 (2013), s. 27.

²⁵³Historická sídla. In *Redakce*. [online]. [8. 9. 2022].

URL:< <http://www.historickasidla.cz/redakce/index.php?dr=2378&lanG=cs&xuser=>>>.

součást původního ravelinu, val byl při jejich rekonstrukci upraven, a přes jeho vrchol byla ve 20. století postavena stezka tak, že kopíruje tvar již zaniklé pevnosti.²⁵⁴

Zbylé dva parky mají delší a poněkud zajímavější historii. Jiráskovy sady rozkládající se na soutoku řek, vznikly v době výstavby pevnosti jako soukromý důstojnický park u většího retranchementu. O necelých sto let později, při bourání ravelinu a hradního příkopu, byl park rozšířen a upraven do podoby, ve které jej můžeme navštívit dnes.

Žižkovy sady založené začátkem 20. století se zase nachází v prostorách původního vojenského cvičiště. Do dnešní podoby se transformovaly v jeho druhé polovině, kdy byly ještě několikrát přejmenovány.²⁵⁵

Ve městě i v přilehlých parcích je dnes stále několik staveb, které se město rozhodlo ponechat, a svým stylem a mnohdy jedinečným tvarem bývalou pevnost na první pohled připomínají. Pro některé z nich se našlo smysluplné využití. To je třeba případ bývalých kasáren na jižní straně pevnosti, podél ulice Komenského.²⁵⁶

Někdejší pěchotní kasárny vedoucí svou rozlohou jsou složeny ze čtyř na sebe navazujících budov, stejně jako jezdecké kasárny jsou postaveny v místě jednoho z někdejších ramen Orlice. Základy těchto budov musely být z toho důvodu postaveny na hlubokých pilotech. I přesto se ale na dvoře kasáren držela voda. Tím vzniklo obecné označení Wasserkaserne, a z toho později mylně nazývány kasárny Vodičkovy, podle pražské Vodičkovy ulice.²⁵⁷

Pěchotní kasárny jsou dnes v užívání armády ČR a vedlejší jezdeckou zase využívá Okresní soud. Poslední budova, původní zbrojnice stojící na východní straně pevnosti, poblíž zbouraného kavalíru, je dnes v držení soukromého majitele a jedná se o hotel Tereziánské dvůr.

Ve 20. století musely bývalé objekty pod podmínkou své další existence projít několika odlišnými úpravami. Mohlo se jednat o pouhou opravu omítky nebo větší stavební práce zahrnující úpravy vnitřních prostor či rovnou celé budovy. Někdy se zůstalo jen u potlačení uměleckých prvků, jindy jako v případě Tereziánské dvora byla provedena celková rekonstrukce, která bohužel nebrala na původní podobu stavby téměř žádný ohled.²⁵⁸

²⁵⁴PRAŽÁK, Václav. Pevnost Hradec Králové - Jak se v ní žilo a co z ní zbylo. In *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]* -- Roč. 23, č. 3/4 (2013), s. 27.

²⁵⁵Historická sídla. In *Redakce*. [online]. [8. 9. 2022].

URL:<<http://www.historickasidla.cz/redakce/index.php?dr=2379&lanG=cs&xuser=>>.

²⁵⁶PRAŽÁK, Václav. Pevnost Hradec Králové - Jak se v ní žilo a co z ní zbylo. In *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]* -- Roč. 23, č. 3/4 (2013), s. 27

²⁵⁷JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 26.

²⁵⁸PRAŽÁK, Václav. Pevnost Hradec Králové - Jak se v ní žilo a co z ní zbylo. In *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]* -- Roč. 23, č. 3/4 (2013), s. 27.

Na opačné straně bývalé pevnosti, podél ulice Československé armády se dnes vyskytuje areál s lidovým označením, „Gajerky“. Podél již zmíněné ulice se táhne budova bývalé pevnostní zásobárny, vedlejší dvě budovy jsou nové Vrbenského a Gayerovy kasárny, nacházející se na místě původního bastionu pro pěchotu. V tomto prostoru se při ulici Čs. a. nacházely domy pekařů a pece na pečení chleba. Právě proto se budovám ještě nějakou dobu přezdívalo „pekhaus“ (pekárna). Ačkoli byly obě budovy postaveny až po zbourání pevnosti, původní pětiúhelníkový ravelin je dodnes dobře patrný.²⁵⁹

Po roce 2020 tu vyrostl nový parkovací dům sídlící mezi těmito dvěma objekty. V průběhu stavebních prací se podařilo odkrýt především zděné základy a jiné pozůstatky náležející původnímu kavalíru. Právě tyto objekty mají být v budoucnu spolu s doprovodným archeologickým programem částečně zpřístupněny veřejnosti. Společně s tímto projektem by měly být oboje kasárny, jejichž prostory, které dnes slouží částečně pro potřeby města a částečně soukromým obchodníkům, postupně rekonstruovány a nadále využívány primárně městským muzeem jako výstavní a jiné účelové místnosti.²⁶⁰

Zbylé dvě budovy sídlící pod starým městem přešly začátkem 20. století do rukou soukromých majitelů a dnes jsou restauracemi. První je bývalý dům pro štábní důstojníky vedle dnešního Adalbertina. Budova je hned několikrát zachycena na dobových fotografiích a oproti jiným objektům je díky minimálním vnějším změnám stále dobře rozpoznatelná. Druhý objekt stojící v dnešní Mýtské ulici, byl krátce po jeho zbudování využíván armádou jako ženijní ředitelství. Od zboření pevnosti až do konce druhé světové války tu byly ubytováni generálové, čímž vzniklo pamětní a dnes už téměř zapomenuté označení U generála. Naproti této budově stával jeden z kavalírů, jehož tvar je zachován v podobě ulic, z nichž jedna nese název U Kavalíru.²⁶¹

V místě bývalého hradu, vedle nynější Hudební síně, jak bylo zmíněno výše, stojí blok domu, který zůstal po celou dobu majetkem státu. Ve 20. století se pouze změnili jeho uživatelé z leteckého armádního velitelství na Policii ČR.²⁶² Poslední stavbou je dnešní Klicperovo

²⁵⁹JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 32.

²⁶⁰V centru začala stavba parkovacího domu. In *HKcity*. [online]. [30. 9. 2022]. URL:<<https://www.hkcity.cz/2017/12/18/v-centru-zacala-vystavba-parkovaciho-domu/>>.

Úsvit historie. In *HKcity*. [online]. [30. 9. 2022].

URL:<<https://www.hkcity.cz/2018/03/20/usvit-historie-archeologove-vykopali-starou-hradeckou-pevnost/>>.

²⁶¹Pevnostní dům, bývalý štábní dům. In *Národní památkový katalog*. [online]. [30. 9. 2022].

URL:<<https://www.pamatkovykatalog.cz/pevnostni-dum-byv-stabni-dum-12580931>>.

V budově ženijního ředitelství sídlili českoslovenští generálové. In *Hradecký deník*. [online]. [30. 9. 2022].

URL:<https://hradecky.denik.cz/kultura_region/malina20080911.html>.

²⁶²PRAŽÁK, Václav. Pevnost Hradec Králové - Jak se v ní žilo a co z ní zbylo. In *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]* -- Roč. 23, č. 3/4 (2013), s. 27.

divadlo, které vzniklo z Kapounovského domu, jež užíval velitel Hradecké pevnosti až do jejího zániku.²⁶³

Kolorit zaniklé pevnosti lze najít i v nenápadných a nepatrných maličkostech. Na Velkém náměstí, po levé straně od kostela Nanebevzetí Panny Marie až do ulice Soukenické, se rozprostírá někdejší Jezuitská kolej, dnešní Nové Adalbertinum, které bylo podobně jako jiné objekty zabráno a v druhé polovině 18. století upraveno do podoby kasáren. Ve vzpomínce na tuto událost, byly na budově, na několika místech připevněné vojenské odlitky umístěné při stavbě pevnosti na rozkaz jejího tehdejšího velitele, který stojí i za vybudováním *Bonna publica* vedoucího právě vedle této budovy.²⁶⁴

Na přilehlém Malém náměstí lze jako poslední čelnou stavbu, vidět při vstupu do města po levé straně torzo bývalé Mýtské brány. Brána vznikla už v 15. století, na místě zůstala pouze přiznaná středověká věž, zatímco její větší část byla zbořena spolu s převážnou částí hradeb.²⁶⁵

Zcela stranou do Plotišť byl po demolici pevnosti přemístěn bývalý kryt ze schodiště vedoucí původně na jeden z kavalírů.²⁶⁶

Mimo samotnou pevnost, vybíhaly do krajiny reduty, zmíněné v krátkém přehledu jednotlivých částí pevnosti. Pevnostní celky zvané spíše pod názvem flošny jsou největšími kusy pevnosti, které se podařilo zachovat do dnešní doby. Ze tří staveb je možné najít na svém místě při dnešní Brněnské ulici dvě z nich.²⁶⁷ Součástí těchto flošen byla menší kasematní budova a na ni navazující luneta. To byla pětistěnná dělostřelecká hradba chráněná kolem dokola příkopem a před ní, čelem k pevnosti, hradební zdí ve tvaru šipky, francouzsky *flache*, čímž vznikl místní název flošna.²⁶⁸

Tzv. Pajkrova flošna, kterou nyní využívá farmaceutická fakulta, jako prostory pro zpracování léčivých rostlin, byla začátkem 20. století továrnou patřící podnikateli Rudolfu Pajkrovi. Krátce na to, po ukončení činnosti, bylo rozhodnuto přestavět a využít prostory jako bydliště pro chudší část obyvatel, kteří by tak jednoduše zmizeli z městského centra. Kvůli minimálním úpravám a neexistenci kanalizace tu dokonce vypukla epidemie. Staré prostory

²⁶³Klicperovo divadlo. In *Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska*. [online]. [11. 10. 2022]. URL:<<https://www.historickasidla.cz/redakce/index.php?dr=2748&xuser=&lanG=cs>>.

²⁶⁴JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 36.

²⁶⁵Hradec Králové – Mýtská věž. In *Turistika.cz*. [online]. [13. 10. 2022].

URL:< <https://www.turistika.cz/mista/hradec-kralove-mytska-brana/detail>>. Příloha č. 5

²⁶⁶SLAVÍK, Jiří. *Královéhradecká pevnost*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2015, s. 40. ISBN 978-80-87686-09-6.

²⁶⁷PRAŽÁK, Václav. Pevnost Hradec Králové - Jak se v ní žilo a co z ní zbylo. In *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]* -- Roč. 23, č. 3/4 (2013), s. 26-28.

²⁶⁸JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 12.

byly do dnešní doby ještě několikrát přebudovány a na krátkou chvíli byly i ve správě technických služeb.

Druhým jen kousek vzdáleným objektem je Pivovarská flošna. První majitelé po jejím uvolnění z pevnostního celku byli právováreční měšťané. Po celé 20. století přecházela flošna z ruky do ruky podnikatelů nebo státních lékařských či výzkumných institucí, kteří ji využívali podobně jako první flošnu jako továrnu nebo skladiště. Ačkoli byly obě flošny už v 60. letech prohlášeny kulturní památkou, jakékoli úpravy byly prováděny s přihlédnutím k dnešnímu stavu dosti necitlivě.²⁶⁹ Nejčastěji se týkaly změn vnitřního půdorysu. V případě vnějšího pláště budov pak neobnovených dekorací pod okny či u hradeb zazděných nebo úplně odbouraných střílen. Stavební práce měly výrazný negativní dopad hned na několik někdejších fortifikačních objektů.²⁷⁰

Na půdě bývalé pevnosti zbylo ještě několik objektů, které jsou svou velikostí či tvarem v dnešní době prakticky nepoužitelné. Patří sem dvě batardó umístěné na Eliščině nábřeží před muzeem a dnešním letním kinem.²⁷¹ Několik desítek metrů od batardá po směru řek, lze spatřit těsně nad běžnou vodní hladinou půlkruhové zazděné otvory. Jimi byla v minulosti vypouštěna či vypouštěna voda z řek do hlavního příkopu.²⁷²

Z ostatních dílů pevnosti se zachovala třeba jen zeď nebo brána. Tak je tomu v Jiráskových sadech, kde se dodnes vyskytuje jediná poterna, spolu s kavalírem a střílnovou kasematou. Při úpravě těchto sadů se zachovala jak poterna, kterou lze pokračovat až na břeh výběžku, tak zbytek kavalíru.²⁷³ Budova chvíli sloužila jako sklad běžného zahradního nářadí. Později, za 2. světové války, byla upravena do podoby krytu, který po válce sloužil při branném cvičení.²⁷⁴

Posledním dílkem pevnosti, byl koridor mezi Jiráskovými sady a levým břehem Orlice, na němž se rozprostírá areál Hradecké univerzity. V tomto prostoru byl ve 20. století ukotven železný most, který získal ocenění Stavba roku. Most byl postaven na místě stále se vyskytujícího části koridoru, který byl stejně jako batardó součástí říčního obranného

²⁶⁹Pajkrova a Pivovarská flošna v HK. In *Turistika.cz*. [online]. [17. 10. 2022].

URL:<<https://www.turistika.cz/mista/pajkrova-a-pivovarska-flosna-v-hradci-kralove/detail>>.

²⁷⁰JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 14-36.

²⁷¹PRAŽÁK, Václav. Pevnost Hradec Králové - Jak se v ní žilo a co z ní zbylo. In *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]* -- Roč. 23, č. 3/4 (2013), s. 26-27.

²⁷²JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 24.

²⁷³PRAŽÁK, Václav. Pevnost Hradec Králové - Jak se v ní žilo a co z ní zbylo. In *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]* -- Roč. 23, č. 3/4 (2013), s. 26-27.

Příloha č. 6

²⁷⁴JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 16.

systemu.²⁷⁵ Koridor se skládal ze dvou bran propojených střílnovou zdí se sedmi střílnami, dodnes dobře patrnými. A byl zformován tak, aby chránil cestu vedoucí podél břehu řeky k Moravskému mostu. Hradba se spolu s částečně rozpadlými schody dochovala do dnešních dní a k městu spolu s ostatními pevnostními prvky rozhodně neodmyslitelně patří.²⁷⁶

²⁷⁵PRAŽÁK, Václav. Pevnost Hradec Králové - Jak se v ní žilo a co z ní zbylo. In *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]* -- Roč. 23, č. 3/4 (2013), s. 26-28.

²⁷⁶Hradec Králové - pozůstatky vojenské pevnosti - Pevnostní koridor u Orlice. In *Turistika.cz*. [online]. [30. 9. 2022]. URL:<<https://www.turistika.cz/mista/hradec-kralove-pozustatky-vojenske-pevnosti-pevnostni-koridor-u-orlice/detail>>.

6 Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo posoudit rozsah a míru změn v krajině města Hradce Králové, které formovaly město od poslední třetiny 18. století až doposud. V 70. letech 18. století město razantně zasáhla výstavba bastionové pevnosti, která se kromě jiného zapříčinila o demolici velké části do té doby se rozrůstajících předměstí.

V Josefském katastru dokončeném v 80. letech 18. století lze dohledat především městské budovy. Lze je rozdělit na před pevnostní stavby jako Pražskou či Slezskou bránu, jejichž vzhled byl při budování pevnosti v této době více či méně pozměněn a na ty, které vznikly zcela nově se stavbou pevnosti a tím pádem nemusely být do katastru včas zaneseny. V malém měřítku tak můžeme najít některé z fortifikačních objektů s přilehlými pozemky nalézajícími se ve staré části města či jeho nejbližším okolí.²⁷⁷

O necelých šedesát let později od vzniku Josefinu došlo k zpřístupnění Stabliního katastru. Při porovnávání plánek, které zobrazují střed města okolo 14. století s císařskými povinnými otisky z 19. století a v poslední řadě s jeho aktuální podobou, lze tuto část považovat za téměř identickou.²⁷⁸ Drobné úpravy je možné pozorovat jen u některých názvů ulic, náměstí nebo teras, které dodnes obklopují z několika stran starou část.

Mezi původním pravěkým opevněním,²⁷⁹ konkrétně jeho zdmi a četnými předměstími, vyrostla ve spojitosti se stavbou pevnosti na přelomu 18. a 19. století řada vojenských budov, nezbytných při výstavbě tak rozsáhlého díla.

Se stavbou pevnosti došlo k regulaci obou řek, které se nově táhly jedním tahem okolo hradecké pevnosti, jak věrně kopíruje Stabliní katastr. Bývalá četná ramena do této doby přirozeně rozdělovala okolí Hradce a jejich známky můžeme pozorovat i dnes o něco dál od středu města. I přes velké úsilí podloží původních vodních toků zůstalo v paměti a to na místě později postavených kasáren, na jejichž dvoře se ještě nějaký čas pravidelně vyskytovala voda.²⁸⁰ Nově navržená a vyhloubená ramena řek jsou zřejmě největším a nejzásadnějším úsekem vytvořeném v 18. století. Na rozdíl od pevnostních hradeb se totiž nejednalo o překážku ani krok nesprávným směrem.

²⁷⁷Národní archiv v Praze, Josefský katastr, i. č. 642, kart. 299, s. 1, Hradec Králové (Königgratz), Praha 1785-1875 (1892).

²⁷⁸BLÁHA, Radek – SIGL, Jiří. *Svědectví archeologických nálezů o počátcích města Hradce Králové*. V Hradci Králové: Muzeum východních Čech, 2014, s. 33-40. ISBN 978-80-87686-02-7.

²⁷⁹SLAVÍK, Jiří. *Královéhradecká pevnost*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2015, s. 9. ISBN 978-80-87686-09-6.

²⁸⁰JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 26.

Ačkoli pevnost byla značně strukturovaná, z mapy je možné vyčíst jen vnější linii pevnosti s nejbližším obrysem dodnes stojících předsunutých fortifikačních objektů, což považují za velmi střízlivý popis vzhledem k bohaté členitosti pevnosti a šance jejího zobrazení konečně i na mapovém operátu.²⁸¹

Důmyslně navržená pevnost se časem, ukázala jako příliš dokonalá. Zřejmě i z toho důvodu se rozhodující bitva u Hradce Králové v roce 1866 odehrála o několik kilometrů dál a při ústupu vlastních vojáků byly veškeré důmyslné překážky spíš na škodu. Už po sto letech bylo dohodnuto zboření této celkem mladičké pevnosti. Veškeré změny související s její stavbou či bouráním, se zákonitě musely promítnout nejen do vzhledu města, ale i životů jeho obyvatel.

Od založení pevnosti bylo rozhodnuto o zákazu jakékoli výstavby v inundační části, což dokazuje i zmínka v Josefském katastru zmiňující inundační kotliny zobrazené ve Stablním katastru. O zátopovém pásmu bylo rozhodnuto z důvodu plánované obrany pevnosti.²⁸² Dnešní hlavní nádraží, jehož původní budova vznikla ještě před bouráním pevnosti, se díky tomu povedla umístit tak, aby nenarušila starou část města.²⁸³ Tento úmysl podporuje i fabrika Antonína Petrofa. Podnikový areál byl stejně jako hlavní nádraží postaven v průběhu průmyslové revoluce, a zároveň těsně před zbouráním hradeb.

Při psaní této práce jsem se mnohokrát setkala s názorem, že hradební zdi včetně regulací řek poskytly zakonzervovanému městu klidný nerušený vývoj a umožnily mu, částečně i díky přístupu jeho městských zástupců, započít jeho urbanistický rozvoj až ve chvíli stržení hradeb. Vzhledem k několika regulačním plánům formujícím město později než většina okolních měst a inundacím střežícím prostor za pevností má tento postoj své opodstatnění.

Bourání Hradecké pevnosti mělo tedy jeden zásadní důvod a to rozšířit a zmodernizovat město vyčleněním prostoru pro vybudování stěžejních staveb, kvalitní promyšlené infrastruktury a nakonec zkultivováním městské zeleně často v nerovném terénu.

Předně, i když nejen v prostoru bývalých hradeb a již zvýšeném terénu inundačního pásu, počala začátkem 20. století růst početná bytová zástavba. Výstavba novostaveb byla prozíravě podpořena úlevou na daních. Následovaly kulturní instituce či další průmyslové budovy, které postavily tvář města na docela jinou úroveň. Příkladem uvádím třeba Hradeckou vodní elektrárnu Hučák, Muzeum východních Čech na Eliščině nábřeží, bývalý Grand hotel

²⁸¹Národní archiv ČR, Stablní katastr, Císařské povinné otisky, i. č. 2291, sign. B2/a/6C, zobrazené území Hradec Králové.

²⁸²JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 3.

²⁸³HRŮZA, Jaroslav. *Hradec Králové na pohlednicích v průběhu tří století*. 2. díl. Hradec Králové: Agentura Regiona, 2015, s. 46. ISBN 978-80-88182-03-0.

Urban na dnešním Adalbertinu či budova Anglo-české banky na dnešním Masarykově náměstí.²⁸⁴

Bouřlivou proměnou jakou prošel Hradec Králové v 18., 19. a nakonec ve 20. století lze velmi snadno zdůvodnit pokrokem své doby. Ve chvíli výstavby josefské pevnosti ustoupila okolní hustá zástavba a v okamžiku jejího bourání zase nepřicházelo v úvahu hledat upotřebení pro všechny bývalé fortifikační objekty.

I přesto že byla naprostá většina pevnosti zbořena, v šesté kapitole byly popsány ty části pevnosti, které se z nějakého důvodu podařilo ochránit, byť v omšelém stavu, a zhruba od poloviny 20. století se zařadily mezi památkové objekty.²⁸⁵ Prostory, kde se tyto zůstatky nachází, prošly v 19. století jen nezbytnými úpravami.

Ačkoli vyrostla v srdci Hradce i v jeho odlehlejších částech řada nejrůznějších budov, domů či obchodních center, kterých mají občané k dispozici, více než ve většině měst v České republice. Terén jako takový a tím pádem i zbytky historických staveb, ať už objevených či dosud skrytých pod úrovní terénu nebyly dodnes téměř porušeny. Nejbližší a dosud jen plánovaný projekt, který by mohl tuto zvyklost narušit, je výstavba podzemních garáží v prostoru pod Velkým náměstím, na které vznikla v posledních letech řada odlišných návrhů i názorů.²⁸⁶

Zbývá jen ptát se, zda bude alespoň trochu možné i v budoucnu zachovat historický charakter města a skloubit jej s novými stěžejními stavbami, které umožní jeho další vývoj.

²⁸⁴Novodobý urbanistický rozvoj Hradce Králové. In *EARCH.cz*. [online]. [11. 10. 2022].

URL:< <https://www.earch.cz/architektura/clanek/novodoby-urbanisticky-rozvoj-hradce-kralove>>.

²⁸⁵JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968, s. 3-4.

Příloha č. 7

²⁸⁶Podzemní parkoviště v centru Hradce Králové je možné, ukázaly sondy. In *ČT24*. [online]. [11. 10. 2022].

URL:<<https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3260666-podzemni-parkoviste-v-centru-hradce-kralove-je-mozne-ukazaly-sondy>>.

Seznam použitých zdrojů

Seznam pramenů

Národní archiv ČR, Josefský katastr, i. č. 642, kart. 299, Hradec Králové (Königgratz), Praha 1785-1875 (1892).

Státní okresní archiv Hradec Králové, Archiv obce Lochenice, Pamětní kniha 1923-1963, sign. D 261, kn. 1.

Národní archiv ČR, Stabilní katastr, Císařské povinné otisky, i. č. 2291, sign. B2/a/6C, zobrazené území Hradec Králové.

Seznam literatury

Archivy, člověk a krajina: proměny krajiny a životního prostředí v archivních dokumentech: sborník příspěvků z 16. konference archivářů České republiky konané ve dnech 7. -9. dubna 2015 v Poděbradech. Praha, 2016. ISBN 978-80-88223-00-9. MALINA, Jiří. *Hradec Králové: bibliografický průvodce po stavebních, uměleckých a technických památkách.* Hradec Králové, 1982.

BLÁHA, Radek – SIGL, Jiří. *Svědectví archeologických nálezů o počátcích města Hradce Králové.* V Hradci Králové: Muzeum východních Čech, 2014. ISBN 978-80-87686-02-7.

BLÁHA, Radek a kol. *Hradec Králové.* Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. Dějiny českých, moravských a slezských měst. ISBN 978-80-7422-504-8.

BLÁHA, Radek. Archeologický výzkum dolní městské hradby v Hradci Králové v roce 2002. *In Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 29, 2003, s. 216-230.

BOGUSZAK, František – CÍSAŘ, Jan. *Vývoj mapového zobrazení území Československé socialistické republiky. Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století.* Praha: Ústřední správa geodézie a kartografie.

BUMBA, Jan. Stručná historie katastru v českých zemích. Část II: Stabilní katastr. *In Geodetický a kartografický obzor* 40/82, 1994, č. 6.

BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století.* Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1.

DOUBEK, Zdeněk – REZKOVÁ, Helena. *Starý Hradec Králové dům od domu.* Hradec Králové: AXA, 2009. ISBN 978-80-904448-0-5.

DOUBRAVA, Aleš. *Hradec Králové v obrazech tří století.* Hradec Králové: Kruh, 1971.

HLAVÁČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy: samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862-1913.* Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-297-X.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – FIALA, Zdeněk – ŠEBÁNEK, Jindřich. *Česká diplomatika do r. 1848.* Praha: Univerzita Karlova, 1971.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost.* Praha: NLN, 2007. ISBN 978-80-7106-906-5.

HOLLER, Gerd. *Ferdinand I.: poslední Habsburk na Pražském hradě: spravedlnost pro císaře.* Praha: Brána, 1998. ISBN 80-85946-90-4.

HONL, Ivan – KUBIČEK, Alois. *Bývalá pevnost Hradec Králové.* Praha: Kruh pro studium čs. dějin vojenských při vědeckém ústavu vojenském, 1934. Průvodce po bojištích a vojenských památkách Československé republiky; sešit 10.

HORÍNEK, Filip. *Vývoj právní úpravy daní na našem území.* Brno, 2013. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Katedra dějin státu a práva.

HRŮZA, Jaroslav. *Hradec Králové na pohlednicích v průběhu tří století.* 2. díl. Hradec Králové: Agentura Regiona, 2015. ISBN 978-80-88182-03-0.

HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada – ŘÍHA, Cyril – ČUMLIVSKI, Jan. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let.* Praha.

- JAKL, Jan. *Hradec Králové*. Praha: Paseka, 2005.
- JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968.
- KUPKA, Vladimír. *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha, 2010.
- LUTTERER, Ivan – MAJTÁN, Ivan – ŠRÁMEK, Rudolf. *Zeměpisná jména Československa*. Slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje. Praha: Mladá Fronta, 1982.
- MACKOVÁ, Marie. *Josefský katastr 1785-1875, úvod k archivnímu inventáři*, Praha 1989.
- MALINA, Jiří. *Královéhradecké obrázky*. Hradec Králové: Jaroslav Hruza, 2005. ISBN 80-903021-1-4.
- MATĚJEK, František. *Lánové rejstříky hradištského kraje z let 1669-1671*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1984.
- MATUŠÍKOVÁ, Lenka. Hospodářské a sociální poměry na panství Poděbrady po třicetileté válce. In *Středočeský sborník historický 22 - 23*, 1996 – 1997.
- MATUŠÍKOVÁ, Lenka. *Josefský katastr 1785-1875*. Úvod k archivnímu inventáři, Praha 1989. *Město Hradec Králové: 775 let*, HK, 2000.
- NEDOMOVÁ, Martina. *Srovnání evidence nemovitostí v etapách jejího vývoje*. Diplomová práce. Vysoké učení technické v Brně. Ústav soudního inženýrství, 2010.
- NIGRIN, Tomáš. *Isolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi*. Praha: Dokořán, 2013. ISBN 978-80-7363-573-2.
- Ottův slovník naučný, ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, 1. A-Alpy. Praha: J. Otto, 1888.
- Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Praha: Paseka, 1893, 6. sv. ISBN 80-7203-007-8.
- PANOCH, Pavel. *Hradec Králové: průvodce po architektonických památkách od středověku do současnosti*, Praha, 2015.
- PRÁŠEK, Justin Václav. *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha 9, Panování císaře a krále Leopolda II*. Praha: I. L. Kober, 1910.
- PRAŽÁK, Václav. Pevnost Hradec Králové - Jak se v ní žilo a co z ní zbylo. In *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]* -- Roč. 23, č. 3/4 (2013), s. 26-28.
- PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny*, díl 1., Praha, 1947.
- PURŠ, Jaroslav. *Průmyslová revoluce: vývoj pojmu a koncepce*. Praha: Academia, 1973.
- RYANTOVÁ, Marie a kol. *Čeští králové*, Litomyšl: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-940-6.
- SEMOTANOVÁ, Eva a kol. *Historický atlas měst České republiky*, svazek 5, Praha, 1998.
- SEMOTANOVÁ, Eva. *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle století*, Praha, 2001.
- SEMOTANOVÁ, Eva. *Historická geografie českých zemí*. Praha: Historický ústav, 1998. Práce Historického ústavu Akademie věd České republiky = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 16. ISBN 80-85268-73-6.
- SKED, Alan. *Metternich a Rakousko: pokus o hodnocení*. Brno: CDK, 2014. ISBN 978-80-7325-332-5.
- SLABÁ, Kateřina. *Židovská synagoga v Hradci Králové*. Brno, 2011. Bakalářská práce. Masarykova univerzita: Fakulta filozofická.
- SLAVÍK, Jiří. *Královéhradecká pevnost*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2015. ISBN 978-80-87686-09-6.
- SPIESS, Bedřich Vilém. *Příspěvky k starému místopisu a dějinám Hradce Králové*. Hradec Králové: Historické a průmyslové muzeum kralohradecké, 1895.
- ŠKALOUD, Vladimír. *Starosta Hradce Králové František Ulrich*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998.
- TOMEK, Václav Vladivoj. *Místopisné paměti města Hradce Králové*. W Praze: J. Otto, 1885.

- TOMEK, Václav Vladivoj. *Z dějin Hradce Králové*. Hradec Králové: Balustráda, 1997. ISBN 80-901906-2-6.
- TROSZOKOVÁ, Hana. *Majetkové a sociální poměry měšťanů věnného města v polovině 18. století (na příkladu Hradce Králové)*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Historický ústav. Brno, 2015.
- VEBER, Václav et al. *Dějiny Rakouska*. Praha: NLN, 2009. ISBN 978-80-7106-564-7.
- VOJTÍŠKOVÁ, Lucie. Badatelské využívání indikačních skic pro genealogický výzkum. In *Stabilní katastr 1817-2017: sborník z konference konané 14. listopadu 2017 v sídle Českého úřadu zeměměřického a katastrálního v Praze*. Praha: Český úřad zeměměřičství a katastrální, 2018. ISBN 978-80-88197-09-6.
- VONDRÁČKOVÁ, Nikola. *Poloha a podoba popravišť na Královéhradecku*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové: Fakulta filozofická.
- Williams, Michael. Henry Clifford Darby, 1909–1992. In *Sborník Britské akademie*, roč. 87 (1995).

Seznam internetových zdrojů

- 109 – Hodiny na Bílé Věži. In *Hradec Králové*. [online]. [17. 8. 2022]. URL:<109 - Hodiny na Bílé věži (1. 5. 2016) - vyřešeno: Hradec Králové (hradeckralove.org)>.
- 250 let školy na Novém Hradci Králové. In *Hradec Králové*. [online]. [14. 10. 2022]. URL:<https://www.hradeckralove.org/250-let-skoly-na-novem-hradci-kralove/d-79663>.
- Archeologové našli po sto letech vodní věž Kropáčka. In *Hradecký deník.cz*. [13. 10. 2022]. URL:<https://hradecky.denik.cz/zpravy_region/archeologove_nalez_20070703.html>.
- Barokní městské opevnění Hradec Králové a další objekty vojenské pevnosti - dochované části. In *Wikipedie*. [online]. [12. 9. 2022]. URL:<File:Hradecké barokní opevnění - dochováno.jpg - Wikimedia Commons>.
- Barokní městské opevnění. In *Wikiwand*. [online]. [8. 9. 2022]. URL:<Barokní městské opevnění (Hradec Králové) - Wikiwand>
- Biener z Bienerberka Karel Josef. In *Biografický slovník Českých zemí*. [online]. [7. 3. 2022]. URL:<BIENER z Bienenberka Karel Josef 4.11.1731-20.1.1798 – Personal (cas.cz)>.
- Bílá věž. In *Hradec Králové*. [online]. [14. 3. 2022]. URL:<Bílá věž: Hradec Králové (hradeckralove.org)>.
- Bono Publico. In *Hradec Kralove.cz*. [online]. [26. 8. 2022]. URL:< Bono Publico | Hradec Králové.cz (hradeckralove.cz)>.
- Branka opevnění na levém břehu Orlice proti dnešnímu zimnímu stadionu. In *Rozhlas.cz*. [online]. [18. 10. 2022]. URL:<https://hradec.rozhlas.cz/pred-250-lety-se-zacal-hradec-kralove-menit-na-vojenskou-pevnost-6135735#&gid=1&pid=1>.
- Budova purkrabství. In *Věnná města českých královen*. [online]. [13. 12. 2022]. URL:<https://www.kralovskavennamesta.cz/vysledky.html#mlyn>.
- Clifford Darby. In *Wikipedie*. [online]. [29. 9. 2021]. URL: <Clifford Darby – Wikipedie (Wikipedie.org)>.
- Clothsheets help protect Swedish glacier from global warming. In *Reuters*. [online]. [2. 11. 2021]. URL: <Látkový list pomáhá chránit švédský ledovec před globálním oteplováním | Reuters>.
- Dějiny odborných věd v českých zemích. In *Odborné časopisy*. [online]. [11. 10. 2021]. URL:<39888.pdf (odbornecasopisy.cz)>.
- Farářství. In *Wikipedie*. [online]. [8. 9. 2022]. URL:<Farářství – Wikipedie (wikipedia.org)>.

Fotogalerie Mýtská brána. In *Mapy.cz*. [online]. [14. 10. 2022]. URL:<<https://mapy.cz/zakladni?source=base&id=1833443&gallery=1&x=15.8371690&y=50.2102444&z=17>>.

Fotogalerie Mýtská brána. In *Mapy.cz*. [online]. [14. 10. 2022]. URL:<<https://mapy.cz/zakladni?source=base&id=1833443&gallery=1&x=15.8371690&y=50.2102444&z=17>>.

Fotografie Jiráskovy sady – foto 9. In *HRADEC KRÁLOVÉ.cz*. [online]. [14. 10. 2022]. URL:<<https://www.hradeckralove.cz/fotogalerie/jiraskovy-sady-12708/foto-9/>>.

Historická sídla. In *Redakce*. [online]. [8. 9. 2022]. URL:<<http://www.historickasidla.cz/redakce/index.php?dr=2379&lanG=cs&xuser=>>>.

Historie budovy. In *muzeum HK*. [online]. [26. 8. 2022]. URL:<Historie budovy - Muzeum východních Čech v Hradci Králové (muzeumhk.cz)>.

Hradec Králové – historie města. In *Hradec Králové.cz*. [online]. [24. 8. 2022]. URL:<HRADEC KRÁLOVÉ - historie města | Hradec Králové.cz (hradeckralove.cz)>.

Hradec Králové – Mýtská věž. In *Turistika.cz*. [online]. [13. 10. 2022]. URL:<<https://www.turistika.cz/mista/hradec-kralove-mytska-brana/detail>>.

Hradec Králové - pozůstatky vojenské pevnosti - Pevnostní koridor u Orlice. In *Turistika.cz*. [online]. [30. 9. 2022]. URL:<<https://www.turistika.cz/mista/hradec-kralove-pozustatky-vojenske-pevnosti-pevnostni-koridor-u-orlice/detail>>.

Hradec Králové. In *Google maps*. [online]. [14. 3. 2022]. URL:<Mapy Google>.

Hradec Králové. In *Mapy.cz*. [online]. [12. 10. 2022]. URL:<<https://mapy.cz/zakladni?source=base&id=2344331&x=15.8347037&y=50.2085284&z=15>>.

Hradec Králové. In *Mapy.cz*. [online]. [13. 9. 2022]. URL:<Mapy.cz>.

Charakteristika kraje. In *Český statistický úřad*. [online]. [29. 9. 2021]. URL:<Charakteristika kraje | ČSÚ v Hradci Králové (czso.cz)>.

Jan Josef Wirsch. In *Wikipedie*. [online]. [14. 10. 2022]. URL:<https://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Josef_Wirsch>.

Josef Gočár. In *Wikipedie*. [online]. [26. 8. 2022]. URL:<Josef Gočár – Wikipedie (wikipedia.org)>.

Klicperovo divadlo. In *Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska*. [online]. [11. 10. 2022]. URL:<<https://www.historickasidla.cz/redakce/index.php?dr=2748&xuser=&lanG=cs>>.

Kostel svatého Jana Nepomuckého. In *Wikipedie*. [online]. [1. 9. 2022]. URL:<Kostel svatého Jana Nepomuckého (Hradec Králové) – Wikipedie (wikipedia.org)>.

Lüssner Moric. In *Městská knihovna Chrudim*. [online]. [7. 3. 2022]. URL:<LÜSSNER Moric | Městská knihovna Chrudim (knihovna-cr.cz)>.

Malšovice. In *Wikipedie*. [online]. [8. 9. 2022]. URL:<Malšovice (Hradec Králové) – Wikipedie (wikipedia.org)>.

Mariánský sloup. In *Wikipedie*. [online]. [20. 7. 2022]. URL:<Mariánský sloup (Hradec Králové) – Wikipedie (wikipedia.org)>.

Městské opevnění (Hradec Králové). In *Wikiwand*. [online]. [14. 10. 2022]. URL:<[https://www.wikiwand.com/cs/M%C4%9Bstsk%C3%A9_opevn%C4%9Bn%C3%AD_\(Hradec_Kr%C3%A1lov%C3%A9\)](https://www.wikiwand.com/cs/M%C4%9Bstsk%C3%A9_opevn%C4%9Bn%C3%AD_(Hradec_Kr%C3%A1lov%C3%A9))>.

Miroslav Richter. In *ARUP*. [online]. [7. 3. 2022]. URL:<Richter Miroslav - ARUP (cas.cz)>.

Mýtská (Slezská) brána. In *Hradec Králové*. [online]. [14. 10. 2022]. URL:<https://www.hradeckralove.org/mytska-slezska-brana/g-77471/id_obrazky=52917&typ_sady=1&p1=25078>.

Mýtská brána. In *Věnná města českých královen*. [online]. [13. 12. 2022]. URL:<<https://www.kralovskavennamesta.cz/vysledky.html#mlyn>>.

Na Slezském předměstí stával kopec Rožberk spolu s kaplí a studánkou. In *Hradecký deník*. [online]. [13. 10. 2022]. URL:<https://hradecky.denik.cz/kultura_region/rozberk20080528.html>.

Novodobý urbanistický rozvoj Hradce Králové. In *Earch.cz*. [online]. [6. 10. 2022]. URL:<<https://www.earch.cz/architektura/clanek/novodoby-urbanisticky-rozvoj-hradce-kralove>>.

Novodobý urbanistický rozvoj Hradce Králové. In *EARCH.cz*. [online]. [11. 10. 2022]. URL:<<https://www.earch.cz/architektura/clanek/novodoby-urbanisticky-rozvoj-hradce-kralove>>.

Obyvatelstvo. In *Wikipedie*. [online]. [26. 8. 2022]. URL:< Hradec Králové – Wikipedie (wikipedia.org)>.

Osudy zaniklých pivovarů – Hradec Králové. In *Pivovary.info*. [online]. [3. 10. 2022]. URL:<<http://www.pivovary.info/?p=95154>>.

Pajkrova a Pivovarská flošna v HK. In *Turistika.cz*. [online]. [17. 10. 2022]. URL:<<https://www.turistika.cz/mista/pajkrova-a-pivovarska-flosna-v-hradci-kralove/detail>>.

Památkově chráněná území a ochranná pásma v městě HK. In *HK*. [online]. [7. 3. 2022]. URL:<Památkově chráněná území a ochranná pásma v městě Hradec Králové: Evidence památek a památkových území: Hradec Králové (hradeckralove.org)>.

Pevnostní dům, bývalý štábní dům. In *Národní památkový katalog*. [online]. [30. 9. 2022]. URL:<<https://www.pamatkovykatalog.cz/pevnostni-dum-byv-stabni-dum-12580931>>.

PhDr. Vít Vokolek. In *paměť národa*. [online]. [7. 3. 2022]. URL:<Vít Vokolek (1936) (pametnaroda.cz)>.

Po roce 1989. In *Wikipedie*. [online]. [1. 9. 2022]. URL:<Dějiny Hradce Králové – Wikipedie (wikipedia.org)>.

Po roce 1989. In *Wikipedie*. [online]. [1. 9. 2022]. URL:< Dějiny Hradce Králové – Wikipedie (wikipedia.org)>.

Počet obyvatel Hradec Králové. In *HKCITY*. [online]. [29. 9. 2021]. URL:<HKCITY>.

Podzemní parkoviště v centru Hradce Králové je možné, ukázaly sondy. In *ČT24*. [online]. [11. 10. 2022]. URL:<<https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3260666-podzemni-parkoviste-v-centru-hradce-kralove-je-mozne-ukazaly-sondy>>.

Pojem kazematy. In *Slovník cizích slov.abz.cz*. [online]. [12. 12. 2022]. URL:< <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/kazematy-kasematy>>.

Poválečné období (1945-1989). In *Wikipedie*. [online]. [1. 9. 2022]. URL:<Dějiny Hradce Králové – Wikipedie (wikipedia.org)>.

Poválečné období (1945-1989). In *Wikipedie*. [online]. [1. 9. 2022]. URL:< Dějiny Hradce Králové – Wikipedie (wikipedia.org)>.

Přepočítání plochy. In *Přepočítání.cz*. [online]. [20. 11. 2022]. URL:<<https://www.prepocet.cz/plocha/>>.

Solnice bývalá. In *Národní památkový ústav*. [online]. [5. 10. 2022]. URL:<<https://pamatkovykatalog.cz/solnice-byvala-15555127>>.

Studio Beseda. In *Theatre-architecture.eu*. [online]. [17. 8. 2022]. URL:< <https://www.theatre-architecture.eu/cs/db/?theatreId=1134>>.

Švenda, František de Paula. In *Provenio*. [online]. [20. 7. 2022]. URL:<Švenda, František de Paula, 1741-1822 - Portaro - katalog knihovny (provenio.net)>.

Tisková zpráva. In *iPardubice*. [online]. [29. 9. 2021]. URL: <iPardubice.cz>.

Tomský Jan. In *bibliografie dějin Českých zemí*. [online]. [7. 3. 2022]. URL:<Tomský, Jan, 1920-1994 - Bibliografie dějin Českých zemí (cas.cz)>.

Úsvit historie. In *HKcity*. [online]. [30. 9. 2022]. URL:<<https://www.hkcity.cz/2018/03/20/usvit-historie-archeologove-vykopali-starou-hradeckou-pevnost/>>.

V centru začala stavba parkovacího domu. In *HKcity*. [online]. [30. 9. 2022]. URL:<<https://www.hkcity.cz/2017/12/18/v-centru-zacala-vystavba-parkovaciho-domu/>>.

V centru začala stavba parkovacího domu. *In HKcity*. [online]. [30. 9. 2022]. URL:<<https://www.hkcity.cz/2017/12/18/v-centru-zacala-vystavba-parkovaciho-domu/>>.

V budově ženijního ředitelství sídlili českoslovenští generálové. *In Hradecký deník*. [online]. [30. 9. 2022]. URL:<https://hradecky.denik.cz/kultura_region/malina20080911.html>.

Václav Kliment Klicpera. *In Encyklopedie Prahy 2*. [online]. [17. 8. 2022]. URL:<[Václav Kliment Klicpera | Encyklopedie Prahy 2 \(praha2.cz\)](#)>.

Věcná působnost Českého úřadu zeměměřického a katastrálního. *In cuzk*. [online]. [11. 10. 2021]. URL:<[ČÚZK - Věcná působnost Českého úřadu zeměměřického a katastrálního \(cuzk.cz\)](#)>.

Věž Kropáčka. *In Věnná města českých královen*. [online]. [13. 12. 2022]. URL:<<https://www.kralovskavennamesta.cz/vysledky.html#mlyn>>.

Voda a město Hradec Králové. *In Královehradecká provozní*. [online]. [13. 10. 2022]. URL:<<https://www.khp.cz/voda-hrou/z-historie/voda-a-mesto-hradec-kralove/>>.

Vojenská nemocnice (Hradec Králové). *In Wikipedie*. [online]. [5. 10. 2022]. URL:<[https://cs.wikipedia.org/wiki/Vojensk%C3%A1_nemocnice_\(Hradec_Kr%C3%A1lov%C3%A9\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Vojensk%C3%A1_nemocnice_(Hradec_Kr%C3%A1lov%C3%A9))>.

Význam (definice) slova role ve smyslu zemědělský pozemek. *In Ptejte se knihovny*. [online]. [11. 10. 2021]. URL:<<https://www.ptejteseknihovny.cz/dotazy/vyznam-definice-slova-role-ve-smyslu-zemedelsky-pozemek>>.

Z historie mlýnů v Malšovicích. *In Turistika.cz*. [online]. [5. 10. 2022]. URL:<<https://www.turistika.cz/mista/z-historie-mlynu-v-malsovicich/detail>>.

Zvon Augustin. *In Turistika.cz*. [online]. [20. 7. 2022]. URL:<[Zvon Augustin - třetí největší zvon v České republice - Zvonice | Turistika.cz](#)>.

Abstract

The bachelor's thesis deals with the transformation of the landscape of Hradec Králové in the 18th and 19th centuries. The Josef and Stable cadastres were used for comparison.

The work consists of two parts, theoretical and practical.

The theoretical part defines the method used in the practical part and illuminates the basic concepts for easy understanding of the text. First, the main purpose of all cadastres is characterized, followed by a brief discussion of each of them. The main attention is given to Josef and the Stable cadastre, which are described in more detail and with a historical background.

Furthermore, the territory covered by the work is defined. And at the same time, the origin and development in the city of Hradec Králové is described, both from an administrative and historical point of view until the 21st century, when the cadastral territory of Hradec Králové takes its current form.

The practical part is focused on the description of the landscape recorded in the Josef and Stable cadastre in comparison with the current state. This part is divided into several subsections, which are devoted in detail to the construction and demolition of the fortress. Its lifespan influenced the face of the city for several centuries.

Finally, the remains of the Josephine fortress scattered around the center of Hradec Králové and its immediate surroundings and their current architectural contribution to the metropolis of Eastern Bohemia are described.

The aim of the work was to analyze changes in the landscape in the 18th, 19th and 21st centuries, i.e. in the current landscape. Although the construction of the fortress forcibly interrupted the natural development of Hradec Králové, the separation of the territory with the fortress buildings and the inundation part created not only a number of new villages, but also industrial buildings or the main station far from the original center

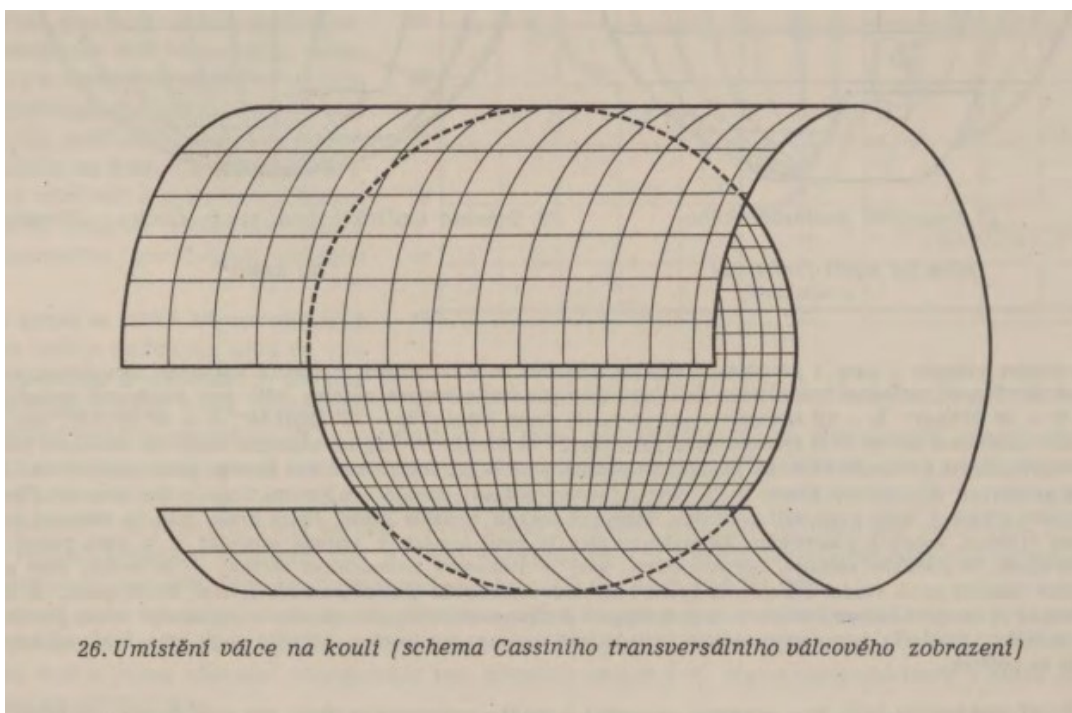
Příloha č. 1

Model Královéhradecké pevnosti.²⁸⁷

²⁸⁷Městské opevnění (Hradec Králové). In *Wikiwand*. [online]. [14. 10. 2022].
URL:<[https://www.wikiwand.com/cs/M%C4%9Btsk%C3%A9_opevn%C4%9Bn%C3%AD_\(Hradec_Kr%C3%A1lov%C3%A9\)](https://www.wikiwand.com/cs/M%C4%9Btsk%C3%A9_opevn%C4%9Bn%C3%AD_(Hradec_Kr%C3%A1lov%C3%A9))>.

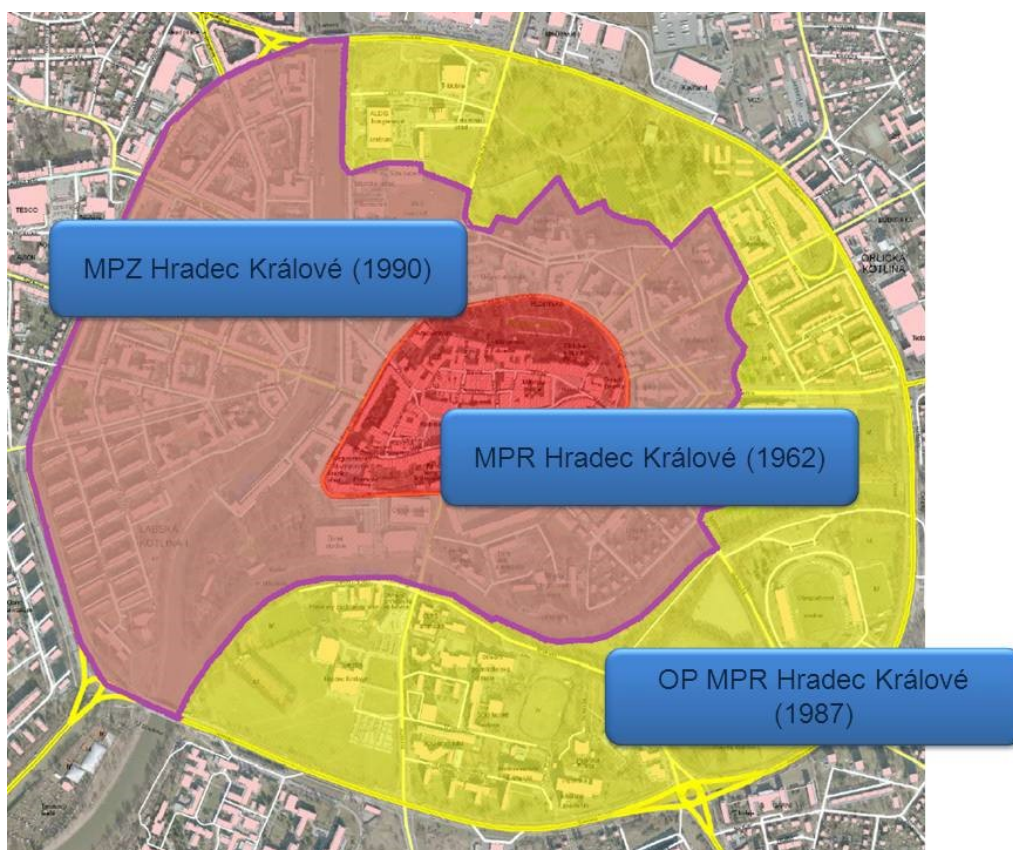
Příloha č. 2

„zobrazení soustavy pro rakousko-uherské katastrální mapování. Jako pro bavorsko tak i zde se použilo soustavy Cassiniho v úpravě Soldnerově.“²⁸⁸

²⁸⁸BOGUSZAK, František – CÍSAŘ, Jan. *Vývoj mapového zobrazení území Československé socialistické republiky*. 3. díl, Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století. Praha: Ústř. správa geodézie a kartografie, 1961, s. 47.

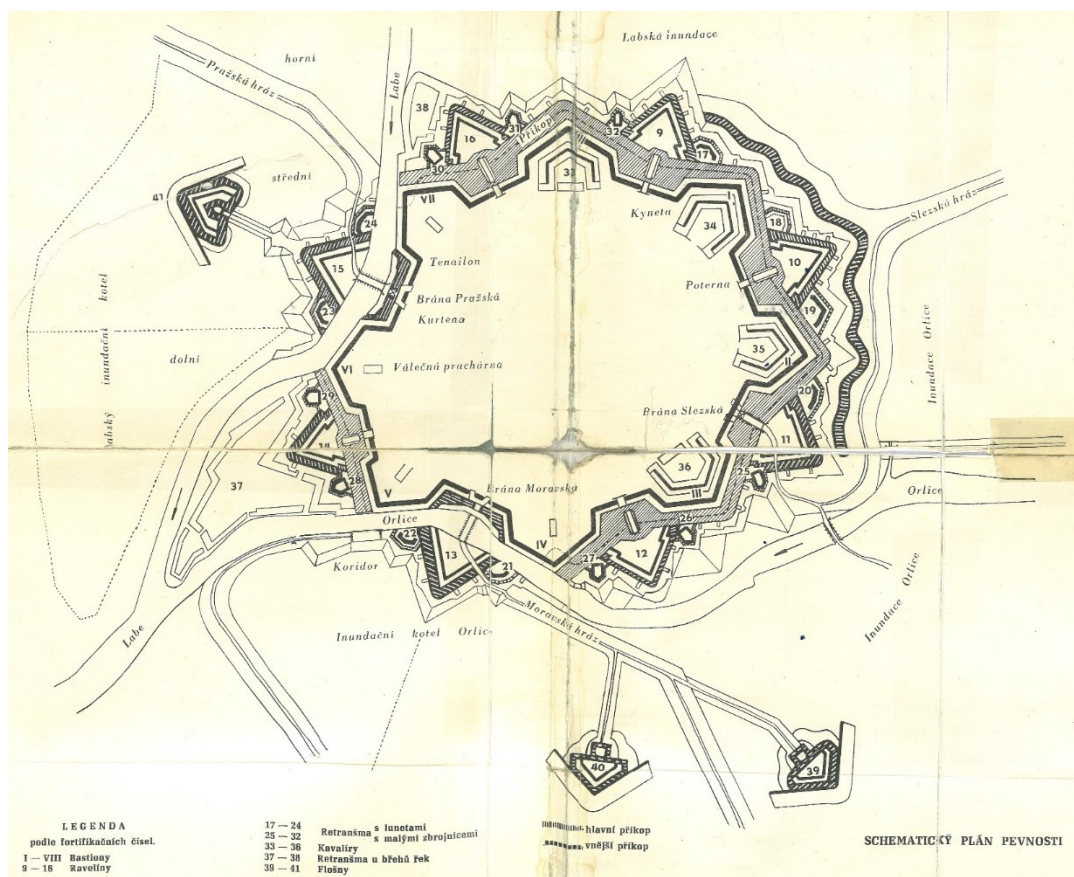
Příloha č. 3

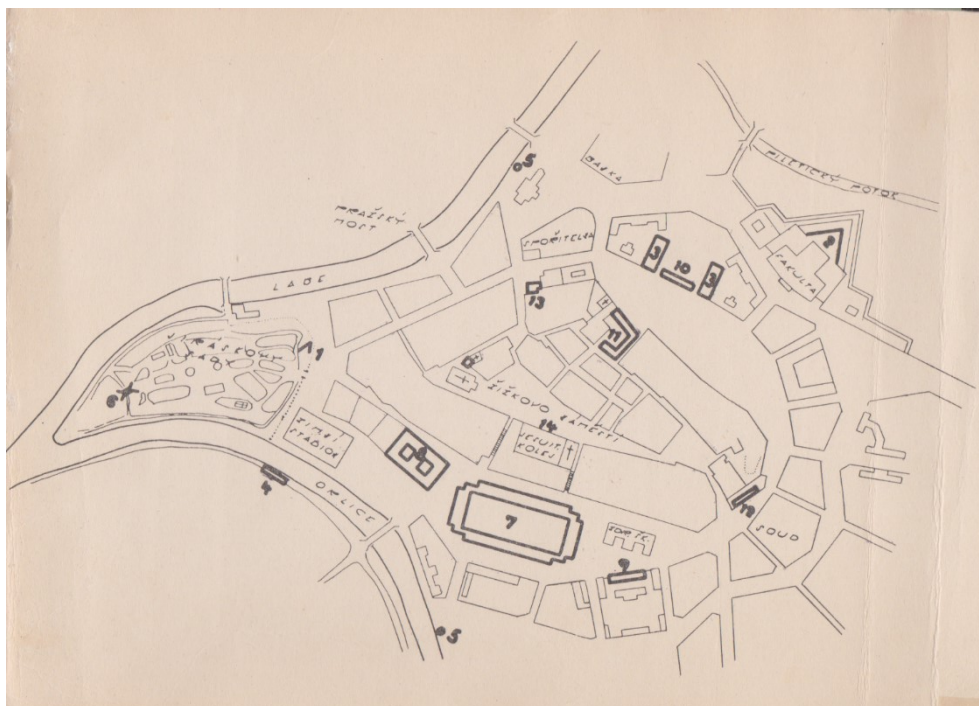
„Mapa vymezení hranice Městská památkové rezervace Hradec Králové (MPR), Městské památkové zóny Hradec Králové (MPZ) a Ochranného pásma městské památkové rezervace Hradec Králové (OP MPR)“²⁸⁹

²⁸⁹In *Hradec králové.cz*. [online]. [14. 10. 2022].
URL:<https://www.hradeckralove.org/StaticFiles/uploads/odbor_pamatkove_pece/MPR_MPZ.jpg>.

Příloha č. 4

²⁹⁰JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968.

„Plán existujících objektů pevnosti

HRADBY

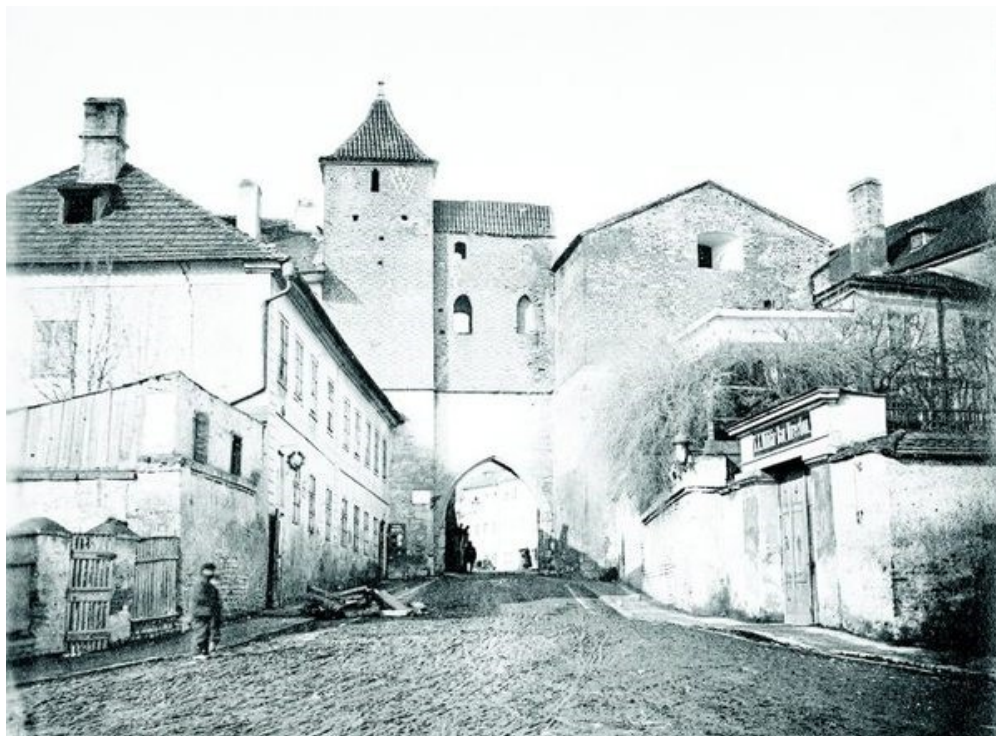
1. Střílnová kasemata
2. Ravelin
3. Zbytky kavalíru č. 33
4. Koridor
5. Batardo
6. Poterna

BUDOVY

7. Kasárny pro pěchotu
8. Jezdecké kasárny
9. Zbrojnice
10. Zásobárna
11. Nemocnice
12. Budova ženijního ředitelství
13. Dům pro štábní důstojníky
14. Vojenské emblémy²⁹¹

²⁹¹JAROŠ, Otakar. *Hradec Králové - pevnostní systém 18. století*. Hradec Králové: Krajské muzeum, 1968.

Příloha č. 5

Slezská brána před a po zboření.²⁹²

²⁹²Mýtská (Slezská) brána. In *Hradec Králové*. [online]. [14. 10. 2022].

URL:<https://www.hrdeckralove.org/mytska-slezska-brana/g77471/id_obrazky=52917&typ_sady=1&p1=25078>.

Fotogalerie Mýtská brána. In *Mapy.cz*. [online]. [14. 10. 2022].

URL:<<https://mapy.cz/zakladni?source=base&id=1833443&gallery=1&x=15.8371690&y=50.2102444&z=17>>.

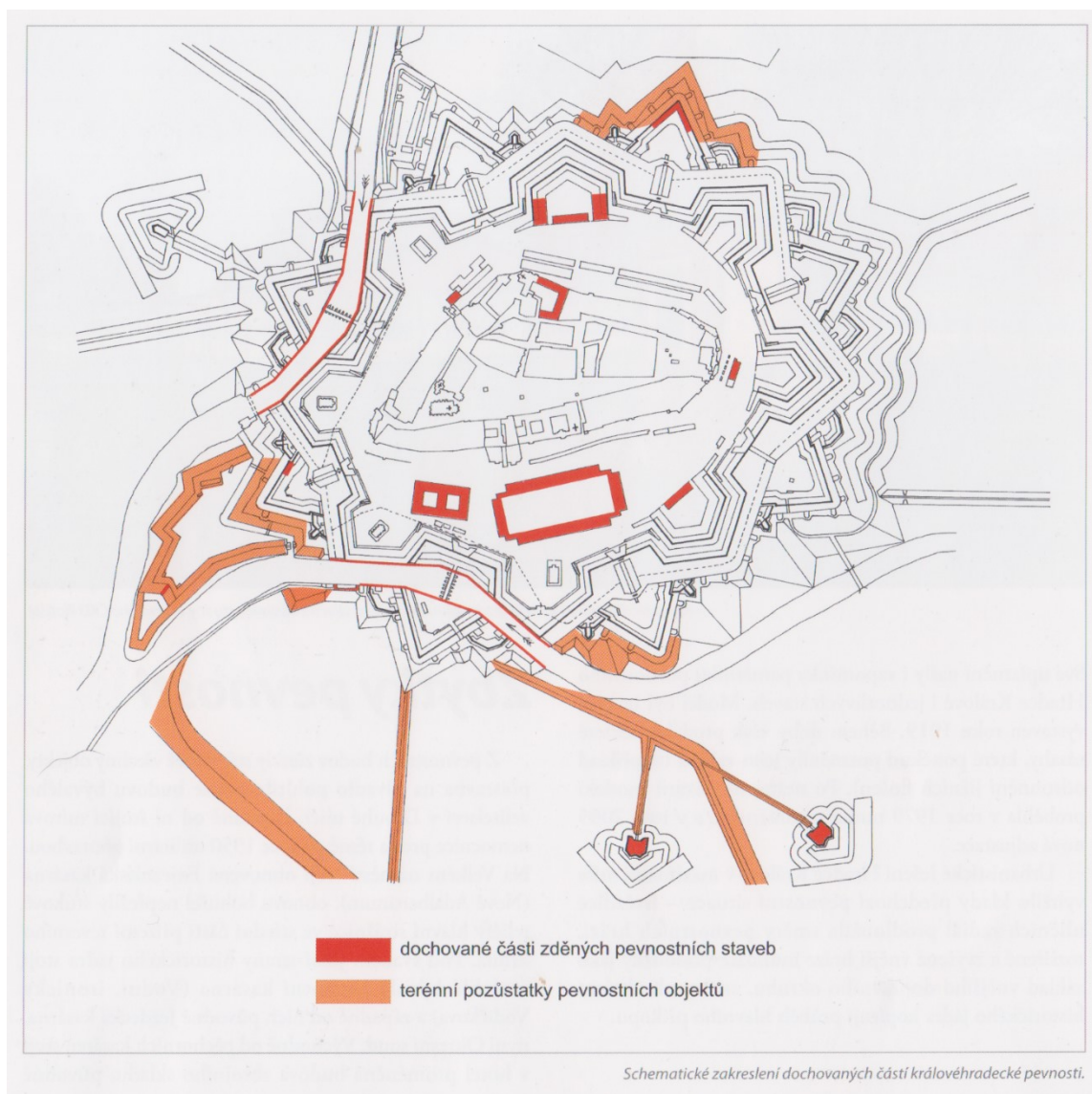
Příloha č. 6

293

²⁹³Fotogalerie. In *Hradec Králové.sije*. [online]. [14. 10. 2022]. URL:<<http://hradec-kralove.sije.cz/album/podzim-jiraskovy-sady/foto-4708.php>>. URL:<<http://hradec-kralove.sije.cz/album/opevneni/foto-2275.php>>.

Příloha č. 7

Mapa pozůstatků z královéhradecké pevnosti²⁹⁴

²⁹⁴SLAVÍK, Jiří. *Královéhradecká pevnost*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2015, s. 38. ISBN 978-80-87686-09-6.